

Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας
Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Κοινωνική και Ιστορική Ανθρωπολογία»

Χριστίνα Σαμίου
Το Μακεδονικό ζήτημα
στην Α'/θμια και Β'/θμια Εκπαίδευση τον 20^ο αιώνα

Διπλωματική Εργασία

Επιβλέπων Καθηγητής
Σπύρος Καράβας

Μυτιλήνη, Ιούνιος 2019

Περιεχόμενα

Προλεγόμενα.....	4
I. Συγκυρία και εκπαιδευτικές πολιτικές.....	7
(Οι δεκαετίες των ανατροπών... 7, Από τη δικτατορία του Μεταξά ως τα μετεμφυλιακά χρόνια...9, Δικτατορία...12, Μετάπολίτευση...13, 1990-2019: Αναθεωρήσεις και σιωπές...15)	
II. Εγχειρίδια Ιστορίας:	
το παλίμψηστο της δημιουργίας του εθνικού μας εαυτού	17
α) Τα εγχειρίδια Ιστορίας το πρώτο μισό του 20ού αιώνα.....	19
β) Τα μεταπολεμικά-μετεμφυλιακά εγχειρίδια	29
III. Εγχειρίδια Γεωγραφίας: η «πολυσημία» της Μακεδονίας και των πληθυσμών της.....	70
Συμπερασματικά.....	86
Βιβλιογραφία.....	90

Ευχαριστίες,

χρωστώ σε όλους όσους με στήριξαν σ' αυτή την πορεία...

Νικόλα και Ζαφειρένια, συγγνώμη που σας ξέχναγα πότε-πότε...

Ζάφη, συγγνώμη που ήμουν η χειρότερη παρέα...

Τάσο, συγγνώμη που σε ζάλιζα και σου αναποδογύριζα τις μέρες και τις νύχτες...

Ευχαριστώ τον καθηγητή μου, Σπύρο Καράβα, που είχε την ικανότητα να με «αποφορτίζει» με δυο μόνο κουβέντες...

τη Μαριάντα, που μ' έσπρωξε σε τούτο το ταξίδι...

την Ελένη, που μ' έκανε να «ξεχνιέμαι»...

τη Ράνια, που με «έσωζε» κάθε φορά που ο υπολογιστής «κολλούσε»...

Προλεγόμενα

Όπως υποστηρίζει ο Γάλλος ιστορικός Mark Ferro, «Η εικόνα που έχουμε για τους άλλους λαούς ή και για εμάς τους ίδιους συνδέεται με την ιστορία που μας έχουν αφηγηθεί όταν ήμασταν παιδιά. Η ιστορία αυτή μας σημαδεύει σε ολόκληρη τη ζωή μας».¹

Τούτου δοθέντος, το ερώτημα που τίθεται είναι τι Ιστορία έχουμε διηγηθεί στις γενιές των Νεοελλήνων καθ' όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, ώστε να δημιουργείται όλη αυτή η διαμαρτυρία για μια ονοματολογική διεκδίκηση που ενέχει στοιχεία αλυτρωτισμού, δια μέσου ακραίου εθνικιστικού λόγου, ταλανίζοντας την ελληνική κοινωνία μέχρι και την στιγμή που γράφεται η παρούσα εργασία.

Μεγαλειώδης είναι για άλλη μια φορά η διαδήλωση για την Μακεδονία στο Σύνταγμα με χιλιάδες πολίτες να διαδηλώσουν κατά της Συμφωνίας των Πρεσπών. Η συγκέντρωση των χιλιάδων πολιτών που «ψηφίζουν» ένα μεγάλο «όχι» λίγα 24ωρα πριν να κυρωθεί η Συμφωνία των Πρεσπών ξεκίνησε, όπως ήταν προγραμματισμένο, στις 2 το μεσημέρι με τον Πέτρο Γαϊτάνο να ψάλει τον εθνικό ύμνο.

«Εγκληματική» χαρακτήρισε τη συμφωνία των Πρεσπών από την εξέδρα που έχει στηθεί στην πλατεία Συντάγματος η γνωστή ερμηνεύτρια, Αφροδίτη Μάνου. Ζήτησε δημοψήφισμα και κάλεσε τον κόσμο να σηκωθεί από τον καναπέ. «Δεν θα γίνουμε συνένοχοι στο ψέμα», όπως είπε.

«Ελάτε σήμερα να αφυπνίσουμε και τον τελευταίο Έλληνα, για να προστατέψουμε το μέλλον της Ελλάδας. Να παραδώσουμε την πατρίδα μας, ακέραια, όπως μας την παρέδωσαν. Οι άνθρωποι και οι ιδέες έρχονται και φεύγουν, οι απόψεις αλλάζουν και οι βεβαιότητες διαψεύδονται, εκείνο που μένει αναλλοίωτο στο χρόνο είναι οι μεγάλες μας αξίες, η γλώσσα, η πατρίδα και η Δημοκρατία, που θα πει η ταυτότητα μας. Αυτή την ταυτότητα έρχεται να μας κλέψει, αυτή η ύπουλη και μακιαβελική συμφωνία των Πρεσπών που έχει αναστατώσει τη ζωή μας», ανέφερε η Αφροδίτη Μάνου².

Πριν από κάποια χρόνια, και πιο συγκεκριμένα το 1992 η κατάσταση ήταν πολύ πιο οξυμένη. Ο λόγος ήταν απλός: κινητοποιήθηκε ο ίδιος ο κρατικός μηχανισμός για να εξασφαλίσει την επιτυχία των συλλαλητηρίων. Στις 14 Φεβρουαρίου, σχολεία, πανεπιστήμια, δημόσιες υπηρεσίες και καταστήματα έκλεισαν και η συμμετοχή

¹ Mark Ferro, *Πώς αφηγούνται την ιστορία σε ολόκληρο τον κόσμο*, μτφ. Πελαγία Μαρκέτου, Μεταίχμιο, 2001, σ. 9

²<https://www.protothema.gr/greece/article/857044/afroditi-manou-apo-sudagma-na-paradosoume-tin-patrida-akeraia-opos-tin-paralavame/>,

στο συλλαλητήριο για το όνομα των Σκοπιών ήταν σε κάποιες περιπτώσεις σχεδόν... υποχρεωτική. Αστικά λεωφορεία μετέφεραν δωρεάν κόσμο, όπως και εκατοντάδες λεωφορεία των ΚΤΕΛ από την επαρχία. Ακόμα και τα ταξί είχαν πινακίδες που έγραφαν «μετακίνηση δωρεάν».[...] Το συλλαλητήριο της Θεσσαλονίκης με προστάρη την εκκλησία και τον τότε αρχιεπίσκοπο Σεραφείμ αλλά και τον δήμαρχο της Θεσσαλονίκης, Κωνσταντίνο Κοσμόπουλο προετοιμαζόταν για μήνες. Στις διαμαρτυρίες πρωτοστατούσε και ο τότε Μητροπολίτης Δημητριάδος και μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Χριστόδουλος.

Η συμπρωτεύουσα σημαιοστολίστηκε, οι καμπάνες των εκκλησιών χτυπούσαν, ενώ μουσικές μπάντες ξύπνησαν τους κατοίκους των 13 πρωτευουσών των μακεδονικών νομών με τους ήχους του «Μακεδονία Ξακουστή». Είκοσι μητροπολίτες περπάτησαν, εν πομπή, από τη μητρόπολη προς το ξενοδοχείο Ηλέκτρα Παλλάς.

Στη συγκέντρωση μίλησαν, ο μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Παντελεήμων, ο δήμαρχος Βέροιας Ανδρέας Βλαζάκης και ο δήμαρχος Θεσσαλονίκης, Κωνσταντίνος Κοσμόπουλος. Οι διοργανωτές μάλιστα ελευθέρωσαν στον ουρανό της Θεσσαλονίκης χιλιάδες λευκά περιστέρια για να δηλώσουν τα ειρηνικά τους αισθήματα, αν και τα συνθήματα που ακούστηκαν για «φωτιά, φωτιά στα Σκοπιανά σκυλιά» δεν συνηγορούσαν προς αυτή την κατεύθυνση.

Ενδεικτικά του κλίματος που επικρατούσε στη χώρα, ο πρωτοσέλιδος τίτλος του Ελεύθερου Τύπου για «1.000.000 ΣΑΡΙΣΕΣ – ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΦΑΛΑΓΓΑ ΦΡΑΓΜΟΣ ΣΤΑ ΣΚΟΠΙΑ». Το «Έθνος» μιλά για «Εθνική πανστρατιά»

Μετά τη Θεσσαλονίκη, σειρά παίρνει η Αθήνα, όπου στις 10 Δεκεμβρίου του 1992, δίνεται ραντεβού για το δεύτερο συλλαλητήριο. Μια ημέρα πριν η προσοδευτική Ελευθεροτυπία διαφημίζει το «Βροντερό “ΟΧΙ” προς κλεπταποδόχους της ιστορίας μας». Και πάλι τα σχολεία κλείνουν, η Αρχιεπισκοπή καλεί τις ενορίες να πάρουν μέρος.

Στην ελληνική Βουλή εκείνη την περίοδο υπάρχουν μόλις 4 κόμματα. Η ΝΔ καλεί τα μέλη της να πάρουν μέρος στα συλλαλητήρια για το όνομα, ενώ για το ΚΚΕ που ασκεί κριτική στα συλλαλητήρια, αναφέρει σε ανακοίνωση της «Τα υπολείμματα του ΚΚΕ είχαν την ευκαιρία να εξιλεωθούν για ένα θλιβερό παρελθόν. Δυστυχώς, δεν το έπραξαν». Ο Συνασπισμός ναι μεν είναι επιφυλακτικότερος από ΠΑΣΟΚ και Νέα Δημοκρατία, όμως συμμετέχει με αντιπροσωπεία του.

Ακόμη και ο Λάκης Λαζόπουλος, σε επεισόδιο από τους «Δέκα Μικρούς Μήτσους» σκαρώνει το τραγουδάκι «Η Μακεδονία / είναι βαθιά ελληνική και μόνο μία / κι αφού δε λεν Παρίσι τη Ρωσία / γιατί τα Σκόπια μ' άλλο όνομα να πουν».

Από το 1992 μέχρι και το 2019 η συζήτηση για το «Μακεδονικό» ή «Σκοπιανό» ζήτημα αργοσερνόταν στα media και από καιρού εις καιρόν ακούγονταν κάποιες

κορώνες για «χαλκευμένη» ιστορία, και για «αλυτρωτισμό εκ μέρους των Σκοπίων». Μια σχεδόν τριαντάχρονη πορεία με δύο κορυφαίες στιγμές που έγιναν πρωτοσέλιδα σε ελληνικό και ξένο τύπο.

Η φανατική θέση «Η Μακεδονία είναι μία και ελληνική» θα έλεγε κανείς πως βασίζεται σε κάποια γνώση του ιστορικού παρελθόντος αυτού του λαού, που τόσο σθεναρά αντιδρά. Αλλωστε οι ίδιοι οι διαδηλωτές, τόσο πριν 27 χρόνια, όσο και τώρα, μιλούσαν για την «παραχάραξη της Ιστορίας».

Η Ιστορία είναι ένα μάθημα που διδάσκεται στα ελληνικά σχολεία ανελλιπώς, από την ηλικία των 8 ετών. Οι μαθητές και μαθήτριες της Γ' Δημοτικού διδάσκονται την Ιστορία της Ελλάδας: στην Γ' Δημοτικού την μυθολογία και λίγα πράγματα για τον Τρωικό πόλεμο, και τους τρεις πολιτισμούς, Κυκλαδικό, Μινωικό, Μυκηναϊκό. Στην Δ' Δημοτικού διδάσκεται η ιστορία του αρχαίου κόσμου μέχρι τα ελληνιστικά χρόνια. Στην Ε' Δημοτικού έρχεται η στιγμή της Ρωμαϊκής εποχής που διδάσκεται επί τροχάδην και μετά μπαίνουμε στο «χιλιόχρονο Βυζάντιο» με σημείο τέλους το 1453. Στην Στ' Δημοτικού εξιστορούνται τα χρόνια της οθωμανικής κατοχής, τα γεγονότα της ελληνικής Επανάστασης, τα νεότερα και σύγχρονα χρόνια. Ο ίδιος κύκλος επαναλαμβάνεται στις τρεις τάξεις του Γυμνασίου και κατόπιν στις τρεις επόμενες του Λυκείου.

Θα μπορούσε λοιπόν κάποιος να υποθέσει, πως μετά από εννέα συναπτά έτη (αφαιρώντας την χρονιά της Γ' Δημοτικού, τόσο λόγω ύλης, όσο και λόγω του ανώριμου της ηλικίας των μαθητών/μαθητριών) οι νεοέλληνες θα είχαν μια αρκετά καθαρή εικόνα της μεγάλης σε διάρκεια Ιστορίας τους και θα διαμαρτύρονταν δικαίως.

Και εδώ είναι το σημείο-κλειδί. Όντως διδάχτηκαν οι νεοέλληνες μια Ιστορία που ανταποκρινόταν έστω και ακροθιγώς στις πολιτικές, ιδεολογικές και κοινωνικοοικονομικές πραγματικότητες της χώρας τους; Ή μήπως αποστήθισαν ένα αφήγημα εύπεπτο και «κολακευτικό» για το παρελθόν; Ένα αφήγημα που εν τέλει προμοδοτούσε την εθνική αυταρέσκεια, τη μισαλλοδοξία και τον μεγαλοϊδεατισμό; Αυτή η ερώτηση, στάθηκε η αιτία για την συγγραφή της παρούσας εργασίας, παίρνοντας ως παράδειγμα το «Μακεδονικό».

Θα ερευνηθεί λοιπόν το κατά πόσον και πώς το «Μακεδονικό» ζήτημα εξιστορείται και αναλύεται ή ακόμα και αποσιωπάται στα σχολικά εγχειρίδια της Ιστορίας και της Γεωγραφίας του 20^{ου} αιώνα, ρίχνοντας και μια «κλεφτή» ματιά στα τελευταία εγχειρίδια Ιστορίας που είναι ακόμα σε χρήση.

I. Συγκυρία και εκπαιδευτικές πολιτικές

Η εκπαίδευση δεν είναι πολιτικά και παιδαγωγικά ουδέτερη πράξη. Συμβάλλει στη συγκρότηση της υποκειμενικότητας του ανθρώπου στις νεότερες και σύγχρονες κοινωνίες. Το σχολείο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το κοινωνικοπολιτικό σύστημα. Εκφράζει και υλοποιεί τις απαιτήσεις και τις προσδοκίες του. (Ρέππας, 2007:17) Συνιστά θεμελιώδη ιδεολογικό μηχανισμό του κράτους και αναλαμβάνει, μεταξύ άλλων την πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών και μαθητριών, την κοινωνική και πολιτισμική ομογενοποίησή τους και τον κοινωνικό έλεγχο, αποβλέποντας στην ένταξή τους στην κατεστημένη κοινωνικοπολιτική δομή και στην εσωτερίκευση και αποδοχή του συστήματος αξιών και πεποιθήσεων των κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων, δηλαδή της κυρίαρχης ιδεολογίας (Αλτουσέρ, 1983:74, Παπαναούμ-Τζίκα, 1989:18, 35, Kalmus, 2004:469, www.edu4u.gr).

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, συγκεντρωτικό από τη φύση του, υπήρξε ο κατ'εξοχήν μηχανισμός μετάδοσης και διάχυσης της εθνικής ιδεολογίας. Το περιεχόμενο αυτής της εθνικής ταυτότητας υπερτόνιζε το «εθνικό εγώ», κάτι που φυσικά δεν είναι ούτε πρωτότυπο, ούτε μοναδικό. Στο περιεχόμενο των σχολικών βιβλίων των ονομαζόμενων «φρονηματιστικών» μαθημάτων και κυρίως του μαθήματος της Ιστορίας, εγχαράχθηκε η επίσημη εκδοχή της εθνικής μας ταυτότητας, που μπορεί να συνοψιστεί σε πέντε λέξεις: συνέχεια, διατήρηση, ομοιογένεια, αντίσταση, ανωτερότητα.³ Υπό το πρίσμα ενός έθνους ως «φυσική οντότητα», που ταξιδεύει σε ένα «άχρονο χρόνο» αδιατάρακτα και σταθερά⁴, υπερτονίστηκαν η ιστορική συνέχεια, η διατήρηση της ελληνικότητας σε ένα κόσμο εχθρικό, η ομοιογένεια των Ελλήνων και η ικανότητα αντίστασής τους, με αποτέλεσμα την πεποίθηση της ανωτερότητας του ελληνικού έθνους⁵.

Οι δεκαετίες των ανατροπών

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, αναπτύσσεται στην βαλκανική χερσόνησο την ένας σκληρός εθνικός ανταγωνισμός, καθώς η οθωμανική αυτοκρατορία αποσυντίθεται. Το εκπαιδευτικό σύστημα με ομοιόμορφο, συγκεντρωτικό και ελεγχόμενο από τα πάνω τρόπο⁶ διαχέει την επίσημη εκδοχή περί έθνους και κράτους, τη στιγμή που νέες, ανομοιογενείς περιοχές εντάσσονται σταδιακά σε αυτό. Τονίζονται και αναπαράγονται πρωτίστως τα θέματα της καταγωγής και της συνέχειας του «έθνους» και δευτερευόντως το θέμα της πίστης. Για την καταγωγή σημαντικότερο ρόλο παίζει φυσικά η υιοθέτηση της καθαρεύουσας ως επίσημης γλώσσας⁷, ενώ για

³ Αβδελά Έφη, *Χρόνος, ιστορία και εθνική ταυτότητα στο ελληνικό σχολείο*, στο Φραγκουδάκη Άννα & Θάλεια Δραγώνα(επιμ.), *Τι ειν' η πατρίδα μας; Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, εκδ. Αλεξάνδρεια, σελ.55, 1997, Αθήνα.

⁴ ο.π. (σελ 59) 3.

⁵ Φραγκουδάκη Α., «Οι πολιτικές συνέπειες της ανιστορικής παρουσίας του ελληνικού έθνους», *Τι ειν' η πατρίδα μας. Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, Αθήνα 1997, 143.

⁶ Δημαράς Αλέξης, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, εκδ. Ερμής, τ.Α.σελ.30, Αθήνα 1990.

⁷ ο.π.(τ. Α', σελ. 35) σημ.6

τη συνέχεια έρχεται η βοήθεια μιας δικανικής ιστορίας με κύριο χαρακτηριστικό την επιλεκτική μνήμη⁸. Πρέπει εδώ να αναφέρουμε την προσπάθεια που έγινε κατά την δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα για έναν εκσυγχρονισμό αυτού του εκπαιδευτικού συστήματος, που όμως δεν ολοκληρώθηκε. Ένα άλλο χαρακτηριστικό του εκπαιδευτικού συστήματος είναι ότι αναπτύχθηκε με έναν δομικό και οργανωτικό τρόπο ιδιαίτερος δημοκρατικό: η παιδεία είναι δωρεάν και η εκπαίδευση ενιαία. Άλλωστε, η δημοκρατικότητα αυτή δεν ήταν πρωτόγνωρη. Από παλιά, η εκκλησία και οι ευεργέτες, είτε από κοινού, είτε χωριστά, διατηρούσαν έναν σημαντικό αριθμό σχολείων που άλλα εν μέρει και άλλα εξ' ολοκλήρου, παρείχαν δωρεάν παιδεία⁹. Έτσι καθ' όλη τη διάρκεια του αιώνα το εκπαιδευτικό σύστημα είναι μονοδιάστατο, ενιαίο και προσβάσιμο σε όλους, χωρίς μηχανισμούς επιλογής. Ωστόσο οι συγκρούσεις που αναπτύχθηκαν αυτή την περίοδο στο εκπαιδευτικό σύστημα επικεντρώθηκαν κυρίως στο «γλωσσικό ζήτημα» και έτσι το σχολείο φαινόταν πως λειτουργούσε έξω από το κοινωνικό «γίγνεσθαι» και έξω από την ιστορία. Είναι προφανές ότι αυτή η λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος τη δεδομένη περίοδο διευκόλυνε το κράτος και εξυπηρετούσε την εξωτερική πολιτική του, ενώ ταυτόχρονα, δεν δημιουργούσε προβλήματα, ούτε έθετε ζητήματα σε κοινωνικοοικονομικό επίπεδο.¹⁰

Μετά το '22 και την Μικρασιατική καταστροφή, η Μεγάλη Ιδέα που τόσο είχε καλλιεργηθεί ήδη από τον προηγούμενο αιώνα, κατακρημνίζεται. Το ελληνικό κράτος αναγκαστικά πρέπει να αποδεχτεί την νέα πραγματικότητα που του επιβάλλεται. Αυτό σήμαινε πως εκτός των άλλων η χώρα θα έπρεπε, ως ηττημένη περιφέρεια, να επιλέξει την ένταξή της σε έναν από τους δύο πόλους που συγκροτούνταν στη διεθνή σκηνή: στην Ανατολή ή στη Δύση. Η επιλογή και ένταξη αυτή εκδηλώθηκε, μεταξύ των άλλων, με τη δημιουργία ενός «εσωτερικού εχθρού». Νέος στόχος, που εν μέρει υποκαθιστούσε πια την ξεφτισμένη Μεγάλη Ιδέα, ήταν η εξολόθρευση αυτού του «εσωτερικού εχθρού». Κάτι τέτοιο θα γινόταν εφικτό μόνο μέσα από μια επίσημα καθορισμένη και διοικητικά εφαρμοσμένη «αληθινή» εθνική ταυτότητα που συνοψίστηκε στο ιδεολόγημα του «τρίτου ελληνικού πολιτισμού» στα χρόνια του Μεταξά.¹¹

⁸ Ασδραχάς Σπ., «Περί Δικανικής ιστορίας και Κατασκευαστική της μνήμης», *Ιστορικά απεικασματα*, εκδ. Θεμέλιο, σελ.33-40, Αθήνα 1995.

⁹ Σταμέλος Γιώργος & Καρανάτσης Κώστας, *Εθνικές συνιστώσες και εκπαίδευση: σχηματική απόδοση ιστορικής επισκόπησης*, Επιστημονική επετηρίδα Αρέθας, 3, 321-334, Πανεπιστήμιο Πατρών, 2005

¹⁰ ο.π. σημ.9

¹¹ Η περίοδος αυτή σημαδεύεται από την δικτατορία του Μεταξά, τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και την Κατοχή στην Ελλάδα, και τον Εμφύλιο πόλεμο που ακολούθησε. Τα σχολεία ως το λειτουργικότερο κομμάτι του εκπαιδευτικού συστήματος, εξακολούθησαν την πορεία τους μέσα στον ορυμαγδό της εποχής, άλλοτε εφαρμόζοντας κατά γράμμα την επιβαλλόμενη πολιτική και άλλοτε απλώς παρακολουθώντας παθητικά τα τεκταινόμενα. Περισσότερες λεπτομέρειες για το εκπαιδευτικό σύστημα της κάθε περιόδου δίνονται παράλληλα με την ανάλυση των σχολικών εγχειριδίων, ακολουθώντας μια χρονολογική λογική.

Από τη δικτατορία του Μεταξά ως τα μετεμφυλιακά χρόνια

Από το 1936 η χώρα μπαίνει στην περιπέτεια της δικτατορίας του Μεταξά και ακολουθούν ο Β' παγκόσμιος πόλεμος και ο εμφύλιος. Σε μια τόσο ταραγμένη εποχή δεν είναι φυσικά δυνατόν να περιμένει κανείς παραγωγή σχολικών εγχειριδίων. Άλλωστε με το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου του 1936 η όποια δημοκρατική πνοή για ακαδημαϊκές ελευθερίες που κατοχυρώνονταν με το σύνταγμα Παπαναστασίου του 1927 καταργήθηκαν. Το 1937 ιδρύθηκε ο Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων με τον νόμο 952/1937¹². Ο ΟΕΣΒ είχε ως σκοπό την έκδοση και διάθεση βιβλίων σε όλες της βαθμίδες της εκπαίδευσης : από τα αναγνωστικά του Δημοτικού μέχρι τα Πανεπιστημιακά συγγράμματα. Ως δικαιολογία ίδρυσης του οργανισμού προβλήθηκε η ανάγκη να τακτοποιηθεί το χάος που επικρατούσε στο χώρο του σχολικού βιβλίου με τα πολλαπλά εγχειρίδια που κυκλοφορούσαν για την κάθε βαθμίδα εκπαίδευσης, τις κλεψιτυπίες, την αισχροκέρδεια, την βελτίωση της ποιότητάς τους και την μείωση της τιμής τους για τους γονείς. Ωστόσο, εκτός από αυτούς τους προφανείς στόχους υπήρχαν και οι υπόρητοι : κρατικό μονοπώλιο στα εγχειρίδια της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και αυστηρός ιδεολογικός έλεγχος στη γνώση που παρέχόταν στα σχολεία όλων των βαθμίδων.¹³ Η επόμενη δεκαετία, εκείνη του 1940, είναι ίσως η δυσκολότερη ως προς την κοινωνική, πολιτική και οικονομική ζωή της χώρας, και επομένως και του εκπαιδευτικού της συστήματος. Τα σχολεία δεν λειτουργούσαν ομαλά. Το σχολικό έτος 1940-41 διήρκεσε μόλις τρεις μήνες και το 1941-42 μόνο είκοσι μέρες.¹⁴ Από τα 8.345 διδακτήρια μόνο τα 719 έμειναν άθικτα.¹⁵ Όσο για τον μαθητικό πληθυσμό υπολογίζεται ότι την περίοδο 1940-1945 περίπου 600.000 παιδιά δεν φοίτησαν στο Δημοτικό σχολείο. Σύμφωνα επίσης με τις δεκαετείς απογραφές της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας της Ελλάδος (ΕΣΥΕ), το 1951 το 25,7% του πληθυσμού άνω των 15 ετών ήταν αναλφάβητοι και το 36,9 % ημιαναλφάβητοι (δεν είχαν τελειώσει το δημοτικό σχολείο). Στην ύπαιθρο, το 95% των παιδιών δεν συνέχιζε στην μέση εκπαίδευση.¹⁶ Όσα παιδιά καθόταν στα θρανία των σχολείων του 1949, δεν ήταν μια τυχαία σχολική γενιά. Είχαν περάσει δια πυρός και σιδήρου. Γεννήθηκαν και μεγάλωσαν μέσα στον πόλεμο και την κατοχή. Επιβίωσαν μέσα σε σκληρές συνθήκες πείνας και θανάτου, παίζοντας με τον πόλεμο, κάνοντας τους τσιλιαδόρους και τους σαλταδόρους. Έγιναν μικροί ήρωες και μάρτυρες σε μικρά ή μεγάλα γεγονότα, έζησαν την ιστορία ως πρωταγωνιστές και μέτρησαν νεκρούς από το οικογενειακό, το σχολικό και φιλικό τους περιβάλλον. Αυτά τα παιδιά έπρεπε να διαπαιδαγωγηθούν ή να αναμορφωθούν σύμφωνα με τα

¹² Κάτσικας, Θεριανός, 2004:136

¹³ Δημαράς, Βασιλού-Παπαγεωργίου, 2008:12

¹⁴ Καραφύλλης, 2013: 142.

¹⁵ Κάτσικας, Θεριανός, 2004 : 143-144

¹⁶ Σήφης Μπουζιάκης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)*, Gutenberg, Αθήνα, 1996, σ. 95.

ιδεολογήματα του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού» και να διαμορφώσουν μια ιστορική συνείδηση στα πλαίσια της «εθνικοφροσύνης».

Τον Ιούνιο του 1950 (επί υπουργίας Αθανασιάδη-Νόβα και κυβέρνησης συνασπισμού Λαϊκού Κόμματος και Φιλελευθέρων) απέσπασαν την έγκριση του Υπουργείου Παιδείας τουλάχιστον 20 εγχειρίδια Ιστορίας Στ' Δημοτικού, ενώ τον Ιούνιο του 1956 εγκρίνονται 13. Ο εντυπωσιακός αριθμός των εγχειριδίων που απευθύνονται στην Στ' Δημοτικού εξηγείται από το γεγονός ότι τα εγκεκριμένα εγχειρίδια μπορούσαν να είναι περισσότερα από ένα για κάθε μάθημα. Εδώ, πρέπει να κάνουμε μια διευκρίνιση για τη διάκριση των σχολικών βιβλίων σε διδακτικά και βοηθητικά. Ήδη από τις αρχές του αιώνα, με βάση το νόμο ΓΣΑ/1907 «Περί Διδακτικών Βιβλίων», μοναδικό διδακτικό βιβλίο ήταν μόνο το αναγνωστικό. Βοηθητικά βιβλία για τα υπόλοιπα μαθήματα προβλέπονταν για την Ε' και την Στ' Δημοτικού. Το 1931 με νόμο της κυβέρνησης Βενιζέλου 5041, τα σχολικά βιβλία της Δημοτικής, της Μέσης Εκπαίδευσης και των Διδασκαλείων, διακρίνονται σε διδακτικά, βοηθήματα και ελεύθερα αναγνώσματα. Τα διδακτικά και τα βοηθήματα εισάγονται στα σχολεία κατόπιν εγκρίσεως του Υπουργείου και τα ελεύθερα βοηθήματα μόνο κατόπιν συστάσεως του Υπουργείου. Με βάση το νόμο αυτό, ο Σύλλογος Διδασκόντων κάθε σχολικής μονάδας επέλεγε το βοηθητικό βιβλίο που θα χρησιμοποιούνταν σε κάθε μάθημα. Οι μαθητές/μαθήτριες (ή τουλάχιστον όσοι και όσες είχαν τη δυνατότητα) αγόραζαν τα βιβλία. Δωρεάν παροχή βιβλίων γινόταν μόνο ως δείγμα φιλανθρωπίας: το 1948-49, από τα 1.237.108 βιβλία που τυπώνει ο ΟΕΣΒ παρέχει δωρεάν μόλις τα 23.312 σε άπορους μαθητές. Ταυτόχρονα όλες οι σχολικές βιβλιοθήκες ήταν υποχρεωμένες να αγοράζουν όλα τα εγκεκριμένα διδακτικά και βοηθητικά βιβλία και όσα ελεύθερα βοηθήματα επιθυμούσαν. Ο Υπουργός Παιδείας είχε στην αρμοδιότητά του όλα τα θέματα που αφορούσαν τη Διεύθυνση Διδακτικών Βιβλίων, όπως τη συγγραφή και την κρίση των βιβλίων κατόπιν προκήρυξης διαγωνισμών, την έκδοση, διάθεση εκτύπωση των βιβλίων από τον ΟΕΣΒ (που ιδρύθηκε το 1937) και την αποζημίωση των συγγραφέων. Στη Μέση Εκπαίδευση όμως υπήρχε ένα μοναδικό διδακτικό εγχειρίδιο ιστορίας που το εξέδιδε ο ΟΣΚ¹⁷. Ακόμα πρέπει να συνυπολογίσει κανείς πως και μετά τα μέσα της δεκαετίας του '50, πολύ λιγότερα παιδιά συνέχιζαν τις σπουδές τους στην επόμενη βαθμίδα, του γυμνασίου. Επομένως, το βιβλίο της Στ' Δημοτικού ήταν ίσως η πρώτη και τελευταία τους επαφή με τη νεότερη και σύγχρονη ιστορία και κατ' επέκταση με τις ιδεολογικές κατευθύνσεις που η εκάστοτε κυβέρνηση επιθυμούσε να χαραχτεί στα μυαλά των μελλοντικών της πολιτών.

Στις εκλογές του 1952 επικράτησε το κόμμα του Ελληνικού Συναγερμού και άνοιξε έτσι ο δρόμος για μια μακρόχρονη κυριαρχία της δεξιάς στο πολιτικό σκηνικό. Στο Σύνταγμα του 1952 κατοχυρώνεται για πρώτη φορά ο ελληνοχριστιανικός πολιτισμός της ελληνικής εκπαίδευσης. Ο ιστορικός λόγος πολώνεται σε δύο βασικές έννοιες : το έθνος ως υπέρτατη αρχή και στην απέναντι όχθη ο

¹⁷ Μαριόλης Δημήτρης, *Εθνική ταυτότητα και ιδεολογία στα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας της Στ' Δημοτικού της Μετεμφυλιακής περιόδου 1950-1974*, Αθήνα, Ιούνιος 2013.

κομμουνισμός ως απόλυτα αρνητική αξία. Σ' αυτό το νέο πολιτικό και εκπαιδευτικό τοπίο της πλήρους επικράτησης των συντηρητικών επιλογών της δεξιάς, οι πολλαπλές επιλογές των εγχειριδίων του 1950 δεν έχουν καμιά θέση. Προκηρύσσεται και πάλι διαγωνισμός στα 1954, για τη συγγραφή νέων βοηθητικών εγχειριδίων, μόνο που αυτή τη φορά και σε αντίθεση με την λιτή και τυπική προκήρυξη του 1949, καθορίζεται ευθύς εξαρχής ότι σκοπός των εγχειριδίων είναι η καλλιέργεια εθνικού φρονήματος και διευκρινίζεται ότι το εγχειρίδιο της Ιστορίας της Στ' Δημοτικού «δέον να περιλαμβάνει την μέχρι της λήξεως του συμμοριτοπολέμου ιστορικήν ύλην.» Επίσης δίνεται έμφαση στην ηρωολατρική αφήγηση με αναφορές σε «μεγάλες ιστορικές προσωπικότητες». Τελικά, τα νέα εγχειρίδια που εξασφαλίζουν την έγκριση για μία τριετία πρωτοεμφανίζονται στις αίθουσες κατά το σχολικό έτος 1956-1957.

Στα τέλη της δεκαετίας του '50 και στις αρχές του '60, μεγάλοι εργατικοί αγώνες, απεργίες εκπαιδευτικών, άνθιση του φοιτητικού κινήματος, μεγάλες διαδηλώσεις για την ειρήνη και την παιδεία, αγώνας για πολιτικά και δημοκρατικά δικαιώματα, αποδομούν την κυριαρχία της δεξιάς.

Το 1963 η «Ένωση Κέντρου» κερδίζει τις εκλογές. Ένας από τους βασικούς άξονες της νέας πολιτικής είναι η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Ο ίδιος ο πρωθυπουργός, ο Γεώργιος Παπανδρέου, αναλαμβάνει το Υπουργείο Παιδείας. Ο Ευάγγελος Παπανούτσος¹⁸ τοποθετείται Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου. Επιχειρείται ένας αναπροσανατολισμός του μαθήματος της Ιστορίας και οι συνθήκες μοιάζουν να είναι επιτέλους ώριμες¹⁹. Ωστόσο λίγο αργότερα ξεσπούν τα «Ιουλιανά», η κυβέρνηση Παπανδρέου πέφτει και ξεκινά μια περίοδος πολιτικής αστάθειας των κυβερνήσεων αποστασίας που θα προκαλέσουν αντίστοιχες εκπαιδευτικές παλινδρομήσεις. Κάτω από το βάρος των κεντρικών πολιτικών εξελίξεων, ο αναπροσανατολισμός της ιστορικής εκπαίδευσης δεν είχε πραγματικό αποτύπωμα στα εγχειρίδια της πρωτοβάθμιας.

¹⁸ Είναι εκείνος που στις 15 Ιανουαρίου του 1949, στο περιοδικό Παιδεία, έγραψε ένα εμβληματικό άρθρο με τίτλο «Το μάθημα της Ιστορίας». Ήταν ένα άρθρο που άσκησε σημαντική επιρροή στους φιλελεύθερους εκπαιδευτικούς κύκλους και κατ' επέκταση σε μεγάλο τμήμα σχολικών συγγραφέων. Στο άρθρο του υποστήριζε ότι η σχολική ιστορία οφείλει να καλλιεργεί το ανθρωπιστικό περιεχόμενο και την αίσθηση του «πολίτη του κόσμου», μαζί με την εθνική συνείδηση. Επίσης πρέπει να τηρούνται αποστάσεις από τον έξαλλο σωβινισμό αλλά και από τον διεθνισμό. Η ιστορία, συνεχίζει το άρθρο, πρέπει να εκθέτει την «υλική και πνευματική εξέλιξη των ανθρώπινων κοινωνιών» σε αντιπαράθεση με την ιστορία «των στρατιωτικών και διπλωματικών συμβάντων» και να προβάλλει την προτεραιότητα της καλλιέργειας της κριτικής ικανότητας και όχι της μνήμης. Ωστόσο, αποδέχεται ότι στις σχολικές ηλικίες που αναφερόμαστε, η ιστορία «θα έχει σε μεγάλο βαθμό περιγραφικό, βιογραφικό και ανεκδοτολογικό χαρακτήρα».(Μαριόλης Δημήτρης, *Εθνική ταυτότητα και ιδεολογία στα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας της Στ' Δημοτικού της μετεμφυλιακής περιόδου 1950-1974*, Αθήνα, 2013, σ.22)

¹⁹ Για παράδειγμα, μέχρι και το επιφανές στέλεχος της δεξιάς, Παναγής Παπαληγούρας, διαπίστωνε λίγο πριν τις εκλογές του 1963 από τις στήλες της υπερσυντηρητικής εφημερίδας «Ακρόπολις» ότι: «Η ανάγνωση των περισσότερων διδακτικών μας βιβλίων δημιουργεί την εντύπωση, ότι σκοπός της ελληνικής παιδείας είναι να εκθρέψωμεν μεραρχίας Μεγάλων Αλεξάνδρων».(Μαριόλης Δημήτρης, *Εθνική ταυτότητα και ιδεολογία στα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας της Στ' Δημοτικού της μετεμφυλιακής περιόδου 1950-1974*, Αθήνα, 2013, σ.31)

Έτσι οδηγηθήκαμε σε έναν εμφύλιο πόλεμο και στην περιθωριοποίηση του μισού πληθυσμού της χώρας. Οι Έλληνες διακρίνονταν σε «καλούς» και «κακούς». Στο νόημα αυτό ο ρόλος του σχολείου υπήρξε ουσιαστικός.

Συν τω χρόνω, το κράτος σταθεροποιείται και αποκτά όλα τα «εθνικά» χαρακτηριστικά του. Το σχολείο ακολουθεί και στηρίζει την πορεία αυτή, έχοντας πια τις λειτουργίες ενός εθνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Προσπάθειες για εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις υπήρξαν μία στα 1959 και μία στα 1964. Η πρώτη δικαίωσε καθυστερημένα τις επιλογές των αρχών του αιώνα της μεταρρύθμισης του Βενιζέλου. Έγινε προσπάθεια σύνδεσης της Εκπαίδευσης με την Οικονομία μέσω ενός εθνικού δικτύου τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης και την ίδρυση ενός ιδρύματος για την εκπαίδευση των εκπαιδευτικών αυτού του δικτύου στα πλαίσια του ΥΠΕΠΘ. Η δεύτερη υπήρξε μια συνολική προσπάθεια για «εκσυγχρονισμό και εκδημοκρατισμό» του εκπαιδευτικού συστήματος που ωστόσο δεν ολοκληρώθηκε λόγω των πολιτικών ανωμαλιών της περιόδου.

Δικτατορία

Η δικτατορία καταργεί και ακυρώνει όλα τα βήματα που είχε κάνει η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964. Το φιλελεύθερο πλαίσιο του πολλαπλού βιβλίου – έστω και με τις παραπλήσιες αποχρώσεις της ίδιας εθνικόφρονος ιστορικής αφήγησης- αντικαθίσταται από το κρατικό μονοπώλιο. Στα 1968 ο ΟΕΔΒ εξέδωσε και διένειμε δωρεάν 12 εκατομμύρια σχολικά βιβλία που μεταφέρθηκαν στα σχολεία όλης της χώρας με στρατιωτικά καμιόνια. Στην πρώτη τους σελίδα έφεραν «υπερηφάνως» τον αναγεννώμενο φοίνικα με τον στρατιώτη, σήμα κατατεθέν της εργαλειοποίησής τους προς όφελος της χουντικής προπαγάνδας και της ιδεολογικής χειραγώγησης των μαθητών και μαθητριών.

Γενικά ωστόσο, κατά την περίοδο αυτή (1922-1974) το σχολείο μαζί με τον διοικητικό του μηχανισμό έπαιξε το ρόλο του υπερασπιστή, του πομπού και του ελεγκτή των επίσημων κρατικών μηνυμάτων και εντολών.²⁰

Με την πτώση της δικτατορίας των συνταγματαρχών, οι δημοκρατικοί θεσμοί ξεκινούν να επαναλειτουργούν. Τα πολιτικά κόμματα νομιμοποιούνται και έτσι γίνεται ένα πρώτο βήμα για την επανένταξη του μισού ελληνικού πληθυσμού, των «κακών» στο ελληνικό κράτος.

²⁰ ο.π., σημ.9

Μεταπολίτευση

Με την πρώτη ώρα της Μεταπολίτευσης καθολικά αιτήματα ήταν η επαναφορά στην αστική δημοκρατική νομιμότητα, η αποκατάσταση της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας αλλά και ο εκσυγχρονισμός του κρατικού μηχανισμού και της κοινωνίας. Από τα σχολικά βιβλία αφαιρείται το έμβλημα της δικτατορίας και καθιερώνεται ως γλώσσα η δημοτική. Σύμφωνα με έρευνα της Α. Πιπερτζή (2003) που μελέτησε την εικόνα των Βουλγάρων στα ελληνικά και των Ελλήνων στα βουλγαρικά σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας της υποχρεωτικής εκπαίδευσης της περιόδου 1974-1980, κατέληξε πως και στις δύο περιπτώσεις, είναι ουδέτερη, γεγονός που το αποδίδει στην πολιτική εξομάλυνσης των διμερών σχέσεων που ακολούθησαν η Ελλάδα και η Βουλγαρία κατά την υπό εξέταση περίοδο.²¹ Οι ελληνοβουλγαρικές σχέσεις πράγματι βελτιώνονται και οι δύο χώρες προσπαθούν να συνυπάρξουν ειρηνικά, εδραιώνοντας κλίμα εμπιστοσύνης²². Οι συγγραφείς των εγχειριδίων της περιόδου, προκειμένου να μην αποκλίνουν από το ευνοϊκό κλίμα που διέπει τις διμερείς σχέσεις Ελλάδας-Βουλγαρίας, επιλέγουν την αποφόρτιση του λόγου της αφήγησης με την πλήρη αποσιώπηση αναφορών, που να αποδίδουν χαρακτηρισμούς στη συμπεριφορά και στη δράση των Βουλγάρων. Ως ορόσημα της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής που καθόρισαν τις σχέσεις της χώρας με την Ελλάδα προβάλλονται πλέον, κυρίως η ίδρυση της Εξαρχίας, η επιβλαβής για τα ελληνικά συμφέροντα ανάπτυξη του Βουλγαρικού εθνικισμού, η προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας και η εμπλοκή της Βουλγαρίας στην φασιστική κατοχή της Ελλάδας. Έτσι, εξακολουθεί να καλλιεργείται η προκατάληψη εναντίον του βόρειου γείτονα εξαιτίας διαφορών που υπήρξαν στο παρελθόν, ωστόσο οι βαρείς χαρακτηρισμοί αρχίζουν να εκλείπουν.

Η περίοδος από το 1974 έως το 1981 είναι μεταβατική. Η διαδικασία της συμφιλίωσης ολοκληρώνεται τόσο σε κοινωνικό επίπεδο, όσο και στο επίπεδο της εξουσίας. Η αλλαγή του σκηνικού στην εξουσία δεν είναι μια απλή αλλαγή κυβερνητικού σχήματος. Είναι στην ουσία το τέλος μιας περιόδου φόβου και βίας, που το ελληνικό κράτος είχε αναπτύξει με τους μισούς πολίτες του.

²¹ Κοντοβά Μαρία, *Ελλάδα και Βαλκάνια στα Ελληνικά σχολικά βιβλία Ιστορίας της περιόδου 1967-2007*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2014.

²² Λόγοι της θεαματικής αυτής στροφής ήταν η συνειδητοποίηση από μέρους της Ελλάδας για την απροθυμία των ΗΠΑ και του ΝΑΤΟ να της παρέχουν ικανή αποτροπή κατά των τουρκικών αναθεωρητικών πολιτικών στην Κύπρο και στο Αιγαίο. Συνέπεια αυτού ήταν η στροφή της προς τις σοσιαλιστικές χώρες για αντιπερισπασμό. (Αλεξανδρής, Βερέμης, 1995, 396). Επιπλέον στοιχεία που εξηγούν τη σύγκλιση ανάμεσα στην Αθήνα και τη Σόφια είναι, αφενός το κοινό και στις δύο χώρες ζήτημα, που σχετίζεται με τις μουσουλμανικές μειονότητες, οι οποίες ανέπτυξαν σταδιακά μια τουρκική εθνική ταυτότητα (Πρεβελάκης, 2001 : 215) και, αφετέρου, το γεγονός ότι το πέρας του Ψυχρού πολέμου σηματοδότησε για τη Βουλγαρία την άρση της προστασίας που της παρείχε η Σοβιετική Ένωση και συνακόλουθα την κατάρρευση των ενόπλων δυνάμεών της. (Γιαλλουρίδης, Αλειφαντής, 1988: 314, Τσάκωνας, 2003:419) Κοντοβά, 2014: 291)

Παρά όλες τις βαθιές και γρήγορες αλλαγές που η χώρα είχε ανάγκη, σε όλη την δεκαετία του '80 παρατηρείται μια έντονη ενδοσκόπηση και εσωστρέφεια. Τα «τραύματα του παρελθόντος» έπρεπε να επουλωθούν και η διαδικασία αυτή έπρεπε να τρέχει παράλληλα με την «φυγή προς τα εμπρός». Αυτή ακριβώς η αντίρροπη δύναμη της ενδοσκόπησης ήταν που συντήρησε παθογένειες του παρελθόντος και αναπαρήγε την κίνηση γύρω από τον «εθνικό» μας «εαυτό».

Η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, υπήρξε το όραμα και έργο του ηγέτη της συντηρητικής παράταξης, του Κωνσταντίνου Καραμανλή. Το κόμμα του μάλιστα είχε στενές σχέσεις με την εκκλησία και εξέφραζε συχνά τις θέσεις της. Αυτό βέβαια, από μόνο του αποτελούσε αξιοσημείωτη αντίφαση. Μία αντίφαση που είναι αξιοσημείωτη: ως υπέρμαχοι της προόδου, της «φυγής προς τα εμπρός», του ανοίγματος της χώρας προς τον έξω κόσμο, εμφανίζονται οι συντηρητικοί. Ενώ οι παρατάξεις της Κεντροαριστεράς και της παραδοσιακής Αριστεράς στάθηκαν σκληρά αντίθετες με την προοπτική αυτή του «ανοίγματος» της χώρας.

Το εκπαιδευτικό σύστημα ακολουθώντας τις εξελίξεις μπαίνει σε μια ομιχλώδη και ασαφή περίοδο, αντίστοιχη της περιόδου κρίσης που πέρασε το κράτος μετά την καταστροφή του 1922, στο βαθμό που αίρει συμβολικά τους μηχανισμούς συγκρότησης και υλοποίησης της «εθνικής του αποστολής», χωρίς ωστόσο να τους αντικαταστήσει με κάτι άλλο. Η κατάσταση αυτή το οδηγεί σε εκτεταμένη κρίση και αποδιοργάνωση. Το σχολείο συνεχίζει να επιζεί και να λειτουργεί από αδράνεια. Η ουσία όμως της εκπαιδευτικής διαδικασίας μεταφέρεται εκτός του επισήμου εκπαιδευτικού συστήματος και αυτό ίσως οφείλεται και στην έλλειψη συγκεκριμένου στόχου.²³

Στο σβήσιμο του 20^{ου} αιώνα η Ελλάδα προσπαθεί να βρει τη θέση της σε έναν κόσμο σε πλήρη αναδόμηση. Η κρίση στο σχολείο συνεχίζεται με την παλιά αποστολή του υπό αμφισβήτηση. Το υποχρεωτικό εκπαιδευτικό σύστημα (παράλληλα με το θεριεμένο σύστημα της «παραπαιδείας») μοιάζει με έναν θρυμματισμένο καθρέφτη που οδηγεί στον ένα και μόνο «αυτοσκοπό»: την επιτυχία στις (όποιες κατά καιρούς) εξετάσεις. Το δε μετά-υποχρεωτικό εκπαιδευτικό σύστημα οδηγεί σε μία βιομηχανία παραγωγής πτυχίων. Η ελληνική κοινωνία κυνηγά τα «χαρτιά» και παράλληλα τα απαξιώνει. Η φράση «τα πτυχία είναι μόνο για την κορνίζα» κυριαρχεί στα χείλη των Νεοελλήνων, την ίδια στιγμή που το «χαρτί» αναδεικνύεται σε στρατηγικό οικογενειακό στόχο. Τα media παίζουν κι αυτά το δικό τους ρόλο, στη διαμόρφωση μιας κοινής γνώμης που πάσχει από «αμνησία» σε ό,τι αφορά τα όσα έμαθε στα σχολικά χρόνια και που σπεύδει να υιοθετήσει και να προβάλλει κάθε τι που «πουλάει».

Από την άλλη μεριά στα ελληνικά σχολεία παρατηρείται μια εισροή νέων μαθητών και μαθητριών. Είναι τα παιδιά των επαναπατρισμένων Ελλήνων, τα παιδιά των οικονομικών μεταναστών, τα παιδιά των προσφύγων. Το ήδη σε κρίση εκπαιδευτικό

²³ Σταμέλος Γιώργος & Καρανάσης Κώστας, *Εθνικές συνιστώσες και εκπαίδευση: σχηματική απόδοση ιστορικής επισκόπησης*, Επιστημονική επετηρίδα Αρέθας, 3, 321-334, Πανεπιστήμιο Πατρών, 2005

μας σύστημα καλείται να διαχειριστεί μια πολυπολιτισμικότητα για την οποία ούτε προετοιμασμένο είναι, ούτε το ανάλογο ιδεολογικό υπόβαθρο διαθέτει.

1990-2019 : Αναθεωρήσεις και σιωπές.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η Ελλάδα ζούσε την αποκορύφωση της διένεξης με την Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (ΠΓΔΜ), σχετικά με το όνομα με το οποίο θα αναγνωριζόταν αυτή από τη διεθνή κοινότητα, αφού κατέστη ανεξάρτητο κράτος μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Το ελληνικό κράτος, ήδη από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, δεν ένιωθε άνετα με τη μικρή γιουγκοσλαβική δημοκρατία στα βόρεια σύνορά του που αυτοαποκαλούνταν «Μακεδονία» (ένας απόηχος του μακροχρόνιου «μακεδονικού ζητήματος», στο οποίο κατά το παρελθόν είχαν εμπλακεί αρκετές χώρες της νοτιοανατολικής Ευρώπης. [Danforth (1995), Mackridge και Yannakakiw (1997), Roudometof (1998β), και Cowan (2000) για πρόσφατες αναλύσεις). Η Δημοκρατία της Μακεδονίας πριν από τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, δεν εθεωρείτο ότι αποτελούσε άμεσο λόγο ανησυχίας. Άλλωστε στην διεθνή κοινότητα αντιπροσωπευόταν μια ολόκληρη ομοσπονδία και όχι ένα ομόσπονδο κρατίδιο. Μετά τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, ωστόσο, το ελληνικό κράτος αισθάνθηκε ότι η διεθνής αναγνώριση ενός όμορου κράτους που θα ονομαζόταν «Μακεδονία» συνιστούσε σοβαρή απειλή, ιδίως για το ελληνικό γεωγραφικό διαμέρισμα με το ίδιο όνομα. Η παρουσία μιας, μέχρι σήμερα μη αναγνωρισμένης από την Ελλάδα, εθνοτικής μειονότητας η οποία αυτοπροσδιορίζεται ως «μακεδονική» εντός της επικράτειάς της, θεωρήθηκε δυνάμει κίνητρο για μια επεκτατική εκστρατεία από πλευράς της ΠΓΔΜ. Έτσι η διένεξη επικεντρώθηκε στη χρήση του ονόματος «Μακεδονία» και κατ' επέκταση στον εθνοτικό/εθνικό χαρακτήρα της περιοχής, την ιστορία της και την ταυτότητά της (πρβλ. Silerman 1989 : 12-29). Η ελληνική εθνική αφήγηση επέμενε ότι η Μακεδονία ήταν ανέκαθεν ελληνική και ότι η χρησιμοποίηση αυτού του ονόματος από την πρώην γιουγκοσλαβική δημοκρατία αποτελεί κλοπή εθνικής «ιδιοκτησίας», κληρονομιάς και ταυτότητας.²⁴

Η διένεξη αυτή ωστόσο, έμεινε μακριά από τα σχολικά εγχειρίδια. Η δράση λάμβανε χώρα στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Στις πολυπληθείς διαδηλώσεις αυτοί που κράδαιναν τις σημαίες με τον «ήλιο της Βεργίνας» δεν είχαν διαβάσει σε κανένα σχολικό εγχειρίδιο για την εύρεση του συμβόλου αυτού ή για την σημασία του. Και όμως, αυτό το σύμβολο έγινε μπλουζάκι, κονκάρδα, μετάλλιο, αφίσα, εκατοντάδραχμο νόμισμα της επίσημης Ελληνικής Πολιτείας, γραμματόσημο. Όταν τον Αύγουστο του 1992 το σύμβολο αυτό το υιοθέτησε επίσημη εθνική σημαία της η ΠΓΔΜ, η ένταση της διένεξης με την ελληνική πλευρά κορυφώθηκε. Η Ελλάδα επέβαλλε οικονομικό εμπάργκο στο νεοσύστατο κράτος με καταστροφικές γι αυτό

²⁴ Γιάννης Χαμηλάκης, *Το έθνος και τα ερείπιά του*, Εκδ. του Εικοστού πρώτου, Αθήνα, 2012

συνέπειες. Όλη αυτή η «κοσμοχαλασιά» δεν αναφέρεται στα σχολικά εγχειρίδια παρά μόνο από το 2006 και μετά - και απολύτως ακροθιγώς- μέσα πλέον στον 21^ο αιώνα. Οι Νεοέλληνες συνεπώς που «φωνασκούν» στις διαδηλώσεις κραδαίνοντας σημαίες - παιδιά του εκπαιδευτικού συστήματος του 20^{ου} αιώνα - έχουν μορφώσει άποψη περί του «μακεδονικού ζητήματος» μέσα από τις τηλεοράσεις, τις βιτρίνες και τον δημαγωγικό και αλυτρωτικό, πλην όμως, «εύπεπτο» λόγο των πολιτικών.

II. Εγχειρίδια Ιστορίας: το παλίμψηστο της δημιουργίας του εθνικού μας εαυτού

Το σχολικό εγχειρίδιο αποτελεί ένα από τα παλαιότερα και σημαντικότερα μέσα διδασκαλίας και μάθησης. Ακόμα και σήμερα, για ένα σημαντικό μέρος του μαθητικού πληθυσμού είναι η σημαντικότερη πηγή άντλησης συστηματοποιημένων πληροφοριών. Εκτός όμως από εκπαιδευτικό και πληροφοριακό μέσο συνιστά και «πολιτικό προϊόν».²⁵ Ένα προνομιακό πεδίο για να ανιχνεύσει κανείς τις αναπαραστάσεις του εθνικού «εαυτού» και των εθνικών «άλλων», όπως καλλιεργούνται από το σχολικό σύστημα.²⁶ Στη χώρα μας ειδικός νόμος ορίζει τι είναι διδακτικό βιβλίο, πώς παράγεται, ποιος το εγκρίνει, καθώς και τη διαδικασία με την οποία εκδίδεται και διατίθεται στους μαθητές και τις μαθήτριες. Σε κάθε περίπτωση η ύλη των σχολικών βιβλίων οφείλει να παρακολουθεί πιστά το αναλυτικό πρόγραμμα του συγκεκριμένου κάθε φορά μαθήματος για τη συγκεκριμένη τάξη, όπως αυτό διατυπώνεται από το υπουργείο Παιδείας, σε συνεργασία με το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Κάθε μάθημα σε κάθε τάξη έχει το διδακτικό του εγχειρίδιο, ένα και μοναδικό που διανέμεται δωρεάν, καθώς και το αντίστοιχο βιβλίο του δασκάλου ή του καθηγητή, που παράγεται κι αυτό με την ίδια διαδικασία.²⁷

Ειδικότερα, το μάθημα της Ιστορίας κατέχει προνομιακή θέση στη διαδικασία για τη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας μέσα από την «εθνική» του αφήγηση. Επομένως τα σχολικά εγχειρίδια της Ιστορίας αποτελούν τον φυσικό χώρο κατασκευής και παρουσίασης εικόνων για τον «εθνικό εαυτό» και για τους άλλους λαούς, κυρίως τους γειτονικούς. Οι μαθητές και μαθήτριες διαβάζουν μια ενιαία και συνεκτική αφήγηση για τα «σημαντικά γεγονότα» του παρελθόντος, για τους «εχθρούς» και τους «φίλους».

Υπάρχει μια γραμμική και αδιάσπαστη συνέχεια της ελληνικής Ιστορίας που υιοθετεί τον εθνικό ιδεολογικό μύθο του 19^{ου} αιώνα μέσω του τρίσημου -γραμμικού ιστορικού σχήματος «Αρχαιότητα-Βυζάντιο-Νέος Ελληνισμός» του Κωνσταντίνου Παπαρηγόπουλου. Μέσα από τις αρχές, τη μεθοδολογία και την επιχειρηματολογία του ιστορικισμού, οι τρεις διαδοχικές περιόδους που διανύει ο ελληνισμός είναι νομοτελειακά προδιαγεγραμμένες από τη Θεία Πρόνοια. Το ελληνικό έθνος, σε κάθε φάση της υποτιθέμενης αδιάλειπτης τρισχιλιετούς παρουσίας του στον χωροχρόνο, είναι επιφορτισμένο με μία «άνωθεν» ιστορική αποστολή. Στην αρχαιότητα ιστορική αποστολή του ελληνικού έθνους αποτελούσε η διάδοση του πολιτισμού στην ανθρωπότητα, στη βυζαντινή εποχή η διάδοση του χριστιανισμού και στους νεότερους χρόνους ο «εκπολιτισμός» και ο «εξευρωπαϊσμός» της Ανατολής.

²⁵ Μπονίδης Κυριάκος, *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας*, Μεταίχμιο, 2004.

²⁶ Αβδελά Έφη, «Εθνική ταυτότητα στο σχολείο», *Τι είν' η πατρίδα μας; Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, (1997)

²⁷ Βιβλίο δασκάλου έχουν συνήθως όλα τα μαθήματα του δημοτικού και τα περισσότερα του γυμνασίου. Σκοπό τους έχουν να βοηθήσουν τους εκπαιδευτικούς στο έργο τους. Η εισαγωγή τους είναι σχετικά πρόσφατη: καθιερώνονται με τον νόμο 1566 του 1985.

Το ιστόρημα αυτό συνέβαλε στην εμπέδωση του εθνικού ιδεολογήματος του «ελληνοχριστιανικού πολιτισμού», πάνω στο οποίο θεμελιώθηκε η κατασκευή της νεοελληνικής εθνικής ταυτότητας. Ενώ φύσει ενάρετο «εθνικού εαυτού» που διαμορφώνεται κατά αντιδιαστολή προς έναν «εθνικό άλλο», συνήθως Βαλκάνιο ή Ανατολίτη, ο οποίος, όταν δεν αποσιωπάται, προβάλλεται ως πολιτισμικά κατώτερος, ως φορέας βαρβαρότητας, ως ένας προαιώνιος εχθρός που διαρκώς επιβουλεύεται το ομοιογενές, αυτόφωτο, αδιάλειπτο και αναλλοίωτο στο χωροχρόνο ελληνικό έθνος. Επιπλέον, σύμφωνα με το εν λόγω ιστοριογραφικό παράδειγμα, τα γεγονότα (όπως ακριβώς και τα έθνη) συνιστούν αυθύπαρκτες και αμετάβλητες οντότητες, συνδεόμενες μεταξύ τους ντετερμινιστικά με σχέσεις αιτίου-αιτιατού.

Η Ιστορία περιορίζεται σε μία και μοναδική, αδιαμφισβήτητη, αλλά απόλυτα ιδεολογικοποιημένη, αφήγηση και πρωταγωνιστικό ρόλο σε αυτή την αφήγηση διαδραματίζουν οι μεγάλες προσωπικότητες, κυρίως άνδρες, που συνδέονται με τον «εθνικό εαυτό» με δεσμούς αίματος. Έτσι λοιπόν, ο θετικιστικός ιστορισμός του Παπαρηγόπουλου πρωτοστάτησε στην οργάνωση της νεοελληνικής εθνικής ιστορίας και στη διαμόρφωση της νεοελληνικής εθνικής συνείδησης. Έκτοτε αποτελεί τον κυρίαρχο τρόπο πρόσληψης της Ιστορίας από τα υποκείμενα της ελληνικής νεωτερικότητας²⁸.

Το έθνος παρουσιάζεται ως ένα αχρονικό, «ανθρωπομορφικό υποκείμενο». «Έλληνες» και «Ελληνισμός» χρησιμοποιούνται κατά κόρον και προσδιορίζουν το ίδιο εθνικό υποκείμενο, με την ίδια αναλλοίωτη παράδοση από την αρχαιότητα και το Βυζάντιο μέχρι τη σύγχρονη εποχή. Ακόμα και η ευρωπαϊκή ταυτότητα της χώρας, η ισότιμη θέση της μέσα στην οικογένεια των «ανώτερων» ευρωπαϊκών χωρών και γενικά η πολιτισμική αξία της ελληνικότητας πηγάζει από το «ένδοξο αρχαίο ελληνικό παρελθόν». Γενικότερα η εικόνα των «άλλων» εθνών διαμορφώνεται ανάλογα με τις ανάγκες της παρουσίασης και αξιολόγησης του «εθνικού μας εαυτού». ²⁹

Δεν θα μπορούσε παρά να συμφωνήσει κανείς με την διατύπωση του Νίκου Φίλη ότι «*Τα σχολικά εγχειρίδια υπήρξαν ο πυρήνας της κατ' οίκον βιβλιοθήκης εκατομμυρίων Ελλήνων [...] Παρατηρώντας τα σχολικά βιβλία κάθε εποχής, μοιάζει σαν να βλέπουμε το παλίμψηστο της δημιουργίας του εθνικού εαυτού μας...*» ³⁰

²⁸ <https://marginalia.gr/arthro/sfyrilatontas-tin-ethniki-syneidisi-to-makedoniko-zitima-sta-scholika-egcheiridia-istorias/> (τελευταία επίσκεψη 10/5/2019)

²⁹ Φραγκουδάκη Α., «Εγχειρίδια Ιστορίας», *Τι ειπ' η πατρίδα μας. Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, εκδ. Αλεξάνδρεια, 1997.

³⁰ Νίκος Φίλης, Υπουργός Παιδείας (ομιλία του στο Αμφιθέατρο του Ιδρύματος Ευγενίδου στην ημερίδα με θέμα «Ο ρόλος της ψηφιοποίησης των σχολικών βιβλίων και των προγραμμάτων σπουδών στην εκπαιδευτική μας κληρονομιά»

α) Τα εγχειρίδια Ιστορίας το πρώτο μισό του 20ού αιώνα

Στα εγχειρίδια της Ιστορίας που παρουσιάζονται στο επόμενο κεφάλαιο, καλύπτεται το πρώτο μισό του 20^{ου} αιώνα. Παρουσιάζονται τα τυπικά τους χαρακτηριστικά και παράλληλα εξετάζονται τα δύο κυρίαρχα ερωτήματα που καλούνται να απαντήσουν τα εγχειρίδια αυτά. Το πρώτο έχει να κάνει με την οριοθέτηση αυτού του τόπου που λέγεται «Μακεδονία». Το δεύτερο είναι η «ταυτότητα» και το «ποιόν» των εχθρών που απειλούν το «γένος» του «εθνικού εαυτού».

Τα εγχειρίδια της Ιστορίας στην Δημοτική και Μέση Εκπαίδευση, υπήρξαν καθ' όλη τη διάρκεια του 20^{ου} αι. σε γενικές γραμμές ασαφή, έως και κρυπτικά ως προς την θέση της Μακεδονίας αλλά και ως προς την τύχη της, μετά τους Βαλκανικούς πολέμους.

Μετά τους Τούρκους, οι Βούλγαροι είναι ο δεύτερος προβαλλόμενος «προαιώνιος εχθρός», ένας αρνητικότατα παρουσιαζόμενος βαλκάνιος «άλλος». Σκιαγραφούνται ως λαός βίαιος, ύπουλος, τυραννικός, χωρίς ίχνος πολιτισμού (πλην αυτού που ο «εθνικός εαυτός» μας τους προσέφερε), άδικος. Εγείρουν παράλογες εδαφικές διεκδικήσεις ένθεν-κακείθεν: έναντι της Οθωμανικής αυτοκρατορίας αλλά και έναντι των Ελλήνων κατά την περίοδο των εθνικών ανταγωνισμών. Τρέφουν ενδόμυχο μίσος εναντίον των Ελλήνων. Με την επεκτατική τους πολιτική, που το πεδίο δράσης της είναι ο χώρος των Βαλκανίων, επιβουλεύονται κυρίως τα εδάφη της Μακεδονίας και της Θράκης. Θεωρούνται συνεπώς οι απολύτως υπαίτιοι για την δημιουργία του Μακεδονικού ζητήματος, ενώ φαίνεται ότι στηρίζονται στις δυτικές δυνάμεις (ή στη Ρωσία και αργότερα στη Σοβιετική Ένωση), για να εφαρμόσουν την πολιτική εκείνη που θα τους οδηγήσει στην επίτευξη των εθνικών τους σκοπών.

Ο βαλκάνιος «άλλος» σκιαγραφείται με τα μελανότερα χρώματα ήδη από τα πρώτα χρόνια του 20^{ου} αιώνα, πριν καλά-καλά στεγνώσει το μελάνι της συνθήκης του Βουκουρεστίου. Δεν είναι «πεπολιτισμένος», βιαιοπραγεί, συνασπίζεται με δυσκολία με τους ομόθρησκους του μόνο μπροστά στο φάσμα ενός υπέρτερου εχθρού και εγείρει παράλογες, «αγερώχους» αξιώσεις. Με αυτόν τον τρόπο θα εξακολουθήσουν να διδάσκονται την «καλή γειτονία» οι γενιές των Νεοελλήνων.

❖ Από τας βουλγαρικές θηριωδίας στην βία κατά της βίας

1. **Νικόλαος Βραχνός**, *Ιστορία της Νέας Ευρώπης και του Ελληνικού Έθνους από του 1453 μέχρι του 1914 για την Δ' Γυμνασίου*, εκδ. Αριστ. Ζ. Διαλήσμα, Αθήνα, ⁸ 1915.

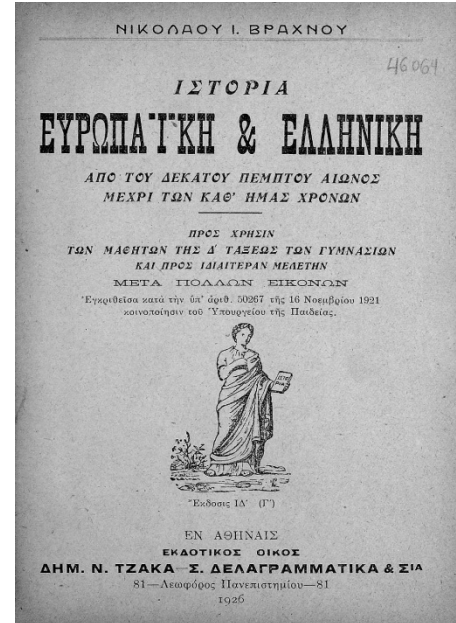
Σχολικό Εγχειρίδιο Ιστορίας της Δ' Γυμνασίου που καλύπτει την περίοδο της ευρωπαϊκής και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας από τη δυναστεία των Αψβούργων ως τους Βαλκανικούς πολέμους.

Εκτείνεται σε 234 σελίδες και είναι σε καθαρεύουσα γλώσσα. Η συγκεκριμένη έκδοση του 1915 είναι η 8^η, από το τυπογραφείο του Αριστ. Ζ. Διαλήσμα.

Ο Νικόλαος Βραχνός σημείωνε ότι τον Μάιο του 1913, όταν συνομολογήθηκε η προκαταρκτική ειρήνη μεταξύ των εμπλεκομένων, «η Τουρκία παρεχώρησεν εις τους συμμάχους το πλείστον της Θράκης, ολόκληρον την Μακεδονίαν και την Ήπειρον, ως και την Κρήτην [...]» Στο συγκεκριμένο εγχειρίδιο δεν προσδιοριζόταν τι επακριβώς παραχωρήθηκε στον κάθε σύμμαχο, ίσως επειδή, μετά τη λήξη της ενδοβαλκανικής διένεξης για τα ίδια εδάφη, επακολούθησε η συνθήκη του Βουκουρεστίου, τον Αύγουστο του 1913. Τα κέρδη της Ελλάδας δεν διασαφηνίζονταν επαρκώς σε σύγκριση με τις γειτονικές χώρες στη Μακεδονία «Δια της ειρήνης ταύτης τα όρια της Νέας Ελλάδος ανατολικώς εξετάθησαν μέχρι του ποταμού Νέστου, συμπεριλαμβανομένου και ικανού μέρους της Θράκης παρά την Ξάνθην, βορειώς δε μέχρι του όρους Κιρκίνη (νυν Μπέλεσι)».

Στις επανεκδόσεις του ίδιου συγγραφέα στα 1917 & 1922 υπό τον τίτλο *Ελληνική Ιστορία των χρόνων της Αχαϊκής Συμπολιτείας μέχρι και της Αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως υπό των Φράγκων μέχρι των καθ' ημάς χρόνων και τα κυριώτερα εκ της νέας και νεωτάτης Ευρωπαϊκής Ιστορίας διά την Γ' τάξιν των Ελληνικών Σχολείων*, οι διατυπώσεις σχετικά με τη Μακεδονία και τα κέρδη της Ελλάδας μετά τους βαλκανικούς είναι οι ίδιες.

Ως προς την απειλή που υφίσταται ο «εθνικός εαυτός» από τους μη «πεπολιτισμένους» εχθρούς, διαβάζουμε ότι «Η Βουλγαρία αφού δια της συνδρομής των συμμάχων ενίκησε και αυτή εν τω κατά της Τουρκίας πολέμω, κατόπιν παραγνώριζουσα τελείως τας θυσίας και τας νίκας των συμμάχων και ιδία της Ελλάδος και της Σερβίας, ήγειρεν αξιώσεις να λάβη αυτή το πλείστον των από της Τουρκίας ελευθερωθεισών χωρών, ήτοι πλην της Θράκης και όλην σχεδόν την Μακεδονίαν. Μάτην η Ελλάς και η Σερβία εδεικνύοντο υπέρ το δέον

υποχωρητικάί προς την Βουλγαρίαν...» αυτή «επέμενε αγερώχως εις τας αξιώσεις της [...] ούτω ήρχισεν ο συμμαχικός πόλεμος. (σελ.217) [...] Οι Βούλγαροι ηττώμενοι πανταχού υπό του ελληνικού στρατού και τρεπόμενοι εις άτακτον φυγήν προέβαινον εις αγρίας καταστροφάς υπερβαινούσας κατά το μέγεθος της φρίκης και αυτάς τας υπό της ιστορίας μνημονευόμενας καταστροφάς των Ούννων και άλλων βαρβάρων λαών του μεσαιώνος [...] διήρπαζον τα πάντα, έκαιον πόλεις και χωρία, ητίμαζον γυναίκας, και εφόνεον αόπλους ελληνικούς πληθυσμούς, ήτοι γέροντας, γυναίκας, παιδιά και βρέφη ακόμη.[...] Ο βασιλεύς των Ελλήνων και αρχιστράτηγος Κωσταντίνος ΙΒ' συγκινηθείς κατήγγειλε τηλεγραφικώς δι' εντόνου ύφους προς τας ευρωπαϊκάς δυνάμεις τας πρωτοφανείς και πρωτακούστους βουλγαρικές θηριωδίας, αίτινες μαρτυρούσιν, ότι ο λαός αυτός, ο βουλγαρικός, δεν δύναται να συγκαταλεχθή μεταξύ των πεπολιτισμένων λαών.»(σελ. 218)

Παρά ταύτα, όταν η ανάγκη το απαιτεί, και αυτή είναι ως επί το πλείστον Χριστιανική στην περίπτωση των Βαλκανίων, οι λαοί όσες αντιθέσεις κι αν έχουν μεταξύ τους συνασπίζονται μπροστά στον αλλόθρησκο κοινό εχθρό, την Οθωμανική αυτοκρατορία.

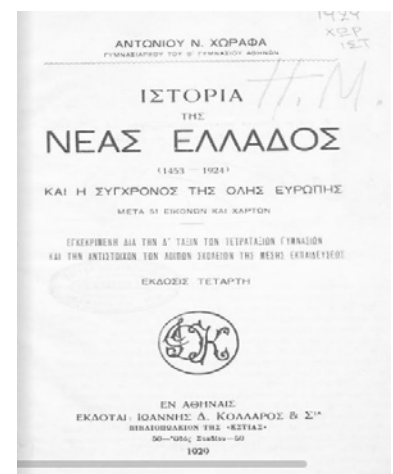
«Η τοιαύτη αυθαίρετος και τυρανική κυβέρνησις των Νεοτούρκων περιήγαγεν τους υπό τον τουρκικόν ζυγόν διατελούντας χριστιανικούς λαούς, Έλληνας, Βουλγάρους, Σέρβους και Μαυροβουνίους. Ένεκα τούτου, τα εν τη Βαλκανική χερσονήσω χριστιανικά κράτη Ελλάς, Βουλγαρία, Σερβία και Μαυροβούνιον, λησμονήσαντα τας αμοιβαίας έχθρας και τα μίσση (προ πάντων οι Έλληνες και οι Βούλγαροι) συνησπίσθησαν...»

2. **Αντώνιος Χωραφάς**³¹, *Ελληνική Ιστορία από της Αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως υπό των Φράγκων μέχρι των καθ' ημάς χρόνων δια την τρίτην τάξιν των Ελληνικών Σχολείων και την αντίστοιχον των λοιπών σχολείων της Μέσης Εκπαιδύσεως*, εκδ. Ιωάννη Δ. Κολλάρου, Αθήνα, 1922.

Σχολικό εγχειρίδιο Ιστορίας Γ' τάξης Ελληνικού Σχολείου που περιλαμβάνει τα γεγονότα από την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους μέχρι και τους Βαλκανικούς Πολέμους και τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Εκτείνεται σε 170 σελίδες σε γλώσσα απλή καθαρεύουσα και περιέχει σκίτσα και χάρτες ασπρόμαυρα. Εκδότης ο Ιωάννης Δ. Κολλάρος, Βιβλιοπωλείο της «Εστίας» στα 1922.

Το εγχειρίδιο αυτό πρωτοεκδόθηκε το 1922 και με

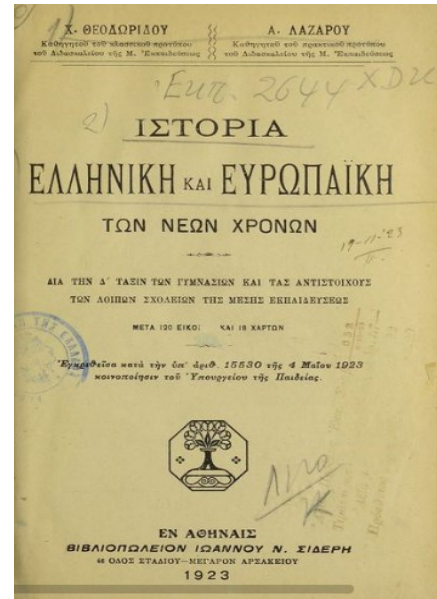
³¹ Ο Αντώνιος Χωραφάς υπογράφει πολλά εγχειρίδια Ιστορίας διαφόρων χρονικών περιόδων. Αρχαία, βυζαντινή, Νεότερη αλλά και αρχαίων ανατολικών λαών.

διαφορετικούς τίτλους επανεκδόθηκε πολλές φορές μέχρι και το 1940. Σχετικά με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου διαβάζουμε ότι τα ελληνικά σύνορα «εξετάθηκαν ανατολικώς μέχρι του Νέστου και βορειώς μέχρι του όρους Μπέλες», της Σερβίας επεκτάθηκαν «προς την Βουλγαρίαν», η οποία όμως «ετιμωρήθη δια το θράσος της αποβαλούσα σχεδόν όλα τα εκ του βαλκανοτουρκικού πολέμου κέρδη της». Επίσης οι μαθητές /μαθήτριες πληροφορούνται ότι «η Μακεδονία από αιώνων ήτο τελείως ελληνική». Στο εγχειρίδιο διαβάζουμε επίσης ότι «κατά τους τελευταίους αιώνας της Βυζαντινής αυτοκρατορίας διάφοροι σλαυικά φυλαί είχαν εγκατασταθεί εις αυτήν, ιδίως δε εις την βόρειον και δυτικήν Μακεδονίαν». Οι πληθυσμοί αυτοί διατήρησαν τη γλώσσα τους, χωρίς όμως να έχουν «συνείδησιν ιδίου εθνισμού», καυχώμενοι, μάλιστα, ως επί το πλείστον ότι είναι Έλληνες, ενώ «επροστατεύοντο υπό του ελληνικού πατριαρχείου».(εκδ. 1922, σ. 145, έκδ. 1929, σ. 363)

Μερικά χρόνια αργότερα το ίδιο εγχειρίδιο, αλλά με ελαφρώς διαφοροποιημένο τίτλο και απευθυνόμενο στους μαθητές και στις μαθήτριες της Μέσης Εκπαίδευσης γενικά, διαβάζουμε στην σελίδα 141 για τους βουλγάρους ότι «δεν είχαν εθνικήν συνείδησιν» ενώ λίγο πιο κάτω (σελ. 145) στο κεφάλαιο «Ο ανταγωνισμός των βαλκανικών κρατών εις την Μακεδονίαν και η επανάστασις των Νεοτούρκων του 1908» πληροφορούμαστε ότι «Η Μακεδονία από αρχαιοτάτων χρόνων ήτο χώρα τελείως ελληνική. Κατά τους τελευταίους όμως αιώνας της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας είχαν εγκατασταθεί εις αυτήν και διάφοροι σλαυικά φυλαί, ιδίως εις την βόρειον και δυτικήν Μακεδονίαν. Αι φυλαί αυτά [...] δεν εξεχώριζον τους εαυτούς των από τους Έλληνας και επροστατεύοντο από το ελλ. Πατριαρχείον. Αφ' ότου όμως ιδρύθη η βουλγαρική Εξαρχία, οι Βούλγαροι προσεπάθουν με απειλάς και με φόρους να πείσουν τους σλαυοφώνους κατοίκους της Μακεδονίας ότι είναι Βούλγαροι [...] η θρασύτης των Βουλγάρων υπερέβη κάθε όριον....» Προς το τέλος του Βαλκανικού πολέμου «Οι Βούλγαροι απεχώρησαν τελείως από την Ανατολικήν Μακεδονίαν, αλλ' άφησαν όπισθεν των την ερήμωσιν και την καταστροφήν. Διήρπασαν τα πάντα, ητίμασαν γυναίκας, εφόνευσαν αόπλους, έκαυσαν πόλεις και χωρία. Ιδίως δ' εδοκίμασαν την βουλγαρικήν θηριωδίαν η Νιγρίτα, αι Σέρραι, το Δοξάτον, η Δράμα.» (σελ.157) Οι Βούλγαροι ζήτησαν στο τέλος να συνάψουν ειρήνη μόνο αφού «απηλπίσθησαν». Έτσι προέκυψε κατά το συγγραφέα η συνθήκη του Βουκουρεστίου.

3. **Χαράλαμπος Θεοδωρίδης και Αναστάσιος Λαζάρου**³², *Ιστορία Ελληνική και Ευρωπαϊκή των Νέων Χρόνων δια την Δ' Τάξιν των Γυμνασίων και τας αντιστοιχούς των λοιπών σχολείων της Μέσης Εκπαιδεύσεως μετά 100 εικόνων και 10 χαρτών*, εκδ. Ιωάννης Ν. Σιδέρης, Αθήνα, 1923.

Πρόκειται για την πρώτη έκδοση ενός ομολογουμένως επιτυχημένου εγχειριδίου που «ευτύχησε» να επανεκδίδεται με τις απαραίτητες κατά περίπτωση προσθαφαιρέσεις στην ύλη και αλλαγές στη γλώσσα και στη διατύπωση από τη δεκαετία του '20 μέχρι τη δεκαετία του '70. Εκτείνεται σε 532 σελίδες και εμπλουτίζεται όπως άλλωστε αναφέρει και η επίσημη περιγραφή του με ασπρόμαυρα σκίτσα και επίσης ασπρόμαυρους χάρτες. Είναι σε γλώσσα καθαρεύουσα και αποτελεί μια συνοπτική επισκόπηση της ιστορίας της Ευρώπης που καλύπτει το διάστημα από τη Συνθήκη της Βεσφαλίας μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο.³³

Στο εγχειρίδιο αυτό δημοσιεύεται ένας χάρτης των Βαλκανικών πολέμων (σ.417) Αν και οι οριογραμμές είναι δυσδιάκριτες, παρατηρεί κανείς ότι η λέξη ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ δεν βρίσκεται ολόκληρη μέσα στην ελληνική επικράτεια, πράγμα που φανερώνει πως η Μακεδονία «πατάει» σε εδάφη τριών διαφορετικών και διακριτών χωρών³⁴.

Τα εγχειρίδια της Ιστορίας για διάφορες τάξεις της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των Χαράλαμπου Θεοδωρίδη (1883-1957) και Αναστάσιου Λαζάρου (1885-1947) ευτύχησαν να επανεκδίδονται με τις απαραίτητες κατά την περίπτωση προσθαφαιρέσεις στην ύλη αλλά και αλλαγές στην γλώσσα και στη διατύπωση από τη δεκαετία του 1920 μέχρι την δεκαετία του 1970. Εν προκειμένω, στην έκδοση του 1923 στο εγχειρίδιό τους με τον τίτλο *Ιστορία Ελληνική και Ευρωπαϊκή των Νέων Χρόνων δια την Δ' Τάξιν των Γυμνασίων*, και στο κεφάλαιο της σελίδας 409 που φέρει τον τίτλο «Ο Εν Μακεδονία ανταγωνισμός» οι μαθητές και μαθήτριες μάθαιναν ότι «Κατά τους αυτούς χρόνους η Μακεδονία απέβαινε θέατρον αγριωτάτου ανταγωνισμού διότι Έλληνες, Βούλγαροι και Σέρβοι προσέβλεπον εις αυτήν ως εις στάδιον εδαφικής επεκτάσεως. Το ανθηρότερον και σημαντικώτερον μέρος των κατοίκων αυτής ήσαν

³² Το συγκεκριμένο δίδυμο υπήρξε πολυγραφότατο, μιας και υπογράφει εγχειρίδια όλων των ιστορικών περιόδων (αρχαία-βυζαντινή-νεότερη) αλλά και εγχειρίδια μυθολογίας.

³³ Στην παρούσα εργασία αναφορά γίνεται στην 1^η έκδοση του 1923 και μετά στην 3^η του 1928, στην 11^η του 1938 και στην τελευταία του 1974.

³⁴ Σπύρος Καράβας, *Οι Μακεδονίες των άλλων. Το μαχαίρι της Ιστορίας και οι νομοτέλειες της Γεωγραφίας*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2018,

Έλληνες, υπήρχον δεν και βουλγαρόφωνοι χωρικοί εις τα βόρεια της χώρας, ολιγώτεροι δε Σέρβοι εις τα βορειοδυτικά, υπήρχον δε και τινες Κουτσόβλαχοι διεσπαρμένοι εις τα ορεινά διαμερίσματα. Πάντες ούτοι ήσαν χριστιανοί ορθόδοξοι, ανεγνώριζον μέχρι προ μικρού ως αρχήν τον Οικουμενικόν Πατριάρχη, ουδέ είχαν συνείδησιν, ότι διέφερον εθνικώς από τους Έλληνας.[...] Οι Βούλγαροι δια παντός μέσου επεδίωκον να εξεγείρωσι τους βουλγαροφώνους χωρικούς της Μακεδονίας κατά του Πατριαρχείου. [...] Έκτοτε ήρχισε σφοδρός αγών εν Μακεδονία μεταξύ πατριαρχικών και εξαρχικών, ο οποίος ουδέν άλλο εσήμαιεν ή αγώνα μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων. [...] Οι Βούλγαροι λοιπόν ήρχισαν να κηρύττωσιν, ότι είναι «οι Πρώσοι της Ανατολής», η νέα και ισχυρά φυλή της Βαλκανικής, προωρισμένη να κυριαρχήση της χερσονήσου και να εξαφανίση ή ν' απορροφήση τας λοιπάς φυλάς. Ιδίως δε περιεφρόνον τους Έλληνας, τους οποίους εθεώρουν, ως οι Γερμανοί τους Γάλλους, ως γεγηρακυίαν και παρακμάζουσαν φυλήν, η οποία έμελλε και έπρεπε να εξαφανισθή. Και δια να επιταχύνωσι την ιστορικήν ταύτην ανάγκην, εισήλασαν εις την Μακεδονίαν άγριοι κομιτατζήδες, οι οποίοι επωφελούμενοι εκ της παραλύσεως της τουρκικής αρχής, ελήστευον και εδολοφόνουν δι' όλων των ειδών των όπλων. Προ πάντων δε κατεδίωκον τους διδασκάλους και ιερείς και ιατρούς, κατέστρεφον τα Ελληνικά σχολεία και εφόνευον τους Έλληνας προκρίτους, ώστε βραδύτερον η βασίλισσα της Βουλγαρίας ηδυνήθη να καυχηθή περί της ανδρείας του λαού της εν τινι συμποσίω εν Βερολίνω μνημονεύσασα το παράδειγμα Βουλγαρίδος διδασκαλίσεως, η οποία δια ξυραφίου είχεν αποκόψει τον λαιμόν έλληνοσ διδασκάλου.»

Η γλαφυρότατη αυτή περιγραφή των βουλγαρικών κατορθωμάτων συνεχίζεται για πολλές εκδόσεις. Στην 3^η έκδοση του 1928 πληροφορούμαστε ότι στις αρχές του αιώνα έγινε πλέον σαφές ότι η βουλγαρική φυλή προτίθετο ή «να εξαφανίσει ή να απορροφήσει τας λοιπάς φυλάς», «κατενοήθη εις τας Αθήνας ότι εχρειάζετο βία κατά της βίας» (σ. 321-322). Τότε λοιπόν «εισήλθον τα ελληνικά ανταρτικά σώματα εις την Μακεδονίαν, κρήτες πολεμισταί ενίσχυσαν τον αγώνα» και «οι δυσμαθείς Βούλγαροι εδιδάχθησαν ότι η σπάθη των Γραικών δεν έκοπτεν ολιγώτερον της ιδικής των .(σ.322)

Αντίστοιχες περιγραφές συναντούμε και στην 9^η επανέκδοση του 1936. Το κεφάλαιο «Ο εν Μακεδονία ανταγωνισμός» συνεχίζει να χρησιμοποιείται ως πετυχημένος τίτλος για το συγκεκριμένο κεφάλαιο με το ίδιο σχεδόν περιεχόμενο και σε επόμενες εκδόσεις. Στην 11^η έκδοση του 1938 αφαιρείται απλώς η περίπτωση της «βουλγαρίδος διδασκαλίσεως». Ωστόσο, μέχρι και το 1974 το συγκεκριμένο κεφάλαιο παραμένει το ίδιο.

Στα 1925 οι ίδιοι συγγραφείς με το εγχειρίδιο *Μαθήματα Ιστορίας για την 6^η Δημοτικού*. Τα Νέα Χρόνια, επιχειρούν να διορθώσουν το «ατόπημα» του αποκαλυπτικού χάρτη 1, του εγχειριδίου του 1923. Έτσι, αναδημοσιεύουν έναν αντίστοιχο χάρτη όπου όμως το όνομα «Μακεδονία» βρίσκεται ολόκληρο μέσα στην ελληνική επικράτεια. Όσο για τις συνοριακές ρυθμίσεις πληροφορούμαστε ότι, με την Συνθήκη του Λονδίνου, «η Τουρκία παραχώρησε στους συμμάχους την Ήπειρο, τη Μακεδονία και μεγάλο κομμάτι της Θράκης» (σ. 139) και με την Συνθήκη του

Βουκουρεστίου , «η Ελλάδα μεγάλωσε σημαντικά. Πήρε την ανατολική Μακεδονία ως το Νέστο και τη Ροδόπη, την Ήπειρο και τα νησιά του Αιγαίου. Η συνθήκη του Βουκουρεστίου ήταν μεγάλη επιτυχία για την Ελλάδα. Ο στρατός γύρισε με περηφάνεια στην Αθήνα, έγιναν μεγάλες γιορτές και ο λαός ήταν ικανοποιημένος και είχε μεγάλες ελπίδες για το μέλλον». (σ.140-141).

Στις εκδόσεις του 1925 & 1927 , οι Χ. Θεοδορίδης & Α. Λαζάρου , σε εγχειρίδιο που απευθύνεται στη Μέση Εκπαίδευση, υπό τον τίτλο *Ελληνική Ιστορία από της Αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως υπό των Φράγκων μέχρι των ημερών μας* , μας πληροφορούν σχετικά με τα αποτελέσματα της Συνθήκης του Βουκουρεστίου ότι η Ελλάδα «εκράτησε την Ανατολικήν Μακεδονίαν μέχρι του Νέστου και της Ροδόπης, η δε Βουλγαρία έλαβε την Δυτικήν Θράκην και εκ της Μακεδονίας την περιφέρειαν της *Στρωμνίτης*» (σ.165). Ωστόσο, δεν διευκρινίζεται κατά κανένα τρόπο το τι πήρε σ' αυτή τη μοιρασιά η Σερβία.

Στα 1928 εμφανίζεται η *Ιστορία Ελληνική και Ευρωπαϊκή των Νέων Χρόνων δια την Δ' Τάξιν των Γυμνασίων* των Χ. Θεοδορίδη και Α. Λαζάρου. Η κυριαρχία του εγχειριδίου αυτού είναι αδιαμφισβήτητη όπως φαίνεται από τις ήδη αρκετές του επανεμφανίσεις. Στην γ' έκδοση του 1928 στο κεφάλαιο που τιτλοφορείται «ο εν Μακεδονία ανταγωνισμός» πληροφορούμαστε ότι στα βόρεια και βορειοδυτικά της Μακεδονίας «υπήρχον βουλγαρόφωνοι χωρικοί» καθώς και «ολίγοι Κουτσόβλαχοι διεσπαρμένοι εις τα ορεινά ιδίως διαμερίσματα. Όλοι αυτοί «δεν είχαν συνείδησιν ότι διέφερον εθνικώς από τους Έλληνας». Οι συνοριακές ρυθμίσεις μετά τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου παραμένουν άγνωστες στο συγκεκριμένο εγχειρίδιο. Αλλά και σε όλες του τις επανεκδόσεις μέχρι την έκδοση του 1939 δεν πληροφορούμαστε τι συμβαίνει με την πρώην οθωμανική Μακεδονία μετά τους Βαλκανικούς πολέμους. Επίσης, στις πολλές επανεμφανίσεις του καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας 1971-1981 , πουθενά δεν διευκρινίζονται τα παραπάνω ζητήματα³⁵.

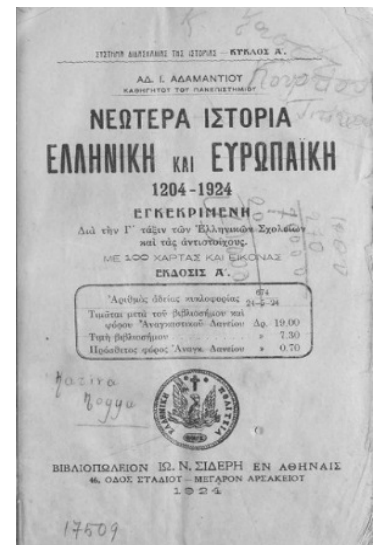
³⁵ Σπύρος Καράβας, *Οι Μακεδονίες των άλλων. Το μαχαίρι της Ιστορίας και οι νομοτέλειες της Γεωγραφίας*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2018,

❖ Η Βορινή και η Νοτία Μακεδονία

4. **Αδαμάντιος Ι. Αδαμαντίου**, *Νεωτέρα Ιστορία Ελληνική και Ευρωπαϊκή δια την Γ' τάξιν των Ελληνικών Σχολείων*, εκδ. Ιωάννου Ν. Σιδέρη, Αθήνα, 1924.

Ο καθηγητής Α.Ι. Αδαμαντίου³⁶ εμφανίζεται με την 1^η έκδοση του συγκεκριμένου εγχειριδίου στα 1924. Περιλαμβάνει 233 σελίδες γραμμένες σε καθαρεύουσα με εικόνες και σκίτσα μαυρόασπρα.

Η διανομή των εδαφών μεταξύ των συμμάχων στο τέλος του Βαλκανοτουρκικού πολέμου περιγράφεται ως εξής : «*δια της Συνθήκης του Βουκουρεστίου έλαβε χώρας και η Σερβία και η Ρουμανία. Η Ελλάς έλαβε σχεδόν όλην την Νοτίαν Μακεδονίαν.*» (σ. 210)

5. **Νικ. Σ. Γκινόπουλος**³⁷, *Ιστορία του νεώτερου Ελληνισμού για την Στ' Δημοτικού*, εκδ. Δ. Δημητράκου, Αθήνα, 1934.

Σχολικό εγχειρίδιο Ιστορίας Στ' Δημοτικού που καλύπτει την περίοδο από την άλωση της Κωνσταντινούπολης ως τη Μικρασιατική καταστροφή. Εκδίδεται στον οίκο Δ. Δημητράκου και εκτείνεται σε 176 σελίδες με κείμενο σε απλή καθαρεύουσα και έγχρωμη εικονογράφηση.

Κατά το 1929, έτος της πρώτης έκδοσης του εγχειριδίου, ο Νικόλαος Γκινόπουλος μας εκπλήσσει με μία απόκλιση από τον κανόνα της απόκρυψης των εδαφών που έλαβε η Σερβία. Το εγχειρίδιο γίνεται πιο συγκεκριμένο. Σημειώνεται λοιπόν ότι το 1913 η Σερβία

³⁶ Αδ. Ι. Αδαμαντίου (1875-1937). Διετέλεσε καθηγητής Βυζαντινής Ιστορίας και Αρχαιολογίας στο Παν/μιο Αθηνών και σύμβουλος της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Ήταν πρώτος έφορος αρχαιοτήτων του χριστιανισμού και του μεσαιωνικού Ελληνισμού και διευθυντής του Βυζαντινού Μουσείου. Εργάστηκε σε Μετέωρα, Μυστρά, Δαφνί και Σπάρτη. Ανάμεσα στα συγγράμματά του συγκαταλέγεται μια σπουδή περί των «Χρονικών του Μωρέα» καθώς και μία πραγματεία περί της «Αγνείας πείρας της Θεοτόκου». Εκτός τούτων συνέγραψε και εγχειρίδια Αρχαίας, Βυζαντινής και νεώτερης Ιστορίας για την Α'/θμια και Β'/θμια εκπαίδευση.

³⁷ Ο Νικ. Σ. Γκινόπουλος ήταν φιλόλογος-ιστορικός και διετέλεσε γυμνασιάρχης. Υπήρξε πολυγραφότατος αφού υπογράφει όχι μόνο εγχειρίδια ιστορίας όλων των ιστορικών περιόδων (αρχαία-βυζαντινή-νεότερη) αλλά και εγχειρίδια μυθολογίας, θρησκευτικών με την ιστορία της Παλαιάς Διαθήκης και Γεωγραφίας. Επίσης έχει γράψει και Αναγνωστικά.

κέρδισε «πολλά μέρη της βορινής Μακεδονίας»³⁸. (σ. 142)

Επίσης, στην σελίδα 162 πληροφορούμαστε για την «Διαγωγή των Βουλγάρων»: «Οι Βούλγαροι δεν εφάνησαν πιστοί σύμαχοι. Το εναντίον η κακοπιστία των – πατροπαράδοτον ελάτωμά των – εφανερώθη εις πολλές περιστάσεις του πολέμου. Και πρώτον εισήλθον με δόλον εις την Θεσσαλονίκην, έπειτα ήρχοντο κάθε ημέραν εις συγκρούσεις με τους Έλληνας και ετρώγοντο ολονέν με τους Σέρβους.[...]εφάνησαν άπληστοι και άδικοι και ήθελον να πάρουν μέρη, τα οποία ανήκον εις τους συμμάχους των.»

❖ Η ανέκαθεν ελληνική Μακεδονία

6. Κ.Γ. Λαγουμιτζάκης, *Ιστορία της Μακεδονίας τεύχος δεύτερον δια την Στ'τάξιν και το δεύτερον έτος συνδιδασκαλίας Ε' και Στ'*, εκδ. Δημητράκου, Αθήνα, 1935.

Πρόκειται για ένα σχολικό εγχειρίδιο που απευθύνεται σε μαθητές και μαθήτριες της Στ' Δημοτικού και αναφέρεται αποκλειστικά στην ιστορία της Μακεδονίας από το 197 π.Χ. μέχρι και το 1918 μ.Χ. Είναι γραμμένο σε καθαρεύουσα γλώσσα και εκτείνεται σε 66 σελίδες διανθιζόμενες από κάποια ασπρόμαυρα σκίτσα. Εκδίδεται από τον οίκο Δημητράκου.

Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι κατά την περίοδο 1930 – 1940 δεν έχουμε παραγωγή νέων εγχειριδίων Ιστορίας. Τα εγχειρίδια που κυκλοφορούν είναι ως επί το πλείστον επανεκδόσεις με προεξάρχουσες αυτές των Θεοδορίδη-Λαζάρου και Αντ. Χωραφά. Διατρέχοντας την συλλογή των παλιών σχολικών εγχειριδίων του ΙΕΠ για την συγκεκριμένη περίοδο, στις 88 εγγραφές βιβλίων ιστορίας πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ενδιαφέρων παρουσιάζει η περίπτωση αυτού του ενός και μοναδικού βιβλίου Ιστορίας του 1935, του Κ.Γ. Λαγουμιτζάκη που περιλαμβάνει την ιστορία της Μακεδονίας από το 197π.Χ. μέχρι και το 1918 μ. Χ. Παρά την εξειδίκευσή του, μιας και παραθέτει την ιστορία της Μακεδονίας και μόνο, δεν παρουσιάζει τον βαλκάνιο «άλλο» με την εξαντλητική γλαφυρότητα των Θεοδορίδη-Λαζάρου. Εντούτοις, στο κεφάλαιο το σχετικό με την συνθήκη του Βουκουρεστίου, (σελ. 56-57) συναντούμε τον τίτλο: «Τερματισμός του συμμαχικού πολέμου. Όλη η Μακεδονία γίνεται ελληνική». Στους μαθητές και τις μαθήτριες δεν μένει καμία απορία και αμφιβολία όταν διαβάζουν ότι «Δι' αυτής (της συνθήκης του Βουκουρεστίου) η Ελλάς κατελάμβανεν όλην την

³⁸ Σπύρος Καράβας, *Οι Μακεδονίες των άλλων. Το μαχαίρι της Ιστορίας και οι νομοτέλειες της Γεωγραφίας*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2018,

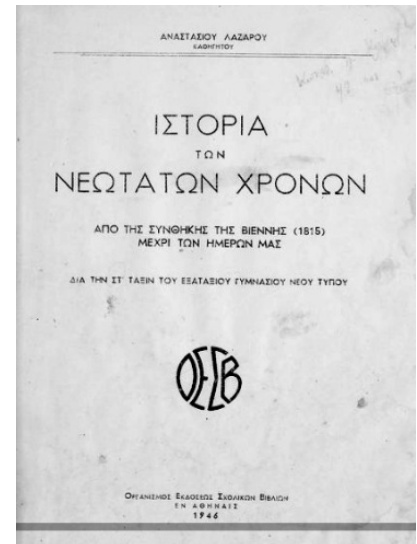
ανέκαθεν Ελληνικήν Μακεδονίαν. Ήτοι από του Νέστου ποταμού μέχρι των Αλβανικών συνόρων. Προς βορράν δε μέχρι των ορίων της αρχαιοτάτης Μακεδονίας. Μόνον αι παλαιαί Ελληνικαί πόλεις Μοναστήριον, Γευγελή και Στρώμνιτσα περιήλθον δια της Συνθήκης εις τους Σέρβους. Και το Μελένικον εις τους Βουλγάρους. Η Μακεδονία, έπειτα από τόσους αγώνας και τόσον αίμα Ελληνικόν, έγινε και πάλιν τμήμα του Ελληνικού Κράτους.» Όσο για τις επιχειρήσεις του Α' παγκοσμίου πολέμου, στο κεφάλαιο «Η Μακεδονία κατά τον παγκόσμιον πόλεμον» διαβάζουμε στην σελ. 57 «Η Ελλάς κατ' αρχάς έμεινεν ουδετέρα. Αφού όμως η Τουρκία και η Βουλγαρία ετάχθησαν με τους Γερμανούς, ηναγκάσθη και αυτή να ταχθή με τους Αγγλογάλλους (1916-1917). Διεξήχθη δε ο πόλεμος εις την Μακεδονίαν, διότι αυτή συνορεύει με την Βουλγαρίαν. Μαζύ με τους Βουλγάρους ήτο και Γερμανικός στρατός. Κατά το δεύτερον έτος του πολέμου [...] οι Γερμανοβούλγαροι κατέλαβον όλην την Ανατολικήν Μακεδονίαν. Όσους άνδρας συνέλαβον τους μετέφερον ομήρους εις την Βουλγαρίαν Εκεί τους υπεχρέωναν να εργάζωνται εις δημόσια έργα. Τα γυναικόπαιδα που έμειναν υπέστησαν τα πάνδεινα.»

β) Τα μεταπολεμικά-μετεμφυλιακά εγχειρίδια

❖ Ο ανέκαθεν ελληνικός εθνισμός των Μακεδόνων

7. Στα μεταπολεμικά χρόνια εμφανίζεται στα 1946 το εγχειρίδιο του **Α. Λαζάρου**, *Ιστορία των Νεωτάτων Χρόνων από της Συνθήκης της Βιέννης (1815) μέχρι των ημερών μας*. (Στ' Τάξη Γυμνασίων)

Το βιβλίο πρωτοεκδίδεται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων το 1946. Είναι ίσως το μόνο εγχειρίδιο που εκδίδεται αυτή την περίοδο. Στις 319 σελίδες του, καλύπτει τα χρόνια από την Συνθήκη της Βιέννης μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και τις εξελίξεις στην Ευρώπη. Αναφέρεται επίσης στα επιτεύγματα του ευρωπαϊκού πολιτισμού, τις τέχνες και τα γράμματα. Είναι γραμμένο σε απλή καθαρεύουσα και διανθίζεται από ασπρόμαυρα σκίτσα, εικόνες και χάρτες. Το εγχειρίδιο συνεχίζει με αλληπάλληλες εκδόσεις μέχρι το 1968.

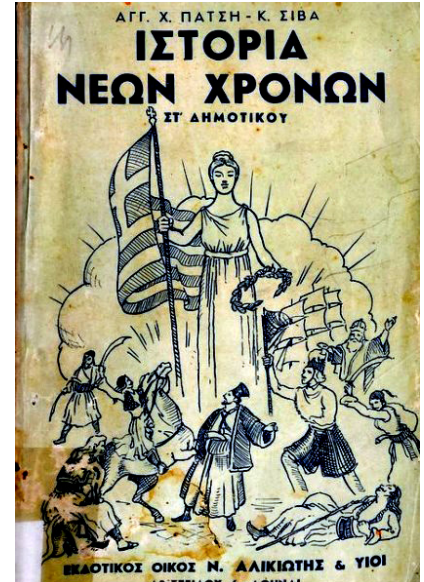
Οι μαθητές/μαθήτριες της Έκτης Γυμνασίου πληροφορούνται στο κεφάλαιο που ονομάζεται «*Το Μακεδονικόν ζήτημα*» πλέον, και όχι το παλιό «*Ο εν Μακεδονία ανταγωνισμός*» της προπολεμικής περιόδου, ότι στις αρχές του 20ού αιώνα «*η ελληνικωτάτη Μακεδονία, η οποία δια του Μ. Αλεξάνδρου είχε μεταφέρει τα φώτα του πολιτισμού εις τας απωτάτας χώρας της Ανατολής [...] δεν είχε περιληφθή εις το ελεύθερον ελληνικόν κράτος*» ωστόσο, όλους αυτούς τους αιώνες «*οι πληθυσμοί της Μακεδονίας παρέμειναν ελληνικώτατοι*» (εκδ. 1946, σ. 177). Παρά ταύτα, «*οι Βούλγαροι δια παντός μέσου επεδίωκον να πείσουν εκείνους εκ των κατοίκων της Μακεδονίας, οι οποίοι ωμίλουν ιδιόρρυθμον γλωσσικόν ιδίωμα, το οποίον περιείχε και σλαβικές ρίζας και λέξεις, ότι δεν ήσαν Έλληνες αλλά Βούλγαροι*» (σ.177-178). Οι ενέργειες αυτές των Βουλγάρων που αποσκοπούσαν να προσηλυτίσουν τους κατοίκους της περιοχής αλλά και οι εδαφικές τους αξιώσεις οδήγησαν τους Έλληνες του ελληνικού Βασιλείου, «*οι οποίοι εστηρίζοντο εις τα απαράγραπτα ιστορικά δικαιώματά των επί της Μακεδονίας*», να «*αντιτάξουν ένοπλον αντίστασιν*» (σ.178). Έτσι, εθελοντικά αντάρτικα σώματα «*εισήλθον εις την Μακεδονίαν [...] δια να ενισχύσουν τους Μακεδόνας εις τον κατά των τρομοκρατών βουλγάρων κομιτατζήδων αγώνα των, κρήτες δε πολεμισταί ενίσχυσαν αυτά. Οι ιθαγενείς με την πρόοδον του αγώνος συνέπραξαν με τους εθελοντάς εις ευρείαν κλίμακα και τέλος αντεκατέστησαν αυτούς*» (σ. 179).

Συνεπώς, οι μαθητές/μαθήτριες πείθονταν και για το ελληνικότατο φρόνημα των «*ιθαγενών*», δηλαδή, των Μακεδόνων. Στις εκδόσεις των δεκαετιών 1950 και 1960 οι «*ιθαγενείς*» μετατρέπονται σε «*εντοπίους*». Αυτή είναι και η μοναδική

διόρθωση του συγκεκριμένου κεφαλαίου μέχρι και την τελευταία έκδοσή του το 1968.

8. **Αγγελική Πάτση & Αλέξανδρος Σιββάς**, *Ελληνική Ιστορία Νέων Χρόνων για την Στ' Τάξη του Δημοτικού Σχολείου*, εκδ. Ν. Αλικιώτης, Αθήνα, 1950.

Μαθητικό βοήθημα Ιστορίας που εκτείνεται σε 132 σελίδες με σκίτσα, χάρτες και εικόνες όλα ασπρόμαυρα. Είναι γραμμένο σε δημοτική. Καλύπτει τη χρονική περίοδο από την άλωση της Κωνσταντινούπολης μέχρι την γερμανική κατοχή. Εκδότης : Ν. Αλικιώτης.

Στο εγχειρίδιο διαβάζουμε στο κεφάλαιο «Η Ελλάδα κατά το 1900»: «Η Μακεδονία, όπως θυμόμαστε, ήταν από τα αρχαία χρόνια χώρα Ελληνική. Οι Έλληνες της Μακεδονίας δεν ξέχασαν ούτε στιγμή την πατρίδα τους και πάντα περίμεναν τη στιγμή που θα έρχονταν στην ελεύθερη αγκαλιά της. Είχαν πάρα πολλά υποφέρει τόσο από τους Τούρκους, που ήταν πολλοί στα εύφορα μέρη τους, όσο και από τους Βουλγάρους που έκαναν πολλές και αιματηρές επιδρομές. Παρ' όλα αυτά διετήρησαν τον εθνισμό τους [...] Στα βόρεια μέρη της Μακεδονίας, σ' αυτά που βρίσκονται σήμερα στο Σερβικό και Βουλγαρικό κράτος, είχαν εγκατασταθεί, από τον Μεσαίωνα, μερικοί γεωργοί και κτηνοτρόφοι Σλαβικής καταγωγής. Αυτοί δεν ήταν μορφωμένοι, ούτε γράμματα ήξεραν ούτε πολιτισμό είχαν. Οι Βούλγαροι όμως τόλμησαν να ισχυρισθούν ότι η Μακεδονία μας είναι δική τους. Αυτή τη λαιμαργία τους την ακολούθησε και μια βάρβαρη οργάνωση (Κομιτάτο) που έκαναν στη Σόφια και είχε σκοπό να αναγκάσει με τη βία και το έγκλημα, το λαό της Μακεδονίας να ζητάει τάχα για πατρίδα του τη Βουλγαρία. [...] έστειλαν στη Μακεδονία δασκάλους και άλλους προπαγανδιστές για να γυρίσουν το φρόνημα του λαού [...] Μεγάλος ήταν ο κίνδυνος για τους Έλληνες της Μακεδονίας και για όλη την Ελλάδα. Ευτυχώς την κρίσιμη εκείνη στιγμή το Ελληνικό κράτος οργάνωσε αντάρτικα σώματα και τα έστειλε στην Μακεδονία, για να σώσουν το διαμάντι αυτό της πατρίδος μας από τα νύχια των Βουλγάρων[...] Οι Βούλγαροι έκαναν άγριες σφαγές εις βάρος των Ελλήνων της Μακεδονίας μας και ξεπέρασαν σε βαρβαρότητα και τους Τούρκους ακόμη.»(σελ. 117-118). Στο κεφάλαιο που τιτλοφορείται «Β' Βαλκανικός πόλεμος» πληροφορούμαστε ότι «Την αφορμή την έδωσαν οι Βούλγαροι, που ήθελαν να πάρουν τη Θεσσαλονίκη, που ήταν Ελληνική και την είχε ελευθερώσει ο στρατός μας.» (σελ. 118).

Στο κεφάλαιο για την επίμαχη διανομή πληροφορούμαστε ότι «η Σερβία πήρε τα βόρεια μέρη της Μακεδονίας και η Βουλγαρία κράτησε το Α. τμήμα της Μακεδονίας...» (σ.122).

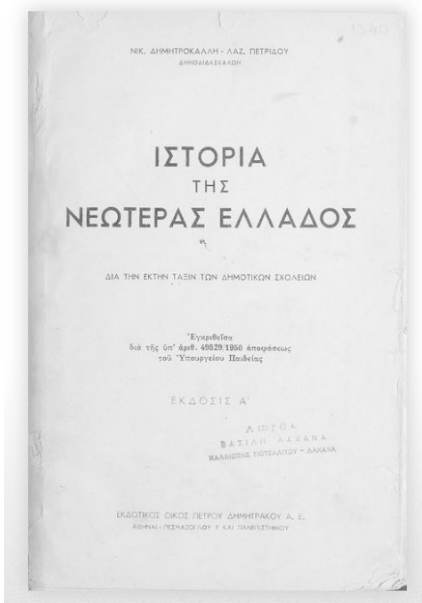
Στο κεφάλαιο για τον Β' παγκόσμιο πόλεμο, που τιτλοφορείται «*Η Ελλάδα στα χρόνια της Γερμανικής σκλαβιάς*» συναντούμε και πάλι τους προαιώνιους εχθρούς: «*Σε όλη την Ελλάδα βρίσκονταν Γερμανικά και Ιταλικά στρατεύματα. Στη Μακεδονία μας και τη Θράκη ήταν Βουλγαρικά.*»

Ακολουθεί εκτενής περιγραφή των φοβερών δεινών με την πείνα, τις αρρώστιες και τις κακουχίες γενικά και οι συγγραφείς κλείνουν αυτό τον κατάλογο των παθών με μια πιο συγκεκριμένη αναφορά στους Βουλγάρους και πάλι, έτσι ώστε να μείνει ως η τελική αλγεινή εντύπωση στο μυαλό των μικρών μαθητών και μαθητριών της Έκτης Δημοτικού :

«*Μαζί μ' αυτά είχαμε φυλακίσεις και σκοτωμούς, πυρκαϊές και ληστείες, που έκαναν τη ζωή του λαού μας μαρτυρική και ανυπόφορη. Στη Δράμα οι Βούλγαροι έκαψαν πολλά χωριά, το 1941 και έσφαξαν πολλές χιλιάδες σε δύο νύχτες μονάχα. Και στα άλλα μέρη το ίδιο γινόταν.*»

❖ Ο Πανσλαβισμός και οι Κουμμουνιστοληστοσυμμορίες

9. Παραμένοντας στα 1950, έχουμε το εγχειρίδιο των : **Νικόλαος Δημητροκάλης & Λάζαρος Πετρίδης**, *Ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος δια την έκτην τάξιν των Δημοτικών Σχολείων*, εκδ. Π.Δημητράκος, Αθήνα, 1950.

Πρόκειται για μαθητικό βοήθημα Ιστορίας 154 σελίδων με ασπρόμαυρα σκίτσα. Είναι γραμμένο σε γλώσσα καθαρεύουσα. Καλύπτει το διάστημα από την άλωση της Κωνσταντινούπολης μέχρι τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο.

Σχετικά με το πρόβλημα της θέσης της Μακεδονίας, μας πληροφορούν ότι η Μακεδονία και η Θράκη «*ήσαν χώραι καθαρώς ελληνικαί*» (σ. 132). Επίσης μαθαίνουμε ότι με τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου «*η Ελλάς έλαβε την ανταμοιβήν, η οποία ήξιζεν εις τας θυσίας που υπέστη και τον ηρωισμόν των τέκνων της. Έλαβε την Μακεδονίαν μέχρι του ποταμού Νέστου και της Ροδόπης, την Ήπειρον, πλην της Βορείου, τας νήσους του Αιγαίου*

και την Κρήτην». (σ.138-139). Ως προς δε τις εξελίξεις που αφορούν στην περίοδο μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο διαβάζουμε ότι «*... οι βόρειοι γείτονες εξώπλιζον και έστελλον τους εχθρούς εναντίον της Πατρίδος, η οποία αντέστη επιτυχώς...*» και έτσι «*η Ελληνική Φυλή εσώθη από τον κίνδυνον του Πανσλαβισμού*» (σ. 145).

10. **Χ. Δημητρακόπουλος**³⁹, *Οι Απελευθερωτικοί Αγώνες του Έθνους» Ιστορία Στ' Δημοτικού*, εκδ. Ν. Αλικιώτης, Αθήνα, 1955.

Σε 152 σελίδες με ασπρόμαυρα σκίτσα, εικόνες και χάρες το εγχειρίδιο περιλαμβάνει τα ιστορικά γεγονότα από την προεπαναστατική περίοδο και μετά αναλύει διεξοδικά τα χρόνια της Επανάστασης του 1821. Κλείνει με την συνοπτική αναφορά στη διοίκηση του ελληνικού κράτους κατά τα χρόνια του Όθωνα, του Γεωργίου Α', του Κωνσταντίνου και του Γεωργίου Β'. Αναφέρεται ακόμα πιο συνοπτικά στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, την Κατοχή και φτάνει μέχρι και την αποχώρηση των Γερμανών. Πρωτοεκδίδεται στα 1950 από τον εκδ. οίκο Ν. Αλικιώτη.

Για την Συνθήκη του Βουκουρεστίου διαβάζουμε ότι «η Βουλγαρία επήρε μέρος της Β.Α. Μακεδονίας. Η Σερβία την Κεντρικήν Μακεδονίαν [...] η Ελλάς επήρε την νότιον Μακεδονίαν. (εκδ. 1967, σ. 135).

Στην έκδοση του 1967 (και εφόσον το καθεστώς των συνταγματαρχών δεν είχε προλάβει να παράξει τα δικά του εγχειρίδια), το εγχειρίδιο αναμορφωμένο, προχωρά σε ένα εθνικιστικό κρεσέντο όπου ο ηττημένος αντίπαλος ταυτίζεται με τους προαιώνιους «εχθρούς» Βούλγαρους και Σλάβους. Σε εγχειρίδιο που απευθύνεται σε μικρά παιδιά δημοτικού ο συγγραφέας χωρίς κανένα δισταγμό χρησιμοποιεί μεταφορές που κάθε άλλο παρά προάγουν φιλεισηνικά συναισθήματα. Έτσι, διαβάζουμε ότι μετά την κατοχή «οι Σλαύοι συνεργαζόμενοι με μερικούς κακούς και διεστραμμένους Έλληνες επεβουλεύθησαν την ανεξαρτησίαν της Ελλάδος και επροκάλεσαν αστειρεύτους ποταμούς αιμάτων, από πέντε ετών μέχρι προ ολίγου». Εδώ συναντάμε βασικά στοιχεία της αντικομμουνιστικής ρητορικής: ο κομμουνισμός είναι ξενοκίνητος, οι κομμουνιστές παρουσιάζονται ως εγκληματικές ή διεστραμμένες φυσιογνωμίες, οι Σλαύοι επιβουλεύονται την ακεραιότητα της χώρας. Ωστόσο, προς μεγάλη ανακούφιση των μαθητών/ μαθητριών «... ο Εθνικός στρατός [...] κατώρθωσε κατά το θέρος του 1949 να εκδιώξη τους Κομμουνιστοληστοσυμμοριτάς από όλα τα εδάφη της χώρας» (σ. 144)

³⁹ Ο Χ. Δημητρακόπουλος υπήρξε πολυγραφότατος. Έγραψε εκτός από εγχειρίδια Ιστορίας όλων των περιόδων (αρχαία-βυζαντινή-νεότερη), αναγνωστικά, εγχειρίδια νεοελληνικών αναγνωσμάτων για γυμνάσια, εγχειρίδια Θρησκευτικών (Παλαιάς και Καινής Διαθήκης), Εκκλησιαστικής Ιστορίας, Λειτουργικής και Κατήχησης αλλά και το εμβληματικό αναγνωστικό της δικτατορίας του Μεταξά στα 1936, «Οδηγοί της Ζωής» με φρονηματιστικό χαρακτήρα.

❖ Από τον Βουλγαροκτόνο στον ύπουλο Βούλγαρο

11. **Ιωάννης Καμπανάς**⁴⁰, *Ιστορία της Νέας Ελλάδος για την Στ' Δημοτικού*, εκδ. Ιωάννης Καμπανάς, Αθήνα, 1955.

Μαθητικό βοήθημα Ιστορίας Στ' Δημοτικού που περιλαμβάνει την ιστορία της νεώτερης Ελλάδας από την περίοδο των Φαναριωτών μέχρι και την λήξη των Βαλκανικών πολέμων. Εκτείνεται σε 150 σελίδες με κείμενο σε γλώσσα δημοτική, εμπλουτισμένο με σκίτσα και εικόνες ασπρόμαυρα. Εκδότης είναι ο ίδιος ο Ιωάννης Καμπανάς.

Πρόκειται για σχολικό βοήθημα που εγκρίθηκε το 1950 αλλά εκδόθηκε το 1955 και σχεδόν πανομοιότυπα το 1956.

Στην έκδοση του 1956, στη σελίδα 117 διαβάζουμε: «Οι πρωθυπουργοί των κρατών εμαζεύθησαν τότε στο Βουκουρέστι κι έπειτα από πολλές συνεδριάσεις υπεγράφη ειρήνη, στις 2 Ιουλίου. Σύμφωνα μ' αυτήν, οι Ρουμάνοι επήραν τη Δοβρουτσά, οι Τούρκοι την Ανατ. Θράκη, οι Σέρβοι κι οι Μαυροβούνιοι την βορειοδυτική Μακεδονία και οι Έλληνες την Αν. Μακεδονία ως το Νέστο ποταμό. Μεγάλες δυσκολίες συναντήθηκαν στον καθορισμό των ελληνοβουλγαρικών συνόρων...»

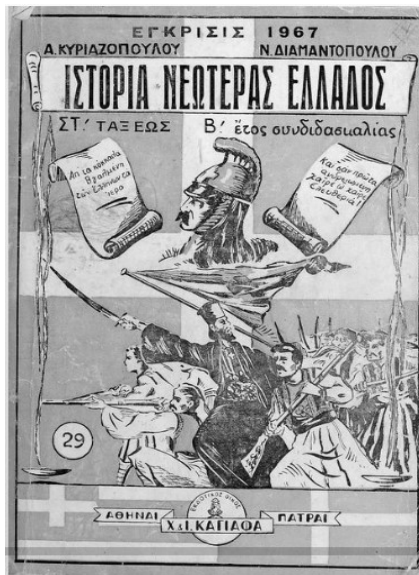
Οι περιγραφές για τον βαλκάνιο αντίπαλο είναι λιγότερο γλαφυρές εδώ, απ' ό τι στο εγχειρίδιο του Χ. Δημητρακόπουλου. Ωστόσο, στο κεφάλαιο που τιτλοφορείται «Ελληνο-Βουλγαρικός πόλεμος του 1913» διαβάζουμε «Λίγες μέρες ύστερα, στις 10 Ιουλίου με κυκλωτική κίνηση του στρατού μας έπεσαν τα περίφημα στενά της Κρέσνας. Στο ίδιο μέρος, όπως ξέρομε από την ιστορία της Ε', είχε νικήσει τους Βουλγάρους κι ο Βασίλειος ο Βουλγαροκτόνος.» (σελ. 116) Με τον τρόπο αυτό συνδέεται το «ένδοξο» Βυζαντινό παρελθόν με τις νίκες του 20^{ου} αιώνα και δημιουργούνται συναισθήματα «πατριωτικής αγαλίας». Όσο για τον 2^ο Παγκόσμιο πόλεμο διαβάζουμε στη σελ. 132 ότι «Και έγινε τότε κάτι πρωτάκουστο στην ιστορία των λαών: Οι Γερμανοί θαυμάζοντας τους Έλληνες παρετάχθηκαν έξω από τα οχυρά [...] Κι οι αξιωματικοί μας εδέχονταν τα συγχαρητήρια των Γερμανών συναδέλφων τους. Ωστόσο η γερμανική πολιτική παρέδωσε τα τίμια κι αιματοβαμμένα εδάφη της Αν. Μακεδονίας και Θράκης, στον ύπουλο εχθρό μας το Βούλγαρο ο οποίος ερήμαξε πολλές πολιτείες και χωριά μας.» Οπότε, οι μαθητές και οι μαθήτριες σχημάτιζαν σαφώς την εντύπωση ότι με τους Γερμανούς πολεμιστές η σύρραξη ακολουθούσε κάποιους κανόνες

⁴⁰ Ο Ι. Καμπανάς εκτός από τα εγχειρίδια Ιστορίας, έγραψε και εγχειρίδια Γεωμετρίας για την Ε' και Στ' Δημοτικού (1952), Αριθμητικής (1960), Φυσικής Ιστορίας (1961), Λεκτικών ασκήσεων γραμματικής, εγχειρίδια Θρησκευτικών (Παλαιά και Καινή Διαθήκη), Κατήχησης και Λειτουργικής, Μυθολογίας και Γεωγραφίας (1955).

πολεμικού savoir vivre ενώ οι «ύπουλοι» εχθροί που ρήμαζαν και έκαιγαν πολιτείες και χωριά ήταν οι Βούλγαροι.

Στην αρχή, τα εγχειρίδια που χρησιμοποιούνται έρχονται από παλιά όπως εκείνο του Χ. Δημητρακόπουλου που, όπως προαναφέρθηκε στην σελίδα 27 της παρούσας εργασίας, προσαρμόζεται στις νέες απαιτήσεις της χούντας των συνταγματαρχών⁴¹.

12. Ν. Διαμαντόπουλος και Α. Κυριαζόπουλος, Ελληνική Ιστορία των Νεότερων χρόνων για την Στ' δημοτικού, Εκδ. Χ. Ι. Καγιάφας, 1967.

Πρόκειται για εγχειρίδιο που επίσης προέρχεται από την δεκαετία του '50. Συγκεκριμένα, εγκρίθηκε το 1956 (στα πλαίσια της χρήσης του πολλαπλού βιβλίου) για μία διετία. Στα 1967, εκ νέου εγκεκριμένο, επανεκδίδεται «βελτιωμένο» ως προς «τας υποδείξεις» του χουντικού καθεστώτος, από τον εκδοτικό οίκο Χ. Ι. Καγιάφας. Είναι γραμμένο σε απλή καθαρεύουσα και οι 166 σελίδες του διακοσμούνται με ασπρόμαυρα σκίτσα και εικόνες.

Σχετικά με την Συνθήκη του Βουκουρεστίου πληροφορούμαστε ότι η Ελλάδα «επήρε την Ήπειρον και ολόκληρον την Νότιον Μακεδονίαν μέχρι του Νέστου και της Ροδόπης» (εκδ. 1967, σελ. 151).⁴²

⁴¹ ο.π. σελ. 27

⁴² Στην αναμορφωμένη έκδοση του 1979 που κυκλοφόρησε σε τέσσερις επανεκδόσεις μέχρι και το 1982, η διατύπωση «ολόκληρος η Νότιος Μακεδονία» αντικαθίσταται από την «Ανατολική Μακεδονία». Ίσως γιατί το υπόλοιπο της Νότιας Μακεδονίας είχε ήδη κατοχυρωθεί με τον Α' Βαλκανικό πόλεμο. Ο προσδιορισμός «Νότια» που ίσως δημιουργούσε απορίες ως προς το πού δόθηκε η «Βόρεια» Μακεδονία δεν ξαναχρησιμοποιείται. Αντίθετα, η «Ανατολική Μακεδονία» είναι πιο εύκολα διαχειρίσιμη ονομασία αφού την Δυτική Μακεδονία την είχε καταλάβει η Ελλάδα ήδη από το 1912. Με τον τρόπο αυτό «ολόκληρος» η Μακεδονία που τονίζονταν από τους συγγραφείς ήδη από την έκδοση του 1956, παγιώνεται στη μνήμη των μαθητών/μαθητριών.

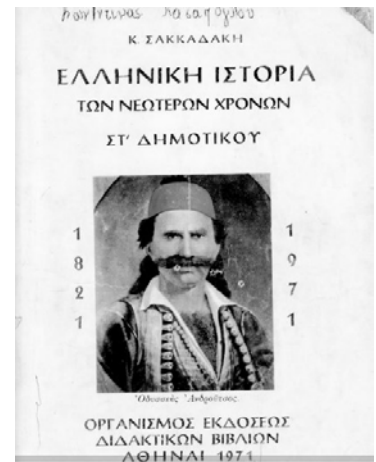
❖ *Οι κομμουνισταί εκαιροφυλάκτουν εις τας χώρας του παραπετάσματος*

13. Στα 1967 επίσης, μιας και το καθεστώς της 21^{ης} Απριλίου δεν είχε ακόμα το χρόνο να κατασκευάσει τη δική του Ιστορία, ξέθαψε από το ντουλάπι το εγχειρίδιο του 1949/1950, του **Χ. Δημητράκοπουλου** για την Στ' Δημοτικού, *Οι Απελευθερωτικοί Αγώνες του Έθνους*⁴³.

Σύντομα, ωστόσο, το καθεστώς οργανώνεται και εκδίδει τα δικά του εγχειρίδια.

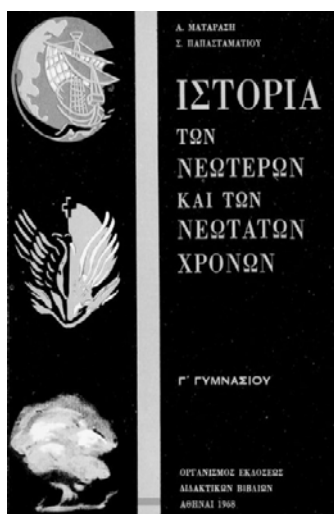
14. **Κωνσταντίνος Σακκαδάκης**, *Ελληνική Ιστορία των Νεωτέρων χρόνων για την Στ' Δημοτικού*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1969.

Το εγχειρίδιο αυτό εκδίδεται ανελλιπώς από το 1969 μέχρι το 1973. Χρησιμοποιείται δηλαδή, σχεδόν καθ' όλη τη διάρκεια της δικτατορίας ως το μοναδικό εγχειρίδιο Ιστορίας της Στ' Δημοτικού. Καλύπτει στις 185 σελίδες του την περίοδο από την άλωση της Κωνσταντινούπολης μέχρι και την δικτατορία των συνταγματαρχών. Είναι γραμμένο σε απλή καθαρεύουσα. Υιοθετεί τον λόγο της χούντας και προβάλλει τον εθνοσωτήριο χαρακτήρα και τα οικονομικά της επιτεύγματα. Φέρει το σύμβολο της δικτατορίας, που είναι η μορφή ενός Έλληνα στρατιώτη τοποθετημένου στο κέντρο ενός χρυσού, μυθικού πτηνού, του Φοίνικα, την στιγμή που αυτός αναγεννιέται από τις στάχτες του. Εκδίδεται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων (ΟΕΔΒ).

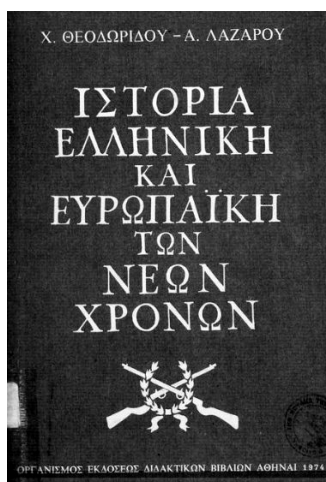
⁴³ ο.π. σελ.29

15. Αντώνιος Ματαράσης και Σταμάτιος Παπασταματίου, *Ιστορία των νεωτέρων και των νεωτάτων χρόνων*, ΟΕΔΒ, 1966.

Πρωτοεκδίδεται το 1966 αλλά εξακολουθεί να αποτελεί μέσο διδασκαλίας της Ιστορίας της Γ' Γυμνασίου και κατά τα χρόνια της δικτατορίας (1967-1974). Η μόνη προσθήκη που γίνεται στις 310 σελίδες του είναι το σύμβολο της χουντικής κυβέρνησης στο οπισθόφυλλό του. Καλύπτει την περίοδο της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού στην Ευρώπη καθώς και την προετοιμασία της Ελληνικής Επανάστασης. Συνοπτικά αναφέρεται στο διάστημα από τη βασιλεία του Όθωνα ως τους δύο Παγκόσμιους Πολέμους και τον Ψυχρό Πόλεμο. Παρουσιάζει επίσης την πνευματική κίνηση του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα.

16. Χαράλαμπος Θεοδωρίδης και Αναστάσιος Λαζάρου, *Ιστορία Ελληνική και Ευρωπαϊκή των νέων χρόνων*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1973.

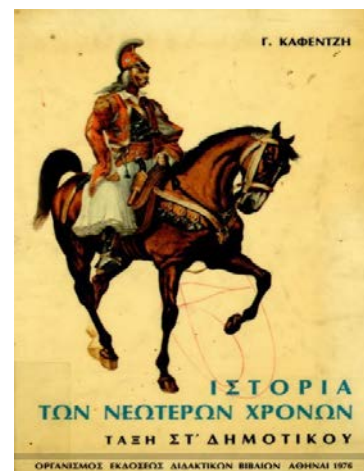
Το δίδυμο των Θεοδωρίδη Λαζάρου, επανεμφανίζεται. Η νέα έκδοση του εγχειριδίου γίνεται μέσα στα χρόνια της δικτατορικής περιόδου. Ήδη, στην πρώτη σελίδα του βιβλίου διαβάζουμε : «Έκδοσις 1937. Αναθεωρηθείσα...» ενώ στην επόμενη σελίδα φιγουράρει το λογότυπο της Χούντας με τον φοίνικα και τον στρατιώτη. Λίγα πράγματα έχουν αλλάξει μετά από 30 και πλέον χρόνια. Απευθύνεται στους μαθητές και στις μαθήτριες της Στ' Γυμνασίου. Πρόκειται για ένα από τα μακροβιότερα σχολικά εγχειρίδια Ιστορίας και στην έκδοση του 1973 είναι η αναθεωρημένη μορφή⁴⁴,

έτσι ώστε να ταιριάζει με τον εθνικιστικό λόγο της χούντας. Εκτείνεται σε 484 σελίδες και είναι σε γλώσσα απλή καθαρεύουσα. Η εικονογράφηση του είναι πενιχρή, με ασπρόμαυρα σκίτσα και εικόνες. Πρόκειται για μια συνοπτική επισκόπηση της ιστορίας της Ευρώπης από την Συνθήκη της Βεστφαλίας μέχρι τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Εκδίδεται από τον ΟΕΔΒ.

⁴⁴ Είναι η αναθεωρημένη έκδοση από «επιτροπή που συγκροτήθηκε με απόφαση του Υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων αριθμ. 949 53/13-7-1970 και μεταγλωττισμένη από τον Β. Αναστασιάδη, φιλόλογο του Λυκείου Θηλέων Γρεβενών», όπως αναφέρεται στο εσώφυλλό του. Εξακολουθεί να χρησιμοποιείται στις σχολικές αίθουσες μέχρι το σχολικό έτος 1981-82 [Κοντοβά Μαρία, 2014, σ. 132]

17. Γεώργιος Καφεντζής, *Ιστορία των νεώτερων χρόνων*, Στ' Δημοτικού, Αθήνα, ΟΕΔΒ, 1974.

Το εγχειρίδιο του Γ. Καφεντζή έρχεται επίσης από παλιά⁴⁵. Στα πλαίσια της χρήσης του πολλαπλού εγχειριδίου κατά την δεκαετία του '50, είχε εγκριθεί το 1956 για μία τριετία. Η διάρθρωση του περιεχομένου αλλά και τα κείμενα του 1974 είναι αυτούσια του εγχειριδίου του 1956 με τις απαραίτητες φυσικά για την εποχή γλωσσικές εξομαλύνσεις από την καθαρεύουσα στην δημοτική. Το 1974 το εν λόγω εγχειρίδιο, αντικατέστησε εκείνο του Κ. Σακκαδάκη και χρησιμοποιήθηκε από την Στ' Δημοτικού ως το 1980. Τα περιεχόμενά του εκτείνονται σε 129 σελίδες και είναι γραμμένο στη δημοτική. Η εικονογράφηση του είναι ελάχιστη. Καλύπτει την περίοδο από την άλωση της Κωνσταντινούπολης ως τη βασιλεία του Γεωργίου Β'.

Μια περιήγηση στα τέσσερα εγχειρίδια της περιόδου της χούντας μπορεί να προσφέρει μια αρκετά πειστική εικόνα για τους προαιώνιους εχθρούς που είναι κατά βάσιν υπεύθυνοι για τα δεινά της Μακεδονίας «μας».

Ως προς την θέση της Μακεδονίας και την επίμαχη μοιρασιά μετά τη συνθήκη του Βουκουρεστίου διαβάζουμε στον Κ. Σακκαδάκη, στο κεφάλαιο με τίτλο «Ο Ελληνοβουλγαρικός πόλεμος»: «*Η Βουλγαρία παρεχώρησε εις την Ρουμανίαν την Δοβρουτσάν, εις την Σερβίαν πολλά εδάφη της Μακεδονίας, εις την Τουρκίαν την Ανατολικήν Θράκην. Τέλος εις την Ελλάδα την Ανατολικήν Μακεδονίαν*». Γενικά, σε όλες του τις εκδόσεις το εγχειρίδιο αυτό δεν παρουσιάζει διαφοροποιήσεις ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα.⁴⁶

Στα 1966, στην *Ιστορία των Νεωτέρων και Νεωτάτων Χρόνων*, Γ' Γυμνασίου, των Ματαράση και Παπασταματίου, στο σχετικό κεφάλαιο με τίτλο «Πόλεμοι Ελλήνων και Σέρβων κατά Βουλγάρων», στην σελ. 202, διαβάζουμε: «... *συνήλθον εις το Βουκουρέστιον οι πρωθυπουργοί Ελλάδος [Βενιζέλος], Σερβίας και Ρουμανίας με αντιπροσώπους της Βουλγαρίας και υπέγραψαν ειρήνην. Συμφώνως με τους όρους της συνθήκης αυτής οι Ρουμάνοι έλαβον την νότιον Δομβρουτσάν. Οι Σέρβοι επεξέτειναν τα βόρεια σύνορά των εις βάρος της Βουλγαρίας. Η Ελλάς έλαβε τας Σέρρας, Δράμαν, Καβάλαν και έφερε τα σύνορά της μέχρι του όρους Μπέλες και του ποταμού Νέστου.*»

Από το 1974 έως το 1980 η *Ιστορία των Νεώτερων Χρόνων* του Γ. Καφεντζή για την Στ' Δημοτικού μας πληροφορεί ότι «*Με τη συνθήκη αυτή*» δηλ. του Λονδίνου «*η Τουρκία υποχρεώθηκε να παραχωρήσει στους νικητές όσα εδάφη πήραν στη*

⁴⁵ Παπακώστα, 2009:6-7

⁴⁶ Σακκαδάκης 1971, Στ' Δημοτικού, 150

Βαλκανική.» Στη συνέχεια, στο κεφάλαιο «Η βασιλεία του Κωνσταντίνου» στην σελ. 116 οι μαθητές, μαθήτριες της Στ' Δημοτικού μάθαιναν ότι «Η ειρήνη υπογράφηκε στο Βουκουρέστι στις 28 Ιουλίου 1913. Η Ελλάδα έφτασε ως τον ποταμό Νέστο και το όρος Μπέλες.

Ωστόσο, τα τέσσερα εγχειρίδια της Χούντας διακρίθηκαν στον τομέα της κατασκευής του απολίτιστου και στυγερού εχθρού :

«Από όλους τους χριστιανικούς λαούς της Βαλκανικής οι Βούλγαροι **αφυπνίσθησαν τελευταίοι. Ακόμη και η ύπαρξις των Βουλγάρων ηγνοείτο επί μακρόν**, διότι οι Ευρωπαίοι δεν έκαμνον διάκρισιν αυτών από τους άλλους χριστιανούς της περιοχής ταύτης. Οι Ρώσοι πρώτοι **ανεκάλυψαν** αυτούς, όταν κατά την εκστρατείαν του 1828-1829 διήλθον δια της χώρας των. Έκτοτε ήρχισαν οι Βούλγαροι κινούμενοι υπό την επιρροήν των Ρώσων. Επειδή δέ δεν είχαν εγχωρίους αρχηγούς, καθόσον και αυτοί οι εκκλησιαστικοί αρχηγοί των ήσαν Έλληνες, η πρώτη εκδήλωσις της εθνικής αφυπνίσεως παρουσιάσθη ως προσπάθεια να απαλλαγούν από τον ελληνικόν κλήρον (...). Ο Πατριάρχης βλέπων ότι ήτο αδύνατον να παρακωλύση την ίδρυσιν της Εξαρχίας, αφώρισε τον Σεπτέμβριον του 1872 τους Βουλγάρους και τον Κλήρον των ως σχισματικούς. Από εκείνης της ώρας εκηρύχθη αμείλικτος πόλεμος μεταξύ πατριαρχικών και εξαρχικών»⁴⁷

Εξαιρετικά βίαιοι, δόλιοι και ανελέητοι στις επιδρομές τους εναντίον των Ελλήνων. Στο πέραςμά τους προκαλούν τον φόβο και την καταστροφή :

«Οι Βούλγαροι έστειλαν εις την Μακεδονίαν συμμορίας από Βουλγάρους κομιτατζήδες (αντάρτες) οι οποίοι **ετρομοκράτουν** τον πληθυσμόν της υπαίθρου. **Εφόνευον τους ιερείς, τους διδασκάλους, τους προκρίτους**».⁴⁸ «(...) **Η ατυχής χώρα (Μακεδονία) απηλλάγη κατά μέγα μέρος από την τρομοκρατικήν δράσιν των αγρίων κομιτατζήδων**».

Προβάλλονται ως αφερέγγυοι και προδότες:

«**Οι Βούλγαροι τον επρόδωσαν** (τον Π. Μελάν) εις τους Τούρκους και εφονεύθη εις την Στάτισταν (σημερινόν Μελάν) τον Σεπτέμβριον του 1904»⁴⁹

Παρακινούνται από το μίσος τους έναντι των Ελλήνων, το οποίο είναι μονόπλευρο:

«Οι Βούλγαροι έπνεον μένεα κατά των Ελλήνων»⁵⁰

Αλλα χαρακτηριστικά που τους αποδίδονται, είναι η υπερβολική φιλοδοξία, η πλεονεξία και η μεγαλομανία:

«Οι Βούλγαροι με την δικαιολογίαν ότι εβάστασεν το μεγαλύτερον βάρος του πολέμου, ήσαν άπληστοι. Αι αξιώσεις των έναντι των Ελλήνων και Σέρβων ήσαν παράλογοι και

⁴⁷ Θεοδωρίδης, Λαζάρου, 1973, Στ Γυμνασίου, 383-384.

⁴⁸ Σακκαδάκης, 1969, Στ Δημοτικού, 56.

⁴⁹ Σακκαδάκης, Στ' Δημοτικού, 1969, σ.143

⁵⁰ Θεοδωρίδης-Λαζάρου, Στ' Γυμνασίου, 1973, σ.422.

αγεφύρωτοι [...] Κατ' αυτόν τον τρόπο, με την πλεονεξίαν της, η Βουλγαρία όχι μόνον δεν εκέρδισε τίποτε από τον Βαλκανοτουρκικόν αγώνα, αλλ' έχασε και εδάφη της»

«Διατί ο αγών με τους Βουλγάρους ήτο σκληρότερος; Τι θα συνέβαινε αν οι Βούλγαροι ήσαν λογικώτεροι;»⁵¹

«Οι Βούλγαροι δεν είχαν λησμονήσει ότι είναι η ισχυρά φυλή η κατ' αυτούς προωρισμένη να κυριαρχήσει της Βαλκανικής. Οθεν διέδιδον ότι αυτοί είχαν σηκώσει το βάρος του πολέμου. Η δε γερμανοαυστριακή διπλωματία, μη κατορθώσασα να προλάβη την καταστροφήν της Τουρκίας, κατέβαλε προσπαθείας, όπως διασπάση τους συμμάχους, υποθάλπουσα την μεγαλομανίαν των Βουλγάρων. Δια τούτο οι Βούλγαροι ήσαν άμετροι εις τας απαιτήσεις και αυθάδεις εις τους τρόπους.[...] Η Βουλγαρία συνεπεία της παμφάγου και υπερφιάλου πολιτικής της, υφίστατο πανωλεθρίαν»⁵²

Άμεση συνέπεια τέτοιων κατακτητικών διαθέσεων υπήρξε φυσικά η απίστευτα ανθελληνική πολιτική τους. Με βάση τα ερευνώμενα σχολικά εγχειρίδια σκοπός τους ήταν η πολιτισμική αφομοίωση και απομάκρυνση των Ελλήνων από τη Μακεδονία και τη Θράκη με προπαγάνδα, επιδρομές, καταστροφές, βασανισμούς και διωγμούς.

«Όνειρο των Βουλγάρων πολιτικών ήτο πώς να δημιουργήσουν μεγάλην Βουλγαρίαν (...). Προς τον σκοπόν δε αυτόν έστελλον (...) σχισματικούς ιδικούς των ιερείς »⁵³

«Από τότε που ιδρύθη η ανεξάρτητος βουλγαρική Εκκλησία, οι Βούλγαροι προσεπάθουν άλλοτε με την προπαγάνδα και άλλοτε με την τρομοκρατίαν να παρασύρουν τους σλαβοφώνους πληθυσμούς της Μακεδονίας εις την ιδικήν των Εκκλησίαν. Βαθύτερος σκοπός των ήτο, όταν θα απεσύροντο οι Τούρκοι από την Μακεδονίαν, να προσαρτήσουν αυτήν εις την Βουλγαρίαν»⁵⁴

«Οι Βούλγαροι ήρχισαν να κηρύττουν ότι είναι οι «Πρώσοι της Ανατολής», η νέα και ισχυρά φυλή της Βαλκανικής, η προωρισμένη να κυριαρχήσει της χερσονήσου και να εξαφανίσει ή να απορροφήσει τας λοιπάς φυλάς. Ιδίως εξεφράζοντο με περιφρόνησιν δια τους Έλληνας, τους οποίους εθεώρουν ως γερασμένην και παρηκμασμένην φυλήν, η οποία έμελλε και έπρεπε να εξαφανισθή. Κατόπιν της από του 1893 και 1895 ιδρύσεως Μακεδονικών επαναστατικών οργανώσεων, των κομιτάτων, εισήλασαν εις την Μακεδονίαν ευθύς μετά το 1900 άγριοι κομιτατζήδες, οι οποίοι [...] επωφελούμενοι εκ της παραλύσεως της τουρκικής εξουσίας, ελήστευον και εδολοφόνουν δ' όλων των μέσων. Προ πάντων όμως κατεδίωκον τους Έλληνας διδασκάλους, ιερείς και ιατρούς, κατέστρεφον τα ελληνικά σχολεία και τας εκκλησίας και εφόνευον τους Έλληνας προκρίτους»⁵⁵.

⁵¹ Σακκαδάκης, Στ' Δημοτικού, 1969, σ. 150-151

⁵² Θεοδορίδης-Λαζάρου, Στ' Γυμνασίου, 1973, σ. 417-418

⁵³ Σακκαδάκης, Στ' Δημοτικού, 1969, σ. 142

⁵⁴ Ματαράσης-Παπασταματίου, Γ' Γυμνασίου, 1973, σ. 192

⁵⁵ Θεοδορίδης-Λαζάρου, Στ' Γυμνασίου, 1973, σ. 399

«Επεδίωξαν να εξαφανίσουν τους Έλληνες από τη Μακεδονία και να ενισχύσουν τους Βουλγαρόφωνους πληθυσμούς, για να γίνει η Μακεδονία βουλγαρική, όταν η Τουρκία θα αναγκαζόταν να αποσυρθεί από εκεί»⁵⁶.

Οι συγκρούσεις στη Μακεδονία και ο «Μακεδονικός αγώνας» προβάλλονται ως τα αποτελέσματα των επεκτατικών βλέψεων της Βουλγαρίας που επιθυμούσε να διευρύνει την έκταση και την ισχύ της, πραγματοποιώντας βίαιες, τρομοκρατικές ενέργειες. Οι Έλληνες ανθίστανται σθεναρά και οι «Μακεδονομάχοι» γράφουν ένα ιδιαίτερο κεφάλαιο στα εγχειρίδια της Ιστορίας. Η ηρωολατρεία της συγγραφικής πέννας των ιστοριογράφων βρίσκει ένα ακόμα ίνδαλμα, τον Παύλο Μελά⁵⁷.

«Ο ' Μακεδονικός Αγών' εξηκολούθησε επί τέσσαρα έτη. Το «όχι» του Μελά προς τους Βουλγάρους έγινε κραυγή των Πανελλήνων. Οι Μακεδονομάχοι αυτοί εξετόπισαν τους Βουλγάρους από τα περισσότερα μέρη της Μακεδονίας και ο αγών εθριάμβευσε.»⁵⁸

«Ιδιαίτερος η θρασύτης των Βουλγάρων απεκορυφώθη [...] Τότε και οι Έλληνες, θέλοντες να διασώσουν τα अपαράγραπτα ιστορικά δίκαιά των εις την Μακεδονίαν και να προστατεύσουν τους δοκιμαζομένους πληθυσμούς της περιφέρειας αυτής, ωργάνωσαν δύο «Μακεδονικά Κομιτάτα» - ένα εις Αθήνας και δεύτερον εις Θεσσαλονίκην- και το 1904 εξαπέλυσαν εις την Μακεδονίαν ανταρτικά σώματα με αρχηγούς Έλληνας αξιωματικούς. Τα σώματα αυτά ωνομάσθησαν «σώματα των Μακεδονομάχων». Πρώτον ανταρτικόν σώμα ήτο του φλογερού αγωνιστού Παύλου Μελά, ο οποίος έπεσε ηρωικώς κατά την εκτέλεσιν του υψηλού ιδανικού του, εις το χωρίον Στάτιστα της Δ. Μακεδονίας (1904). Κατόπιν οργανώθησαν και άλλα σώματα με Μακεδόνας, Κρητικούς και Παλαιοελλαδίτας οπλαρχηγούς (τον Άγραν, τον Βάρδαν κ.λ.), τα οποία, δια των αγώνων των [...] κατώρθωσαν να διασώσουν την μαρτυρικήν Μακεδονίαν.»⁵⁹

Στο εγχειρίδιο των Θεοδωρίδη-Λαζάρου παρατίθενται χαρακτηριστικά παραδείγματα «πατριωτικού ενθουσιασμού». Ο «εθνικός εαυτός», αν και φιλεισηνικός, αναγκάζεται πλέον να αντιδράσει «δια της βίας» και φυσικά καταβαραθρώνεται ο βαλκάνιος «άλλος», ο Βούλγαρος.

«Υπό τας περιστάσεις ταύτας κατενόησαν εις τας Αθήνας, ότι εχρειάζετο βία κατά της βίας, ενώ μέχρι τούδε οι Μακεδόνες εβοηθούντο εξ Ελλάδος μόνον εις τον εκπαιδευτικόν τομέα ή τον τομέα της διαφώτισεως ή την περίθαλψιν των θυμάτων («Μακεδονικός Σύλλογος», Εταιρεία «Ελληνισμός», διευθυνομένη υπό του καθηγητού Καζάζη, «Επίκουρος των Μακεδόνων επιτροπή».) Εις την κίνησιν ταύτην σημαίνοντα ρόλον έπαιξεν η μακεδονικής καταγωγής επιφανής οικογένεια Δραγούμη.

⁵⁶ Καφεντζής, Στ' Δημοτικού, 1974, σ. 111

⁵⁷ Κοντοβά Μαρία, Ελλάδα και Βαλκάνια στα Ελληνικά σχολικά βιβλία Ιστορίας της περιόδου 1967-2007, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2014, σ. 283.

⁵⁸ Σακκαδάκης, Στ' Δημοτικού, 1969, σ. 143.

⁵⁹ Ματαράσης-Παπασταματίου, Γ' Γυμνασίου, 1973, σ. 192-193.

Συνεστήθη ούτω, κατά το θέρος του 1904, εν Αθήναις «Μακεδονικόν Κομιτάτον», συμφωνούντος και του επισήμου Κράτους, εις το οποίον μετέσχον δημοσιογράφοι, ως ο Δημ. Καλαποθάκης, λόγιοι, Καθηγηταί, πολιτευόμενοι, ως ο Στέφ. Δραγούμης, στρατιωτικοί, ως ο Παύλος Μελάς, και άλλοι. Τούτο ανέλαβε την οργάνωσιν του αγώνος κατά της βουλγαρικής τρομοκρατίας εις το Βιλαέτιον Μοναστηρίου (Δυτ. Μακεδονία), όπου από του τέλους του 1902 υπηρέτει ως υποπρόξενος ο υιός του Στέφ. Δραγούμη, Ίων, ο οποίος, συνεργαζόμενος μετά του Μητροπολίτου Καστορίας Γερμανού Καραβαγγέλη, είχε θέσει ήδη τας βάσεις της ελληνικής αμύνης εις την Δυτ. Μακεδονίαν. Την οργάνωσιν εξ άλλου του Βιλαετίου Θεσσαλονίκης ανέλαβεν εκ του αφανούς ο αυτόθι έλλην Γεν. Πρόξενος Λάμπρος Κορομηλάς, παισιώσας τα υπ' αυτόν Προξενεία δι' αξιωματικών, υπηρετούντων εις αυτά δήθεν ως υπαλλήλων, εις την πραγματικότητα όμως συντονιστών της δράσεως των ελληνικών ανταρτικών σωμάτων. Τον ελληνικόν αγώνα εις την Δυτ. Μακεδονίαν ήρχισαν μικρά σώματα εντοπίων οπλαρχηγών, ως των ηρωϊκών Κώττα και Βαγγέλη, ενώ το πρώτον εκ της Ελλάδος εισελθόν σώμα ήτο του ανθυπολοχαγού Παύλου Μελά, προερχομένου εκ διαπρεπούς οικογενείας και γαμβρού του Στεφ. Δραγούμη. Ούτος έπεσεν εις την Στάτισταν της Φλωρίνης την 13 Οκτωβρίου (παλ. ημ.) του 1904, προδοθείς υπό των κομιτατζήδων εις τους Τούρκους, μετά των οποίων και συνεκρούσθη. Ο θάνατος του Μελά, ο οποίος κατέστη εθνικός ήρως, προεκάλεσε τεραστίαν εντύπωσιν εις την Ελλάδα. Από τότε και μέχρι του τέλους (1908) του αρξαμένου πλέον μακεδονικού αγώνος πολλοί κατώτεροι αξιωματικοί ή υπαξιωματικοί των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων, ακολουθούντες το παράδειγμά του, παρητούντο εικονικώς της θέσεώς των, ετίθεντο επί κεφαλής εθελοντών, ως επί το πλείστον Κρητών και Μανιατών, και εισήρχοντο εις την Μακεδονίαν, όπου, παισιούμενοι και υπό εντοπίων αγωνιστών, εμάχοντο κατά των Βουλγάρων. Ενδεικτικώς μνημονεύονται εξ αυτών οι : Τσόντος (Βάρδας), Κατεχάκης (Ρούβας), Κωνσταν. Μαζαράκης (Ακρίτας), Τέλος Αγαπηνός (Αγρας), Γαρέφης, Παπαδάς (Φούφας), Αναγνωστάκος (Ματαπάς), Σουλιώτης – Νικολαΐδης.

Ο αγών υπήρξε τραχύτατος, διότι τα ανταρτικά σώματα είχαν ν' αντιμετωπίσουν όχι μόνον τους βουλγάρους κομιτατζήδες, αλλά και τον τουρκικόν στρατόν, έτι δε τους δολίους ρουμανίζοντας Κουτσοβλάχους. Απεδείχθη όμως διά μίαν ακόμη φοράν, τι δύναται να κατορθώση ο πατριωτικός ενθουσιασμός. Οι Έλληνες αντάρται ηγωνίσθησαν με αυταπάρνησιν και ηρωϊσμόν, ο οποίος δεν είναι καθόλου κατώτερος άλλων ιστορικών περιόδων του έθνους μας. Το μακεδονικόν έδαφος ποτισθέν από ποταμούς ελληνικού αίματος, κρύπτει εις τα βάθη του οστά αληθινών αλλ' αφανών ηρώων. Αλλά και ο ελληνικός πληθυσμός της Μακεδονίας εβοήθησεν εις ευρείαν κλίμακα τον αγώνα, κατέστησε δε δυνατήν την επιτυχίαν του, αναδείξας χορείαν όλην μαρτύρων και ηρώων του Έθνους. Τοιουτοτρόπως οι Βούλγαροι εδιδάχθησαν, ότι δεν ήτο δυνατόν να περιτρέχουν και να τρομοκρατούν την Μακεδονίαν ατιμωρητεί, και η ατυχής χώρα απηλλάγη κατά μέγα μέρος από την τρομοκρατικήν δράσιν των αγρίων κομιτατζήδων, κατέστη δε δυνατόν να διασώση τον ελληνικόν χαρακτήρα της.

Η σημασία του μακεδονικού αγώνος δια τον Ελληνισμόν είναι εξαιρετική και δεν είναι υπερβολή, ότι ούτος υπήρξεν η αφετηρία των ενδόξων απελευθερωτικών πολέμων του 1912-1913 και ο δημιουργός της συγχρόνου Ελλάδος»⁶⁰

Ο Β' Βαλκανικός πόλεμος είναι ένας θρίαμβος του «εθνικού εαυτού». Για να μεγιστοποιηθεί αυτός ο θρίαμβος όμως δίνεται έμφαση όχι μόνο στο αξιόμαχο του ελληνικού στρατού αλλά και στο πείσμα και στη βιαιότητα των βουλγαρικών στρατευμάτων. Οι περιγραφές της μάχης του Κιλκίς είναι γλαφυρότατες και λεπτομερέστατες.

«Οι Έλληνες ηγωνίσθησαν με φανατισμόν και αφάνταστον ηρωισμόν με επί κεφαλής τον βασιλέα Κωνσταντίνον. Ούτω την πρώτην ημέραν επολιορκήθη ο εντός της Θεσσαλονίκης βουλγαρικός στρατός, ο οποίος και παρεδόθη μετά πείσμονα αντίστασιν. Αληθείς γιγαντομαχίαι έλαβον χώραν εις τα οχυρά υψώματα του Λαχανά και Κιλκίς. Οι Έλληνες μόνον με την ξιφολόγχην επέτυχον να τρέψουν εις φυγήν τους εχθρούς. Ηκολούθησαν άλλαι σκληραί μάχαι εις Δοϊράνην, Σιδηρόκαστρον και τα στενά της Κρέσνας. Οι Έλληνες εισήλθον πλέον εις το Βουλγαρικόν έδαφος και εβάδιζον προς την Σόφιαν. Άλλα στρατεύματα κατέλαβον τας Σέρρας και την Δράμαν, ο δε στόλος την Καβάλαν και Αλεξανδρούπολιν.»⁶¹

«Την πρωίαν της 17 Ιουνίου οι Βούλγαροι εκτύπησαν αιφνιδιαστικώς τα ελληνικά και σερβικά στρατεύματα πλησίον της Γευγελής και τας ελληνικάς δυνάμεις εις την Νιγρίταν. Οι Έλληνες, αφού κατά πρώτον εξουδετέρωσαν εις Θεσσαλονίκην τους Βουλγάρους, επετέθησαν εναντίον της ισχυράς βουλγαρικής γραμμής Κιλκίς-Λαχανά. Κάτω από τας φλογεράς ακτίνας του θερινού ηλίου ο ηρωικός στρατός μας επροχώρει ακάθεκτος μέσα από τα κυματίζοντα σπαρτά και με τη λόγχην ή τας χειροβομβίδα εξετόπισε τους εισβολείς από τα πάτρια εδάφη. Την 21ην Ιουνίου τα οχυρά

του Κιλκίς και του Λαχανά έπεσαν οι Βούλγαροι κατόπιν επιχειρήσαν να αντισταθούν εις την Δοϊράνην, αλλά και εκεί δεν ηδυνήθησαν να συγκρατήσουν την χειμαρρώδη ορμήν του ελληνικού πεζικού και υπεχώρησαν προς την Γευγελήν και το Μπέλες. Εις το αριστερόν μέτωπον οι Έλληνες κατέλαβον την Γευγελήν και ενώθησαν και πάλιν με τους Σέρβους. Εις το κέντρον οι Βούλγαροι υπεχώρησαν προς το Ντεμίρ Ισάρ (Σιδηρόκαστρον) εις το οποίον προέβαλον ισχυράν αντίστασιν. Και εδώ όμως εξετοπίσθησαν και το έπαθλον του στρατού μας υπήρξαν αι Σέρραι, το Μελένικον και το Νευροκόπιον. Φεύγοντες οι εχθροί επυρπόλησαν τας Σέρρας. Μετά την πτώσιν του Νευροκοπίου ο στρατός μας ανέρχεται ακάθεκτος δια της κοιλάδος του Στρυμόνος προς το εσωτερικόν της Βουλγαρίας απειλών την Σόφιαν.

Οι Βούλγαροι, εμπρός εις τον κίνδυνον, τον οποίον διέτρεχεν η πρωτεύουσά των, καταλαμβάνουν τα στενά της Κρέσνας, εις τα οποία ο στρατός μας συνάπτει τριημέρους επικάς μάχας (8-11 Ιουλίου). Όμως και από τας απορθηήτους

⁶⁰ Θεοδωρίδης-Λαζάρου, Στ' Γυμνασίου, 1973, σ.401-402.

⁶¹ Σακκαδάκης, Στ' Δημοτικού, 1969, σ. 150-151.

αυτάς διαβάσεις τους εξέβαλεν ο στρατός μας και επροχώρησε προς την κοιλάδα του άνω Στρυμόνος, όπου οι Βούλγαροι τον ανέμενον με όλον τον όγκον των δυνάμεών των εις τας στρατηγικάς θέσεις Σιμιτλή-Τζουμαγιά.

Η αντίστασις των Βουλγάρων εδώ υπήρξε πρωτοφανής, αλλά και των Ελλήνων η ανδρεία απaráμιλλος. Τελικώς, έπειτα από πενθημέρους ορμητικούς αγώνας, εις τους οποίους έπεσαν πολλοί αξιωματικοί, η Τζουμαγιά κατελήφθη την 16ην Ιουλίου (...). Αλλά και ο στόλος μας δεν έμεινεν άπρακτος. Ο Κουντουριώτης δια ναυτικών αγημάτων εκυρίευσε την Καβάλαν. Από εκεί έστειλε δυνάμεις και απηλευθέρωσε την μαρτυρικήν Δράμα. Οι Βούλγαροι έσπευσαν να υποχωρήσουν, αφού επυρπόλησαν πόλεις και χωρία και κατεκρεούργησαν αόπλους Έλληνας εις το Δοξάτον και την Δράμαν. Κατόπιν ο στόλος ανατολικώτερον κατέλαβε το Πόρτο Λάγο και την Αλεξανδρούπολιν»⁶²

«Οι Έλληνες μετά τριήμερον ορμητικωτάτην επίθεσιν ανέτρεψαν δια της λόγχης τους Βουλγάρους εκ των οχυρών των θέσεων. Μετά διήμερον επίσης μάχην εις τον Λαχανάν εξεδιώχθησαν οι Βούλγαροι, η δε Γευγελή και η Νιγρίτα ανεκτήθησαν (...). Οι Έλληνες από του τέλους Ιουνίου μέχρι και των μέσων Ιουλίου κατέλαβον την Α. Μακεδονίαν και την Δ. Θράκη»⁶³

«Οι Έλληνες καταδίωξαν τον εχθρό. Δυο ημέρες κράτησε η μάχη στο Λαχανά. Αλλά και εκεί νίκησαν οι Έλληνες και πήραν τη Γευγελή, τη Νιγρίτα, τη Δοϊράνη και τη Στρώμνιτσα. Από εκεί προχώρησαν προς τη Δράμα, την Καβάλα, το Νευροκόπι και την Άνω Τζουμαγιά. Οι Έλληνες έβγαλαν με τη λόγχη τους Βουλγάρους από τις ελληνικές πόλεις και τα χωρία της νότιας Μακεδονίας»⁶⁴

Το «μένος» των Βουλγάρων εναντίον των Ελλήνων όμως παραμένει ασίγαστο και εκδηλώνεται και στους δύο Παγκόσμιους πολέμους. Οι Βούλγαροι παραμένουν οι βαλκάνιοι εχθροί και συντάσσονται με τους υπαίτιους των δύο μεγάλων παγκόσμιων πολέμων, πάντα επιβουλεύόμενοι τα «απαράγραπτα δικαιώματα της Ελλάδος».

Για τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο πληροφορούμαστε ότι : «Οι Αυστριακοί με τους Γερμανούς και Βουλγάρους κατέλαβον την Σερβίαν. Ήδη τα στρατεύματα από την Καλλίπολιν και άλλα μέρη κατέλαβον την Θεσσαλονίκη. Νέον μέτωπον εδημιουργήθη παρά την σερβικήν και βουλγαρικήν μεθόριον, το Βαλκανικόν [...] Οι Βούλγαροι κατέλαβον την Ανατολικήν Μακεδονίαν, ηχμαλώτισαν τον εκεί ελληνικόν στρατόν και τον μετέφερον εις το Γκέρλιτς (Γερμανίας). Η Ελληνική αυτή Μακεδονία υπέφερε τα πάνδεινα από τους Βουλγάρους.»⁶⁵

Κατά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο «Οι Γερμανοί εξησφάλισαν την ουδετεροποίησιν της Τουρκίας και την σύμπραξιν της Βουλγαρίας [...] Η περίοδος 1941-1944 χαρακτηρίζεται

⁶² Ματαράσης-Παπασταματίου, Γ' Γυμνασίου, 1973, σ.200-202.

⁶³ Θεοδορίδης-Λαζάρου, Στ' Γυμνασίου, 1973, σ. 417-418.

⁶⁴ Καφεντζής, Στ' Δημοτικού, 1974, σ. 115-116.

⁶⁵ Σακκαδάκης, Στ' Δημοτικού, 1971, σ. 153-154.

ως Κατοχή της Ελλάδος από τας δυνάμεις του Άξονος. Οι Γερμανοί παρέδωσαν την Ανατ. Μακεδονίαν και την Δυτ. Θράκην εις τους Βουλγάρους. Οι ίδιοι εκράτησαν την υπόλοιπον Μακεδονίαν και την Κρήτην, την δε υπόλοιπον Ελλάδα παρέδωσαν εις τους Ιταλούς. Τα στρατεύματα της Κατοχής διήρπασαν δια της βίας και δια της εκδόσεως χαρτονομίσματος κατοχής όλον τον πλούτον της χώρας. Χιλιάδες Έλληνες απέθανον εκ πείνης.»⁶⁶

Κατά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο, «[...] με το μέρος των Γερμανών ήταν οι Τούρκοι και οι Βούλγαροι, εχθροί και οι δύο άσπονδοι των ελληνικών διεκδικήσεων. [...] ο γερμανοβουλγαρικός στρατός μπήκε στην Ανατολική Μακεδονία κι αιχμαλώτισε ελληνικά στρατεύματα [...]»⁶⁷

Στον Β' Παγκόσμιο πόλεμο «Οι Έλληνες αντιστάθηκαν στην οχυρωμένη αμυντική γραμμή των ελληνοβουλγαρικών συνόρων. Αλλά οι γερμανικές φάλαγγες έκαμψαν την αντίσταση των Σέρβων και μπήκαν στην Ελλάδα από την Δοϊράνη. Η Μακεδονία πλημμύρισε από τα γερμανικά στρατεύματα.[...] Η Ελλάδα όμως έμεινε στην κατοχή των Γερμανών, Ιταλών και Βουλγάρων κι έζησε τέσσερα σχεδόν χρόνια κάτω από αφάνταστες στερήσεις και πιέσεις. Σ' όλο όμως το μακρό αυτό διάστημα, ούτε μια στιγμή δεν έπαψε να ελπίζει στη νίκη των συμμαχικών όπλων και να εργάζεται με δολιοφθορές, μυστικές οργανώσεις και ανταρτικά σώματα για τη φθορά του εχθρού. Αφθονο ελληνικό αίμα χύθηκε από τους Βουλγάρους στη Μακεδονία και από τους Γερμανούς στην υπόλοιπη Ελλάδα.»⁶⁸

«Τον Μάϊον του 1916 οι Βούλγαροι, επωφεληθέντες του διχασμού των Ελλήνων, κατέλαβον την ανατολικήν Μακεδονίαν και αργότερον μέρος της δυτικής Μακεδονίας. Και η μεν δυτική Μακεδονία κατελήφθη πάλιν από τους συμμάχους το φθινόπωρον του ιδίου έτους, ενώ η ανατολική Μακεδονία έμεινεν υπό βουλγαρικήν κατοχήν 2 ½ έτη και οι πληθυσμοί της εγνώρισαν φρικώδεις διωγμούς, σφαγάς και λεηλασίας εκ μέρους των Βουλγάρων»(σ. 211)
Κατά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο «Η Βουλγαρία, αφού έλαβεν υπόσχεσιν ότι θα της παραχωρηθή η δυτική Θράκη και η ανατολική Μακεδονία, εξήλθεν εις τον πόλεμον παρά το πλευρόν του Άξονος την 1^ην Μαρτίου 1941»⁶⁹

Στα εγχειρίδια υπάρχει ο απροκάλυπτος στόχος του αντικομμουνιστικού φρονηματισμού. Τα βασικά στοιχεία της αντικομμουνιστικής ρητορικής παρουσιάζουν τον κομμουνισμό ως ξενοκίνητο, προερχόμενο από τις βόρειες γειτονικές χώρες, («ο από βορράν κίνδυνος») και τους κομμουνιστές –που λίγο ως πολύ ταυτίζονται με τους προαιώνιους εχθρούς Βουλγάρους και Σλαύους- ως εγκληματικές και διεστραμμένες φυσιογνωμίες . Αυτοί είναι οι ηθικοί αυτουργοί του ελληνικού εμφυλίου πολέμου και υποστηρικτές των Ελλήνων κομμουνιστών, που είναι ο εσωτερικός εχθρός. Ο «εξ Ανατολών κίνδυνος» μετατοπίζεται στον βορρά .

⁶⁶ ό.π. σημ.60,σ.166.

⁶⁷ Καφεντζής, Στ' Δημοτικού, 1974, σ.117.

⁶⁸ ό.π. σημ 62, σ.122.

⁶⁹ Ματαράσης-Παπασταματίου, Γ' Γυμνασίου, 1973, σ. 250.

«Μετά την συντριβή των κατά το Δεκεμβριανόν κίνημα, οι κομμουνισταί εκαιροφυλάκτουν δια τον «τρίτον γύρο», όπως έλεγαν. Προς τον σκοπόν αυτόν οργανώθησαν εις τας χώρας του παραπετάσματος (Αλβανίαν, Γιουγκοσλαβίαν, Βουλγαρίαν). Εκεί είχαν τας βάσεις ανεφοδιασμού των και περιθάψεως τραυματιών, εκπαιδεύσεως δολιοφθορέων κλπ. Δι' αυτό ο κατά των συμμοριτών αγών έπαυσε να έχη την μορφήν του Δεκεμβριανού κινήματος. Ητο πλέον εθνικός αγών κατά του σλαυισμού. Τα πρώτα κρούσματα ήρχισαν από τον Αύγουστον του 1946 με εισβολήν συμμοριών από την Αλβανίαν, Γιουγκοσλαβίαν και Βουλγαρία. Αύται εφόνευον τους άνδρας των σταθμών χωροφυλακής και μεμονωμένων στρατιωτικών μονάδων»⁷⁰

«Το φρικιαστικώτερον έγκλημα του συμμοριτισμού ήτο το παιδομάζωμα. Αρρενα και θήλεα μικράς ηλικίας ηρπάζοντο από τους γονείς των και απεστέλλοντο εις τας χώρας του παραπετάσματος. Υπολογίζεται ότι πλέον των 30.000 παιδιών κατενεμήθησαν εις τα διάφορα κράτη του παραπετάσματος»⁷¹

«Οι βόρειοι γείτονες υπεδαύλιζον τον συμμοριτοπόλεμον, με τον απώτερον σκοπόν να αποσπάσουν εδάφη από την Ελλάδα και να επιβάλλουν δια των όπλων κομμουνιστικών καθεστώσ.[...] Έτσι ο ανταρτοπόλεμος εξηκολούθησε με εκτελέσεις εθnikοφρόνων πολιτών. Αποκορύφωσιν δε της εγκληματικής δράσεως του συμμοριτισμού απετέλεσε το παιδομάζωμα: Οι συμμορίται ήρχισαν να αρπάζουν από τας μητρικάς αγκάλας και να μεταφέρουν εις τας γειτονικάς χώρας παιδιά ηλικίας 3-14 ετών»⁷²

Στο σχολικό εγχειρίδιο της Στ' τάξης του Δημοτικού του Γ' Καφεντζή, *Ιστορία των νεώτερων χρόνων*⁷³, ως αφετηρία του Μακεδονικού ζήματος αναφέρεται η διεκδίκηση της εκκλησιαστικής χειραφέτησης των Βουλγάρων και το σχίσμα τους από το Πατριαρχείο με τη βοήθεια των Ρώσων και των Τούρκων. Δηλώνεται η πλειονότητα και ανωτερότητα των Ελλήνων Μακεδόνων έναντι των υπόλοιπων εθνοτήτων της Μακεδονίας και η πολιτική των Βουλγάρων για προσεταιρισμό των σλαβόφωνων πληθυσμών της:

«Τα παλαιότερα χρόνια όλοι οι Χριστιανοί της βαλκανικής χερσονήσου ανήκαν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης. Όταν όμως οι Βούλγαροι έγιναν ανεξάρτητο κράτος, ίδρυσαν με τη βοήθεια των Ρώσων και των Τούρκων ιδιαίτερη Εκκλησιαστική αρχή που ονομάστηκε βουλγαρική εξαρχία. Στη Μακεδονία ο **περισσότερος** και ο **καλύτερος** πληθυσμός ήταν ελληνικός. Υπήρχαν όμως και οι Βουλγαρόφωνοι χωρικοί στα βόρεια μέρη και Σέρβοι και λίγοι Κουτσόβλαχοι. Τους Σλαυόφωνους αυτούς Μακεδόνες θέλησαν οι Βούλγαροι να τους εξαναγκάσουν να αποσχισθούν από το Πατριαρχείο και να αναγνωρίσουν τον έξαρχο των Βουλγάρων. Αρχισαν λοιπόν άγριο προσηλυτισμό μέσα στη Μακεδονία, ίδρυσαν σχολεία και προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να προσεταιριστούν τους

⁷⁰ Σακκαδάκης, Στ' Δημοτικού, 1969, σ. 171.

⁷¹ ό.π. σημ. 65, σ.173.

⁷² Ματαράσης-Παπασταματίου, Γ' Γυμνασίου, 1973, σ. 268-269.

⁷³ Τα τυπικά χαρακτηριστικά και το εξώφυλλο του εγχειριδίου βρίσκονται στην σελίδα 35 της παρούσας εργασίας. Το εγχειρίδιο βρίσκεται στο μεταίχιμο μεταξύ χούντας και μεταπολίτευσης, μιας και όταν ανέλαβε η νέα κυβέρνηση Καραμανλή μετά τις εκλογές του 1974 το βιβλίο ήδη υπήρχε στις σχολικές αίθουσες.

Μακεδόνες (σ.110) (...) Επεδίωξαν να εξαφανίσουν τους Έλληνες από τη Μακεδονία και να ενισχύσουν τους Βουλγαρόφωνους πληθυσμούς, για να γίνει η Μακεδονία βουλγαρική, όταν η Τουρκία θα αναγκαζόταν να αποσυρθεί από εκεί (σ.111)»

Αξίζει να σημειωθεί η χρήση του υπερθετικού βαθμού των επιθέτων (**περισσότερος, καλύτερος**), που προσδιορίζουν το ουσιαστικό «**πληθυσμός**», καθώς επίσης και η αναφορά, από τη μια, σε ελληνικό πληθυσμό, δηλαδή Έλληνες, και, από την άλλη, σε Βουλγαρόφωνους. Υπονοείται εδώ ότι αυτοί δεν ήταν αναγκαστικά Βούλγαροι, γιατί τότε θα ταυτιζόνταν και δεν θα χρειάζονταν «άγριο» προσηλυτισμό. Οι ίδιοι «Βουλγαρόφωνοι» αμέσως παρακάτω δηλώνονται ως Σλαβόφωνοι Μακεδόνες, ενώ στο τέλος μόνον ως Μακεδόνες.

Στη συνέχεια το εγχειρίδιο προχωρά στα γεγονότα εξιστόρησης του Μακεδονικού Αγώνα. Ο εθνικός «εαυτός» υπόκειται βία, οπότε είναι υποχρεωμένος να απαντήσει με βία. Η βία είναι θεμιτή εφ' όσον πρόκειται για την υπεράσπιση των «ελληνικών πληθυσμών της Μακεδονίας»

«Για να αντιδράσουν στους σκοπούς των Βουλγάρων οι Έλληνες και για να υπερασπιστούν τους ελληνικούς πληθυσμούς της Μακεδονίας κατάρτισαν ανταρτικά σώματα που μπήκαν στη Μακεδονία στα 1904 και καταδίωξαν τους Βουλγάρους κοιμητοζήδες.[...] η Μακεδονία απαλλάχτηκε από τη βουλγαρική τρομοκρατία»

Ωστόσο ακόμα και μετά από έναν τέτοιο αγώνα, υπήρχε κάτι που θα μπορούσε να λειτουργήσει ως συνεκτικός ιστός και να φέρει κοντά τον βαλκάνιο «άλλο» με τον εθνικό μας «εαυτό». Αυτό ήταν μόνο η κοινή χριστιανική πίστη ενάντια στον αλλόθρησκο μωαμεθανό.

«Ο κίνδυνος που απειλούσε τους χριστιανικούς λαούς της Βαλκανικής τους ένωσε σε μια συμμαχία κατά της Τουρκίας. Ελλάδα, Βουλγαρία, Σερβία και Μαυροβούνιο συμάχησαν και στις 4 του Οκτώβρη του 1912 κήρυξαν τον βαλκανοτουρκικό πόλεμο» (σ. 113)

Ακολουθεί η αφήγηση για τον Β' Βαλκανικό πόλεμο, όπου η αφήγηση είναι σαφώς λιγότερο αιμοχαρής. Και σε σύγκριση με τις κινηματογραφικές περιγραφές των μαχών σε προηγούμενα εγχειρίδια, η έκφραση «έβγαλαν με τη λόγχη τους Βουλγάρους» που διαβάζουμε, φαντάζει εξαιρετικά ήπια. «Οι Έλληνες καταδίωξαν τον εχθρό. Δυο μέρες κράτησε η μάχη στο Λαχανά. Αλλά και εκεί νίκησαν οι Έλληνες και πήραν τη Γευγελή, τη Νιγρίτα, τη Δοϊράνη και τη Στρώμνιτσα. Από εκεί προχώρησαν προς τη Δράμα, την Καβάλα, το Νευροκόπι και την Ανω Τζουμαγιά. Οι Έλληνες έβγαλαν με τη λόγχη τους Βουλγάρους από τις ελληνικές πόλεις και τα χωριά της νότιας Μακεδονίας.» (σ.115-116)

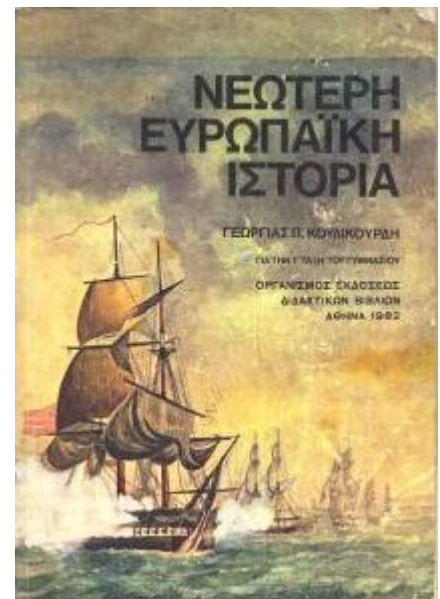
Σε κάθε περίπτωση, όταν συνάπτεται μία συνθήκη ειρήνευσης, αυτό συμβαίνει γιατί ο βαλκάνιος «άλλος» αναγκάζεται να το πράξει.

«Η Βουλγαρία αναγκάστηκε να ζητήσει την κατάπαυση του πολέμου. Η ειρήνη υπογράφηκε στο Βουκουρέστι στις 28 Ιουλίου 1913. Η Ελλάδα έφτασε ως τον ποταμό Νέστο και το όρος Μπέλες. Τότε παραχωρήθηκαν στην Ελλάδα τα νησιά του Αιγαίου και το υπόλοιπο της Ηπείρου.»(σ. 116)

❖ Οι δυτικές δυνάμεις και οι Βούλγαροι

18. **Γεωργία Κουλικούδη**, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία από τον 15ο αι. μ.Χ. ως σήμερα για την Γ' Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1974.

Το εγχειρίδιο αυτό αντικατέστησε στα 1974 το αντίστοιχο εγχειρίδιο ιστορίας Γ' Γυμνασίου των Α. Ματαράση και Σ. Παπασταματίου «Ιστορία των νεωτέρων και νεωτάτων χρόνων» και χρησιμοποιήθηκε μέχρι το σχολικό έτος 1983-84. Στις 332 σελίδες του καλύπτει συνοπτικά την Ευρωπαϊκή ιστορία από την περίοδο της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού, τη Γαλλική Επανάσταση, τα χρόνια του Ναπολέοντα, την Ελλάδα στην Οθωμανική αυτοκρατορία, την Ελληνική Επανάσταση, την πνευματική κίνηση του 18ου και 19ου αιώνα, την εποχή του Α' Παγκοσμίου Πολέμου μέχρι και τον Β' Παγκόσμιο, ο οποίος παρουσιάζεται επιγραμματικά.

Το εγχειρίδιο αναφέρεται στον μεγαλοϊδεατισμό των Βουλγάρων που διαχρονικά στάθηκε μία από τις βασικές αιτίες σύγκρουσης με τους Έλληνες, αφού τους έβλαπτε ευθέως. Είναι πάντως ενδιαφέρουσα η παραδοχή ότι οι Βούλγαροι δεν έδρασαν έτσι από μόνοι τους. Βρήκαν ευνοϊκά ερείσματα στις «δυτικές δυνάμεις».

«Οι Βούλγαροι μετά τη συνθήκη του Βερολίνου στράφηκαν προς τις δυτικές δυνάμεις και με την υποστήριξή τους κατέλαβαν πραξικοπηματικά την Αν. Ρωμυλία (1885). Υστερα άρχισαν την πολιτική της ανάκτησης των συνόρων που τους είχε δώσει η συνθήκη του Αγίου Στεφάνου.» (σ.284)

Και εδώ, οι Βούλγαροι εμφανίζουν δείγματα μεγαλοϊδεατισμού και εφαρμόζουν πρακτικές ομογενοποίησης των πληθυσμών που διαβιούσαν στην Μακεδονία. Αιχμή του δόρατος βέβαια είναι η πρακτική της θρησκευτικής ομογενοποίησης,

με την δημιουργία της Εξαρχίας. Με τη χρήση της φράσης «πέτυχαν από τους Τούρκους» και λίγο πιο κάτω της λέξης «επίτηδες» αφήνεται να εννοηθεί ότι εξυφάνθηκε ένα δόλιο παιχνίδι εναντίον των «σλαβόφωνων ελληνικών χωριών» και κατ' επέκταση εναντίον των δικαίων του εθνικού «εαυτού».

«Στα 1870 οι Βούλγαροι πέτυχαν από τους Τούρκους την απόσπαση της βουλγαρικής εκκλησίας από το πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης. Ίδρυσαν αυτοκέφαλη βουλγαρική εκκλησία που ονομάστηκε «εξαρχία» και που το οικουμενικό πατριαρχείο δεν την αναγνώρισε, παρά πολύ αργότερα. Το κήρυγμα και η λειτουργία θα γινόταν σε βουλγαρική γλώσσα, τα σύνορα της βουλγαρικής εκκλησίας έμεναν επίτηδες κάπως ακαθόριστα: θα ανήκαν στην Εξαρχία τα χωριά που τα τρία τέταρτα των κατοίκων θα το ζητούσαν. Αυτό έδωσε την ευκαιρία να ασκηθεί μεγάλη προπαγάνδα στα σλαβόφωνα ελληνικά χωριά της Μακεδονίας» (σ.282)

Όταν τα μέσα της ήπιας θρησκευτικής προπαγάνδας δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα ξεκίνησαν οι συγκρούσεις. Φυσικά για τις συγκρούσεις αυτές την ευθύνη ακέραια την φέρουν οι Βούλγαροι. Ο εθνικός «εαυτός» βρίσκεται στην ανάγκη να αμυνθεί ώστε να αποκρούσει τις βίαιες επιθέσεις.

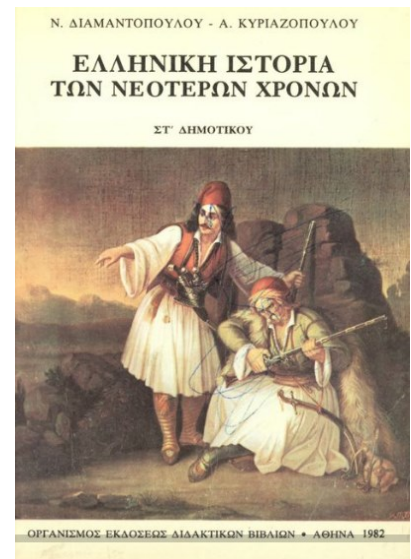
«Η μεγαλύτερη αντίθεση παρουσιάστηκε μεταξύ Βουλγάρων και Ελλήνων, όταν το εθνικιστικό κόμμα της Βουλγαρίας θέλοντας να ανακτήσει τα σύνορα του Αγ. Στεφάνου άρχισε να προσηλυτίζει τα σλαβόφωνα ελληνικά χωριά της Μακεδονίας στη βουλγαρική εξαρχία. Επειδή δεν το κατόρθωναν με ειρηνικό τρόπο, οι Βούλγαροι οργάνωσαν ένοπλες συμμορίες (κομιτατζήδες) που έμπαιναν στα χωριά, σκότωναν και βασάνιζαν όσους αντιδρούσαν, για να αναγκάσουν τους κατοίκους να υποταχτούν. Το ελληνικό κράτος στην αρχή δεν αντέδρασε. Τέλος με πρωτοβουλία του μητροπολίτη Καστοριάς Γερμανού Καραβαγγέλη και του Ίωνος Δραγούμη άρχισε (1904) ο μακεδονικός αγώνας. Έλληνες αξιωματικοί έφυγαν στη Μακεδονία και σχημάτισαν ανταρτικά σώματα, για να προστατέψουν τα χωριά από τους κομιτατζήδες και τους Τούρκους [...] Σιγά σιγά οι Έλληνες αντάρτες όπλισαν τους κατοίκους, που κατόρθωναν να αποκρούουν τις επιθέσεις των κομιτατζήδων.» (σ.286-287)

Ας σημειωθεί πως στο βιβλίο δεν αναφέρεται τίποτα σχετικό με τη δημιουργία της Γιουγκοσλαβίας μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο. Σε χάρτη της σελ.295 που φέρει τον τίτλο «*Η Βαλκανική χερσόνησος (1832 κ.ε.)*» χαράσσονται συνοριακές ρυθμίσεις με τέτοιο τρόπο, ώστε ο αναγνώστης να συμπεραίνει από το υπόμνημα ότι ολόκληρη η Μακεδονία προσαρτήθηκε στην Ελλάδα το 1913⁷⁴.

⁷⁴ Σπύρος Καράβας, *Οι Μακεδονίες των άλλων. Το μαχαίρι της Ιστορίας και οι νομοτέλειες της Γεωγραφίας*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2018.

19. **Ν. Διαμαντόπουλος και Α. Κυριαζόπουλος**, *Ελληνική Ιστορία των Νεότερων χρόνων για την Στ' δημοτικού*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1986.

Πρόκειται για εγχειρίδιο που επίσης προέρχεται από την δεκαετία του '50. Συγκεκριμένα, εγκρίθηκε το 1956 (στα πλαίσια της χρήσης του πολλαπλού βιβλίου) για μία διετία. Στην νέα του μορφή το 1982 έχει αλλάξει η διαδοχή των κεφαλαίων και έχουν γίνει οι απαραίτητες γλωσσικές εξομαλύνσεις από την καθαρεύουσα στην δημοτική, ενώ υπάρχουν και κάποιες μεταβολές στην διατύπωση του αφηγηματικού μέρους. Αντικατέστησε το βιβλίο του Γ. Καφεντζή και χρησιμοποιήθηκε μέχρι το σχολικό έτος 1988-89. Στις 196 σελίδες του, σε γλώσσα δημοτική, καλύπτει την περίοδο από την άλωση της Κωνσταντινούπολης ως το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και τον Εμφύλιο. Η περίοδος του Εμφυλίου περιγράφεται σε ένα τελευταίο δισέλιδο κεφάλαιο και αποτελεί στην ουσία και την διαφοροποίηση αυτού του εγχειριδίου από εκείνο που αντικατέστησε.

Στην έκδοση του 1979 που κυκλοφόρησε σε τέσσερις επανεκδόσεις μέχρι και το 1982, η διατύπωση «ολόκληρος η Νότιος Μακεδονία» αντικαθίσταται από την «Ανατολική Μακεδονία». Ίσως γιατί το υπόλοιπο της Νότιας Μακεδονίας είχε ήδη κατοχυρωθεί με τον Α' Βαλκανικό πόλεμο. Ο προσδιορισμός «Νότια» που θα δημιουργούσε εύλογες απορίες ως προς το πού δόθηκε τελικά η «Βόρεια» Μακεδονία δεν ξαναχρησιμοποιείται. Αντίθετα, η «Ανατολική Μακεδονία» είναι πιο εύκολα διαχειρίσιμη ονομασία μιας και την Δυτική Μακεδονία την είχε καταλάβει η Ελλάδα ήδη από το 1912⁷⁵.

Στην αφήγηση της δεκαετίας του 1980, προστίθεται η πληροφορία ότι ο βουλγαρικός εθνικισμός είχε την υποστήριξη της Ρωσίας (πράγμα που τους καθιστά «εν μέρει» άδικους) και δηλώνεται η ελληνικότητα των πληθυσμών της Μακεδονίας και τη Θράκης, ενώ οι Βούλγαροι παρουσιάζονται ως βίαιοι, επίδοξοι κατακτητές της ελληνικής γης.

«Οι Βούλγαροι, στηριζόμενοι και στη ρωσική υποστήριξη θέλησαν να δημιουργήσουν στη Βαλκανική ένα μεγάλο βουλγαρικό κράτος στο οποίο να περιλάβουν τη Θράκη και τη Μακεδονία, που ήταν ανέκαθεν χώρες ελληνικές και ο πληθυσμός τους ήταν καθαρά ελληνικός. Για το σκοπό αυτό ίδρυσαν το 1902 στη Σόφια διάφορες αντάρτικες οργανώσεις, που είναι γνωστές με το όνομα «Μακεδονικό κομιτάτο». Το κομιτάτο αυτό εξόπλιζε συμμορίες κομιτατζήδων (κακοποιών Βουλγάρων) που κατέβαιναν στη Μακεδονία και προσπαθούσαν να εκβουλγαρίσουν τον πληθυσμό. Στην αρχή

⁷⁵ ο.π. σημ.70

προσπαθούσαν να πετύχουν τούτο με προπαγάνδα. Αργότερα όμως άρχισαν την τρομοκρατία : δολοφονούσαν τους προεστούς και ιδιαίτερα τους ιερείς και δασκάλους, πυρπολούσαν τα σχολεία και κατάστρεφαν ολόκληρα χωριά, για να εξαφανίσουν το ελληνικό στοιχείο από τη Μακεδονία. (σ. 116). Για την αντιμετώπιση του κινδύνου αυτού οι Έλληνες ίδρυσαν αντάρτικα σώματα από αξιωματικούς του ελληνικού στρατού, που μπήκαν κρυφά στη Μακεδονία το 1904 και καταδίωκαν τους κομιτατζήδες. Οι υπερασπιστές των Ελλήνων της Μακεδονίας από τους κομιτατζήδες ονομάστηκαν «Μακεδονομάχοι» και ο αγώνας τους ονομάστηκε «Μακεδονικός αγώνας» και κράτησε ως το 1908»

Ως προς τον Βαλκανοτουρκικό πόλεμο, εδώ παρουσιάζεται ως κοινό συνεκτικό στοιχείο η κοινή προέλευση : «βαλκανικά κράτη» . Δεν υπάρχει αναφορά στην χριστιανική πίστη.

«Μπροστά στον κίνδυνο αυτό τα βαλκανικά κράτη (Σερβία, Βουλγαρία, Μαυροβούνιο και Ελλάδα) λησμόνησαν τις διαφορές τους, ενώθηκαν σε συμμαχία και κήρυξαν τον πόλεμο κατά της Τουρκίας στις 4 Οκτωβρίου 1912.»

Οι Βούλγαροι βέβαια μετά το πέρας του Α' βαλκανικού παρουσιάζονται και πάλι ως δόλιοι, άπληστοι και επισφαλείς σύμμαχοι.

«Λίγους μήνες ύστερα από τον πόλεμο με τους Τούρκους οι σύμμαχοι φιλονίκησαν μεταξύ τους. Την αφορμή την έδωσαν οι Βούλγαροι με την απληστία τους. Ήθελαν να πάρουν το μεγαλύτερο μέρος από τα εδάφη που απελευθερώθηκαν. Ζητούσαν τη Θεσσαλονίκη από τους Έλληνες και το Μοναστήρι από τους Σέρβους.»(σ.162)

Στις αμέσως επόμενες σελίδες παρατίθεται ο τίτλος κεφαλαίου «Ο Β' Βαλκανικός πόλεμος (με τους Βουλγάρους)». Είναι αξιοπρόσεκτο στον τίτλο αυτό, ότι οι συγγραφείς του βιβλίου διευκρινίζουν τους αντιπάλους του εθνικού «εαυτού», υπογραμμίζοντάς τους κατ' αυτόν τον τρόπο. Στη σελίδα 166 διαβάζουμε ότι «... η Ελλάδα πήρε την υπόλοιπη Ήπειρο, εκτός από τη Β. Ήπειρο, την Ανατολική Μακεδονία ως το Νέστο και τη Ροδόπη και τα νησιά του Αιγαίου πελάγους.»

Οι μάχες του Β' Βαλκανικού παρουσιάζονται με αρκετά έντονη γλώσσα που τονίζει κυρίως τον ηρωισμό του ελληνικού στρατού και δευτερευόντως την βιαιότητα των Βουλγάρων. Αναφορικά δε με τη μάχη του Κιλκίς, η περιγραφή, αν και γλαφυρή, σε τίποτα δεν θυμίζει τις μακροσκελέστατες διηγήσεις σε εγχειρίδια προηγούμενων ετών και πιο συγκεκριμένα πριν τη μεταπολιτευτική περίοδο.

« Ο ελληνικός στρατός , που στο μεταξύ είχε ενισχυθεί και με εθελοντές από διάφορα μέρη του εξωτερικού, πολέμησε με ορμή και ακράτητο ενθουσιασμό. Εξανάγκασε πρώτα τους Βουλγάρους, που είχαν μπει στη Θεσσαλονίκη για να ξεκουραστούν δήθεν , να παραδοθούν. Κατόπιν τους επιτέθηκε στο Κιλκίς, όπου

είχαν οχυρωθεί. Στη μάχη του Κιλκίς (19-21 Ιουνίου 1913) οι ηρωικοί στρατιώτες μας πολέμησαν τους Βουλγάρους στήθος με στήθος. Με την ξιφολόγη τους έβγαλαν από τα χαρακώματά τους και τους διασκόρπισαν προς τις Σέρρες και τη Δοϊράνη»

Όπως και αλλού, η κατάπαυση των εχθροπραξιών του β' Βαλκανικού πολέμου είναι αναγκαστική για τον βαλκάνιο «άλλο».

«Η Βουλγαρία αναγκάστηκε να ζητήσει ειρήνη. Ο πόλεμος σταμάτησε και στις 28 Ιουλίου 1913 υπογράφηκε η Συνθήκη του Βουκουρεστίου. Με τη συνθήκη αυτή η Ελλάδα πήρε την υπόλοιπη Ήπειρο (εκτός από τη Β. Ήπειρο), την Αν. Μακεδονία ως το Νέστο και τη Ροδόπη και τα νησιά του Αιγαίου Πελάγους» (σ.164)

Τέλος, το εγχειρίδιο, στην γλαφυρή και συναισθηματικά φορτισμένη περιγραφή των δεινών της Κατοχής, αναφέρεται στις ομαδικές εκτελέσεις σε διάφορες περιοχές της χώρας χωρίς να διευκρινίζει τους δράστες των εγκληματικών ενεργειών, βάζοντας έτσι συλλήβδην τους «κατακτητές» στο ίδιο τσουβάλι.

«Οι κατακτητές για να λυγίσουν το φρόνημα του αδούλωτου λαού μας μεταχειρίστηκαν κάθε σκληρό και απάνθρωπο μέσο : αρπαγές, καταστροφές, φυλακίσεις, απαγχονισμούς και τις τρομερές ομαδικές εκτελέσεις. Οι ομαδικές εκτελέσεις στα Καλάβρυτα, στο Δίστομο, στη Σπάρτη, στο Δοξάτο, στην Αθήνα και σε άλλα μέρη της χώρας θα μαρτυρούν αιώνια τι είναι δυνατόν να αντιμετωπίσει ένας λαός που βρίσκεται κάτω από ξένη κατοχή και αγωνίζεται για την ελευθερία του».(σ.177)

❖ Δεν ήταν αρκετά ηρωικό

20. Βασίλης Κρεμμυδάς , *Ιστορία Νεότερη-Σύγχρονη, Ελληνική-Ευρωπαϊκή και Παγκόσμια για την Γ' τάξη των Γυμνασίων*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1984.

Αντικατέστησε το βιβλίο της Γ. Κουλικούρδη και χρησιμοποιήθηκε από το σχολικό έτος 1984-85 μέχρι και το 1990-91. Στις 358 σελίδες του καλύπτεται η περίοδος από τον 15ο αιώνα μέχρι τις μέρες μας. Το βιβλίο περιέχει ικανό αριθμό «οπτικών πηγών» αλλά και γραπτές «μαρτυρίες» που ενσωματώνονται στην κυρίως αφήγηση ως περικείμενο. Δίνεται έμφαση στις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της κάθε εξεταζόμενης περιόδου, εκτός από τις αφηγήσεις των πολεμικών και στρατιωτικών γεγονότων, ενώ υπάρχει αύξηση των πολιτιστικών επιτευγμάτων κάθε εποχής σε σχέση με τα προηγούμενα εγχειρίδια Ιστορίας.

Στο σχετικό κεφάλαιο των Βαλκανικών πολέμων διαβάζουμε ότι «ο ελληνικός στρατός κατέλαβε μέσα σε σύντομο διάστημα τη δυτική, την κεντρική και τμήμα της ανατολικής Μακεδονίας και ολόκληρη την Ήπειρο.» Αναφορικά δε με τη Συνθήκη του Λονδίνου τον Μάιο του 1913, διαβάζουμε το γενικόλογό «όλα τα δυτικά από τον Έβρο εδάφη παραχωρήθηκαν στους νικητές...» (σ. 311)

Το βιβλίο αυτό, γραμμένο από έναν ιστορικό – καθηγητή Πανεπιστημίου- ήταν μια αξιόλογη προσπάθεια για μια πιο αντικειμενική προσέγγιση της Ιστορίας. Ωστόσο, από την πρώτη στιγμή που κυκλοφόρησε δέχτηκε σφοδρές επιθέσεις, από τον Σπύρο Δοξιάδη μέχρι τον Δήμαρχο Κηφισιάς που οργάνωσε ημερίδα εναντίον του βιβλίου επειδή δεν ήταν αρκετά «ηρωικό».⁷⁶

⁷⁶ Πιμπλής Μανώλης, «Καταραμένα» βιβλία σχολικής ιστορίας, στον ιστότοπο : <https://www.tanea.gr/2002/10/07/lifearts/culture/kataramena-biblia-sxolikas-istorias/>, 2002.

❖ Οι βούλγαροι ως εθνικιστές και φασίστες

21. Β. Σκουλάτος- Ν. Δημακόπουλος και Σ. Κόνδη, *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη για την Γ' Λυκείου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1983.

Το εγχειρίδιο αυτό ήρθε για να αντικαταστήσει εκείνο των Χ. Θεοδορίδη και Α. Λαζάρου που αποσύρεται οριστικά από τα σχολικά θρανία. Τα περιεχόμενά του επιμερίζονται σε τρία τεύχη: Το πρώτο τεύχος συνίσταται από 223 σελίδες και αναφέρεται σε γεγονότα έως την Γαλλική Επανάσταση και τους Ναπολέοντειους χρόνους. Το δεύτερο τεύχος συνίσταται από 265 σελίδες και ξεκινά την αφήγηση με το κεφάλαιο «Η οργάνωση του υπόδουλου Ελληνισμού». Διατρέχει την περίοδο της Ελληνικής Επανάστασης και του Καποδίστρια και τελειώνει με ένα γενικόλογο κεφάλαιο υπό τον τίτλο «Η Ευρώπη και ο κόσμος στο 19ο αιώνα».⁷⁷ Το τρίτο τεύχος, που αναλύεται και στην παρούσα εργασία, ξεκινά από τα γεγονότα των αρχών του 20ου αιώνα στην Ελλάδα, με ένα κεφάλαιο που φέρει τον χαρακτηριστικό τίτλο «Η Ελλάδα από το 1909 ως το 1914: πορεία προς τον αστικό μετασχηματισμό και την εδαφική επέκταση». Ακολουθούν κεφάλαια που πραγματεύονται τα γεγονότα του Α' Παγκοσμίου πολέμου, της Ρωσικής Επανάστασης και της ίδρυσης και εξέλιξης της Σοβιετικής Ένωσης, του Μεσοπολέμου στην Ελλάδα και της δικτατορίας του Μεταξά, του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, της Εθνικής Αντίστασης και του Εμφυλίου. Η αφήγηση συνοδεύεται από πολυάριθμες και ποικίλες γραπτές και οπτικές πηγές που τίθενται ως περιεχόμενο.

Εδώ παρουσιάζεται μια ουσιαστική διαφοροποίηση: οι μαθητές της Γ' Λυκείου διαβάζουν ότι το 1913 παραχωρήθηκε «στη Σερβία η Β. Μακεδονία ως το Μοναστήρι και τη Στρώμνιτσα». (εκδ. 1997, σελ. 48). Είναι η δεύτερη φορά που σε σχολικό εγχειρίδιο γίνεται αναφορά στη Βόρεια Μακεδονία. Η πρώτη υπήρξε το 1929 με το βιβλίο Ιστορίας του Γκινόπουλου⁷⁸.

Η αφήγηση παρουσιάζει το εκκλησιαστικό ζήτημα ως αφορμή της εκδήλωσης του βουλγαρικού εθνικισμού. Αυτό υπήρξε και συστατικό στοιχείο του βουλγαρικού εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος. Άρα εδώ αναγνωρίζεται ότι η απόκτηση της αυτοκέφαλης Βουλγαρικής εκκλησίας ήταν μια έμμεση προσπάθεια για να διεκδικήσει ο βαλκανικός αυτός λαός μια αυτόνομη πολιτική παρουσία και να διαμορφώσει την δική του εθνική παιδεία. Η

⁷⁷ Σύμφωνα με τις Οδηγίες για τη διδακτέα ύλη και τη διδασκαλία των μαθημάτων στο Γυμνάσιο και στο Λύκειο κατά το σχολικό έτος 1986-87, αναφέρεται πως το δεύτερο τεύχος του βιβλίου αυτού, προοριζόταν για τη Β' τάξη Λυκείου. (Κοντοβά, 2014:136)

⁷⁸ βλ. σελ. 21

γλώσσα είναι σαφώς ηπιότερη, σε σχέση με τα προηγούμενα, ωστόσο διακριτικά πολύ, η βουλγαρική Εξαρχία «χρεώνεται» σε «βούλγαρους εθνικιστές». Δεν υπάρχουν αναφορές σε μεγαλοϊδεατισμούς.

«Μετά την κατάκτηση της Βουλγαρίας από τους Τούρκους ο βουλγαρικός λαός κινδύνευσε να αφανισθεί. Στο τέλος του 18^{ου} αιώνα αρχίζει η πνευματική αφύπνιση των Βουλγάρων [...] Η εθνική αφύπνιση των Βουλγάρων συνδυάζεται κυρίως με το εκκλησιαστικό ζήτημα. Οι Βούλγαροι εθνικιστές κατηγορούν το Πατριαρχείο ως φορέα διάδοσης του ελληνικού πνεύματος στη Βουλγαρία. Έτσι, το 1870, οι Βούλγαροι κατορθώνουν, με σουλτανικό φερμάνι, να ιδρύσουν ανεξάρτητη βουλγαρική εκκλησία, η οποία ονομάστηκε Εξαρχία. Γύρω από την βουλγαρική Εξαρχία συντελείται η αφύπνιση του εθνικού συναισθήματος των Βουλγάρων.» (σ. 250)

Συνέπεια του ήπιου κλίματος που επιχειρείται να οικοδομηθεί εδώ, οι ελληνοβουλγαρικές συρράξεις παρουσιάζονται ως μέρος της γενικότερης αναταραχής που σημειώθηκε στο βαλκανικό χώρο στο πλαίσιο των ανταγωνισμών για την διανομή των εδαφών της διαλυόμενης Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Επίσης το εγχειρίδιο αναφέρεται στη μεικτή πληθυσμιακή σύνθεση της Μακεδονίας:

«Στο βαλκανικό χώρο διευκολύνθηκαν οι αναμειξεις πληθυσμών περισσότερο επειδή για αιώνες ζούσαν όλοι οι βαλκανικοί λαοί κάτω από τον τούρκο κατακτητή με ενιαία διοίκηση. Όσο ανέβαινε ο εθνικός πυρετός στα Βαλκάνια (γιατί όλοι οι λαοί είχαν αλύτρωτους μέσα στην τουρκοκρατούμενη ακόμη ζώνη) και όσο μεγάλωνε η προσδοκία ότι επίκειται η κατάρρευση του τουρκικού κράτους, τόσο οξυνόταν ο ανταγωνισμός για τη διανομή των εδαφών αυτών. Προσπάθειες για συνεννόηση δεν εύρισκαν έδαφος πρόσφορο. Έτσι άρχισαν οι βίαιες διεκδικήσεις. Οι Βούλγαροι πρώτοι οργάνωσαν ανταρτικές ομάδες (κομιτατζήδες) οι οποίες, από το 1897 άρχισαν να δρουν στη Μακεδονία και επιχειρούν, με την απειλή των όπλων και τη βία, να επιβάλουν στους ελληνικούς πληθυσμούς της περιοχής την προσχώρηση στην εκκλησιαστική βουλγαρική εξαρχία, η οποία, όπως είδαμε, είχε ιδρυθεί {...}. Στη δράση των κομιτατζήδων στη Μακεδονία απάντησαν οι Έλληνες με τον ίδιο τρόπο. Η «Εθνική Εταιρεία» οργάνωσε ανταρτικές ομάδες για τη Μακεδονία, οι οποίες εισήλθαν στα μακεδονικά εδάφη για να ενθαρρύνουν και να προστατεύσουν τους ελληνικούς πληθυσμούς από τη βουλγαρική βιαιότητα μια και η οθωμανική διοίκηση δεν είχε τη δυνατότητα να καταπνίξει τη δράση των βουλγάρων κομιτατζήδων {...}»

Είναι χαρακτηριστική επίσης, η αναφορά στην συνειδητοποίηση της ανάγκης για άσκηση βίας από τον Παύλο Μελά και όχι από την κεντρική διοίκηση στην Αθήνα. Η βία εξακολουθεί να νομιμοποιείται. Είναι το έσχατο μέσο του εθνικού εαυτού για την άμυνα και την επιβίωσή του. Η ηρωοποίηση και ηρωολατρεία συνεχίζονται με διακριτικότερο, βέβαια, τρόπο.

« Το Σεπτέμβριο του 1904 ο αξιωματικός του ελληνικού στρατού Παύλος Μελάς (1870-1904), με το ψευδώνυμο Μίκης Ζέζας ξεκινά με άλλους άνδρες, για να αναλάβει τη γενική αρχηγία των ελληνικών σωμάτων που δρούσαν στην περιοχή Μοναστηρίου-Καστοριάς. Στη Μακεδονία ο Μελάς συνειδητοποίησε ότι **εκείνο που είχε γίνει με τη βία, δεν μπορούσε να διορθωθεί παρά μόνο με τη βία**. Οι εξαρχικοί έπρεπε να χτυπηθούν» (σ. 300-301)

Στην αφήγηση για τον Β' Βαλκανικό πόλεμο γίνονται αναφορές στις μάχες του Κιλίκις-Λαχανά και της Δοϊράνης, αλλά τονίζεται η αποτελεσματικότητα του ελληνικού στρατεύματος ως προς την ανακατάληψη των περιοχών, χωρίς περαιτέρω περιγραφές.

«Τον Ιούνιο του 1913 τα βουλγαρικά στρατεύματα επιτέθηκαν εναντίον των ελληνικών στη Νιγρίτα και των σερβικών στη Γευγελή. Οι Έλληνες αντεπιτέθηκαν αφού εκκαθάρισαν πρώτα τη Θεσσαλονίκη από τους βούλγαρους στρατιώτες που στάθμευαν εκεί. Ύστερα από σφοδρότατες μάχες του Κιλίκις-Λαχανά (19-21 Ιουνίου 1913) και της Δοϊράνης (22-23 Ιουνίου 1913) άνοιξαν δρόμο προς τις Σέρρες και τη Δράμα και τις κατέλαβαν. Οι ελληνικές δυνάμεις προχώρησαν μέχρι την Αλεξανδρούπολη και ολοκλήρωσαν την κατάληψη της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης» (σ. 45,47)

Η αφήγηση για τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο δεν χρωματίζεται με ιδιαίτερα μελανά χρώματα. Είναι μάλλον ουδέτερη.

«Οι βουλγαρικές και γερμανικές δυνάμεις εισβάλλουν στο ελληνικό έδαφος και καταλαμβάνουν το οχυρό Ρούπελ χωρίς ο ελληνικός στρατός να προβάλει αξιόλογη αντίσταση (13-26 Μαΐου 1916) [...] Η κατάσταση στο μέτωπο της Μακεδονίας επιδεινώνεται. Οι Βούλγαροι εισβάλουν στην Ανατολική Μακεδονία και αρχίζουν να εκδιώκουν τον ελληνικό πληθυσμό» (σ.78,80)

Η λήξη του πολέμου δεν σημαίνει πλέον «εξαναγκασμό» της Βουλγαρίας. Η Βουλγαρία υπογράφει την συνθήκη του Νεϊγύ και απλώς «παραιτείται»

«Με τη συνθήκη του Νεϊγύ (14 Νοεμβρίου 1919) η Βουλγαρία **παραιτείται** από τα κυριαρχικά της δικαιώματα στην ανατολική Μακεδονία και Δυτική Θράκη, η οποία με τη συνθήκη των Σεβρών, παραχωρείται στην Ελλάδα.» (σ. 84)

Κατά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο η αφήγηση γίνεται πιο ζωντανή, με περιγραφές ομαδικών εκτελέσεων. Γίνεται αναφορά στο Δοξάτο, όπου ο εθνικός «εαυτός» θυματοποιείται και υπόκειται άμεση βία από τους Βουλγάρους που όμως φέρουν τον επιθετικό προσδιορισμό «φασίστες». Χρωματίζεται κατ' αυτόν τον τρόπο με αρνητική χροιά μόνο μία μερίδα του Βουλγαρικού λαού : οι φασίστες Βούλγαροι.

«Στις 28 προς 29 Σεπτεμβρίου 1941 ο λαός της Δράμας και των γύρω χωριών εξεγείρεται και καταλύει τις βουλγαρικές αρχές. Η αυθόρμητη αυτή εξέγερση,

καταπνίγεται από τους **Βουλγάρους φασίστες** που εκτελούν ομαδικά 3000 πατριώτες στην πόλη της Δράμας και στο χωριό Δοξάτο.» (σ. 276)

Στο περικείμενο του βιβλίου έχουμε ανθολόγηση άμεσης πηγής που παρουσιάζει για πρώτη φορά «προοδευτικούς» Βουλγάρους που «συμπάσχουν» με τους Έλληνες για τα δεινά που αυτοί υφίστανται:

« Πηγή: Οι προοδευτικοί Βούλγαροι αποδοκιμάζουν τις σφαγές της Δράμας: Στις 6 του Οχτώβρη του 1941 ο παράνομος ραδιοφωνικός σταθμός «Κρίστο Μπότεφ» μετέδωσε δηλώσεις του δημοκρατικού ηγέτη Βασίλ Κολάρωφ που έλεγε: «... Στην περιοχή της Δράμας και των Σερρών ξέσπασε εξέγερση. Κανένας τίμιος και συνειδητός πολίτης δεν μπορεί να αμφιβάλλει ότι η εξέγερση αυτή προκλήθηκε από το κτηνώδικο καθεστώς της κατοχής στην Ελλάδα... τώρα στις βουλγάρικες στρατιωτικές αρχές ανατέθηκε ο ρόλος του δήμιου...» Στις 10 Οχτώβρη ο ίδιος σταθμός μετέδωσε το σχόλιο: « Ο λαός μας το βλέπει και το ξέρει. Και όχι μόνο δεν καταδικάζει τους επαναστάτες της Δράμας... αλλά εκφράζει την αλληλεγγύη του προς αυτούς και μαζί τους στιγματίζει με τη σφραγίδα της ατίμωσης τον προδοτικό ρόλο της βουλγαρικής κυβέρνησης» {Το κείμενο στην «Ιστορία της Αντίστασης, 1940-1945», τ.1^{ος}, σ.266} ⁷⁹

Το βιβλίο προχωρά ως τα πιο πρόσφατα γεγονότα στο χώρο της Βαλκανικής. Γίνεται προσπάθεια να περιγραφεί το σύγχρονο Μακεδονικό ζήτημα. Με ολιγάριθμες και παρενθετικές αναφορές παρουσιάζεται το φαινόμενο της «Νοτιοσλαβίας»:

«Η Νοτιοσλαβία, προέκταση του πρώην σερβικού βασιλείου ενισχυμένου με επτά εκατομμύρια Σλάβους κατοίκους, παλιούς υπηκόους της Αυστροουγγαρίας, αποτελεί μια νέα κρατική οντότητα η οποία, παρά τη σλαβική επιφανειακή ομοιογένεια περιλαμβάνει λαούς με διαφορετική πνευματική καλλιέργεια και με διαφορετικά θρησκευματα (Κροάτες, Σλοβένοι : καθολικοί, Σέρβοι: ορθόδοξοι, Βόσνιοι : μωαμεθανοί). Η συνύπαρξη αυτή θα αποτελέσει στοιχείο αδυναμίας για το νέο κράτος» σ.70

και μετά της «κομμουνιστικής Γιουγκοσλαβίας».

«Μόνο η κομμουνιστική Γιουγκοσλαβία αποφεύγει την πλήρη ταύτισή της με την Σοβιετική Ένωση. Το 1948 ο Τίτο, εφαρμόζει στη χώρα του ένα κομμουνιστικό σύστημα που διαφεύγει από το σοβιετικό. Ένα μεγάλο μέρος των γαιών διανεμήθηκε στους χωρικούς, για να τις καλλιεργούν ατομικά έχοντας σε αυτές πλήρη κυριότητα...» (σ. 339)

Κάπως έτσι επιχειρείται να εξηγηθούν οι εδαφικές διεκδικήσεις των βόρειων γειτόνων επί των εδαφών της βόρειας Ελλάδας και να διαφωτίσουν τους

⁷⁹ Κοντοβά Μαρία, Ελλάδα και Βαλκάνια στα Ελληνικά σχολικά βιβλία Ιστορίας της περιόδου 1967-2007, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2014, σ. 277.

μαθητές και τις μαθήτριες της Γ' Λυκείου για μια γενικά αόριστη «εσωτερική ένταση» που «αυξάνει», χωρίς περαιτέρω διευκρινήσεις.

« Ενώ οι εξωτερικές περιπλοκές (όπως η απαίτηση της Γιουγκοσλαβίας για συγκυριαρχία με την Ελλάδα στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης [...]) απασχολούν σοβαρά τις κυβερνήσεις, η εσωτερική ένταση αυξάνει» (σ.200)

23. **Δ. Ακτύπης, Α. Βελαλίδης, Μ. Καιλα, Θ. Κατσουλάκος, Γ. Παπαρηγορίου και Κ. Χωρεάνθης, Στα Νεότερα Χρόνια, Ιστορία Στ' Δημοτικού, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1989.**

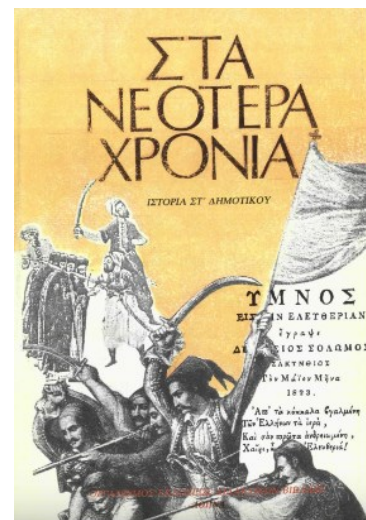
Το εγχειρίδιο απευθύνεται στους μαθητές και μαθήτριες της Στ' Δημοτικού και ήρθε να αντικαταστήσει την «Ελληνική Ιστορία των Νεότερων χρόνων» των Ν. Διαμαντόπουλου και Α. Κυριαζόπουλου. Τα περιεχόμενα του βιβλίου εκτείνονται σε 327 σελίδες και η ιστορική αφήγηση ξεκινά με μια ανακεφαλαίωση της διδαχθείσας ύλης της Ε' δημοτικού και συνεχίζει αναλυτικότερα με την περίοδο μετά την άλωση, την Ελληνική Επανάσταση και την Ελλάδα ως ανεξάρτητο κράτος μέχρι και τον Μικρασιατικό πόλεμο.

Το εγχειρίδιο αναθεωρήθηκε το 1992 και το 1997 και αντικαταστάθηκε κατά το σχολικό έτος 2006 – 2007 από το βιβλίο της συγγραφικής ομάδας με επικεφαλής τη Μ. Ρεπούση. Επανήλθε ωστόσο κατά το επόμενο σχολικό έτος 2007-2008, εκ νέου αναθεωρημένο, μετά από την θορυβώδη απόσυρση του βιβλίου της ομάδας Ρεπούση.

Εδώ, οι συγγραφείς παραθέτουν με σύντομο και λακωνικό τρόπο την ευτυχή κατάληξη της ελληνοβουλγαρικής διένεξης: «Οι Έλληνες σημείωσαν επιτυχίες εναντίον των Βουλγάρων και πήραν την Ανατολική Μακεδονία» (σ. 233). Έτσι, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία για την τοποθεσία της ελληνικής Μακεδονίας: βρίσκεται ανατολικά⁸⁰!

Όλες οι αναφορές στον εθνικισμό των Βουλγάρων και την εύνοια της Ρωσίας προς αυτόν, είναι αρνητικές.

Οι συγγραφείς χρησιμοποιούν βεβαρυμένο λεξιλόγιο με εκφράσεις όπως «κίνδυνος εκβουλαρισμού» ή «βουλγαρική απειλή» για να περιγράψουν τις πρακτικές της ομογενοποίησης στην περιοχή, πρώτα με όχημα την θρησκεία και την προπαγανδιστική τακτική και κατόπιν με βίαια μέσα. Μεγάλη βαρύτητα επίσης δίνεται στην περιγραφή της δράσης των διαφόρων φορέων (πολιτιστικών, πολιτικών, διπλωματικών και στρατιωτικών) του επίσημου

⁸⁰ Σπύρος Καράβας, *Οι Μακεδονίες των άλλων. Το μαχαίρι της Ιστορίας και οι νομοτελείες της Γεωγραφίας*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2018,

ελληνικού κράτους στη Μακεδονία. Παρά την εκτενή ονοματολογία ωστόσο, δεν διακρίνει κανείς τάσεις ηρωολατρείας όπως σε προηγούμενα εγχειρίδια.

«Οι Βούλγαροι ήθελαν την αυτονομία της Μακεδονίας για να μπορέσουν ύστερα να πετύχουν την προσάρτησή της. Αρχισαν τότε να στέλνουν στη Μακεδονία αντάρτες (κομιτατζήδες) και πράκτορες, που πίεζαν τους κατοίκους, ιδίως τους ιερείς και τους δασκάλους, να δηλώσουν ότι ήταν εξαρχηκοί ότι δηλαδή ανήκαν στην ανεξάρτητη βουλγαρική εκκλησία. Οι Έλληνες αντιμετώπισαν αποτελεσματικά τη βουλγαρική απειλή. Οι ελληνικές κοινότητες και οι πολιτιστικοί σύλλογοι, το Οικουμενικό πατριαρχείο και οι μητροπόλεις, η ελληνική κυβέρνηση και τα προξενία στη Μακεδονία ενίσχυσαν τα ελληνικά σχολεία της περιοχής και περιφρόνησαν τις εκκλησίες της. Συγχρόνως αξιωματικοί του ελληνικού στρατού, όπως ο Παύλος Μελάς από την Αθήνα, ο Κωνσταντίνος Μαζαράκης και ο Τέλλος Αγαπηνός (Αγρας) και οπλαρχηγοί από όλες τις ελληνικές περιοχές, ο Γεώργιος Τσόντος από την Κρήτη, ο Παναγιώτης Παπατζανετέας από τη Μάνη, ο Κωνσταντίνος Γαρέφης από το Πήλιο, ο Κώτας από τη Φλώρινα μαζί με πολλούς ντόπιους Έλληνες, σχημάτισαν ανταρτικές ομάδες για την προστασία των Ελλήνων της Μακεδονίας. Τις προσπάθειες των ανταρτικών αυτών ομάδων συντόνιζαν αξιωματικοί του ελληνικού στρατού, διπλωμάτες, όπως ο πρόξενος Θεσσαλονίκης Λάμπρος Κορομηλάς και ο υποπρόξενος στο Μοναστήρι Ιων Δραγούμης και ιεράρχες, όπως ο μητροπολίτης Καστοριάς Γερμανός Καραβαγγέλης κ.ά. Έτσι ναυάγησε η προσπάθεια των Βουλγάρων να αλλοιώσουν την εθνική συνείδηση των κατοίκων της Μακεδονίας» (σ. 191-192)

Η σύναψη μιας συμμαχίας ανάμεσα στην Ελλάδα και στην Βουλγαρία μετά και από τις προσπάθειες των Βουλγάρων να «εκβουλγαρίσουν» την Μακεδονία δικαιολογείται μόνον αν παρουσιαστεί ως απόρροια των κοινών θρησκευτικών δεσμών και του αμοιβαίου εξωτερικού κινδύνου.

«Οι βαλκανικοί λαοί ποθούσαν την εθνική τους ολοκλήρωση. Το 1912 βρέθηκαν μπροστά σε έναν κοινό κίνδυνο, όταν οι Νεότουρκοι προσπάθησαν να εκτουρκίσουν τις άλλες εθνότητες της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Τότε, τα τέσσερα χριστιανικά κράτη Σερβία, Βουλγαρία, Μαυροβούνιο και Ελλάδα συμμαχήσαν εναντίον της Τουρκίας και της κήρυξαν τον πόλεμο.» (σ. 233)

Τα αποτελέσματα του β' Βαλκανικού πολέμου παρουσιάζονται λακωνικά και ως αποτέλεσμα των επιτυχιών των «Ελλήνων».

«Οι Έλληνες σημείωσαν επιτυχίες εναντίον των Βουλγάρων και πήραν την Ανατολική Μακεδονία» (σ.233)

❖ *Νεϊγύ : η αμοιβαία & εθελούσια μετανάστευση*

24. **Βασίλης Σφυρόερας**, *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη για την Γ' Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1991.

Το εγχειρίδιο του καθηγητή Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Β. Σφυρόερα, αντικατέστησε εκείνο του Β. Κρεμμυδά. Χρησιμοποιήθηκε από το 1991 μέχρι και το 2006, οπότε και αντικαταστάθηκε από το εν χρήσει εγχειρίδιο των Ε. Λούβη και Δ. Ξιφαρά, «Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία».

Κατά την πρώτη του έκδοση εμφανίστηκε χωρισμένο σε δύο τεύχη, ωστόσο η υποδιαίρεση αυτή δεν διατηρήθηκε και στις επόμενες εκδόσεις. Στην παρούσα εργασία εξετάζεται η 5η έκδοσή του, που είναι ένα αυτοτελές βιβλίο 385 σελίδων. Το περιεχόμενό του δεν διαφοροποιείται από έκδοση σε έκδοση και ξεκινά την αφήγηση από τα μέσα του 13ου αιώνα ως το 1991 και την κατάρρευση της ΕΣΣΔ. Σε κάθε υποκεφάλαιο

εντάσσονται ως περικείμενο γραπτές και οπτικές πηγές και μάλιστα κάποιες από αυτές αποτελούν ανέκδοτες φωτογραφίες που φυλάσσονται σε ιδιωτικές συλλογές και αρχεία.

Η συγκεκριμένη υπό έρευνα έκδοση είναι αυτή του 1995. Ήδη, από τις αρχές της δεκαετίας του '90 και εξής, οι αναφορές σε περιστατικά άμεσης βίας που υφίσταται ο εθνικός «εαυτός» μετακινούνται στο περικείμενο των εγχειριδίων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Εξακολουθούν όμως, να παραμένουν στην αφήγηση των εγχειριδίων της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Το εγχειρίδιο του Β. Σφυρόερα αποτελεί εξαίρεση. Αυτό μπορεί να ερμηνευθεί ίσως γιατί κατά το χρονικό διάστημα της συγγραφής του εγχειριδίου οι ελληνοβουλγαρικές σχέσεις είναι διασαλευμένες εξαιτίας της στροφής της Βουλγαρίας προς την Τουρκία μετά την επικράτηση του μουσουλμανικού κόμματος στη βουλγαρική βουλή και κυρίως λόγω της αναγνώρισης από την Βουλγαρία της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, ως ανεξάρτητου κράτους με την ονομασία «Δημοκρατία της Μακεδονίας». Ειδικά αυτό το τελευταίο, επιφέρει άρση της ελληνικής υποστήριξης στην προοπτική ένταξης της Βουλγαρίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Είμαστε στην εποχή που ξεκινά δυναμικά την εμφάνισή του το «νέο Μακεδονικό ζήτημα» και οι διαδηλώσεις στην Αθήνα και σε άλλες πόλεις είναι, αν μη τι άλλο, εντυπωσιακές.

Η προσάρτηση της Αν. Ρωμυλίας (Ρουμιλίας) παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα του μεγαλοϊδεατισμού και αυθαιρεσίας.

«Η Βουλγαρία, που τα σύνορά της περιορίστηκαν, εξακολουθούσε να είναι προσηλωμένη στο όραμα της εδαφικής της επέκτασης, όπως είχε αποφασιστεί με την

Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου και, το Σεπτέμβριο του 1885, προσάρτησε πραξικοπηματικά την Ανατολική Ρωμυλία.» (σ.270-271)

Η αφήγηση σχετικά με το ζήτημα της αποδέσμευσης της Βουλγαρίας από το Πατριαρχείο, την ίδρυση της Εξαρχίας και τις σοβαρές συνέπειες που αυτά είχαν για τις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις, χρησιμοποιεί έντονες λέξεις που ταιριάζουν με την ατμόσφαιρα της δεκαετίας του '90.

«Το 1897 οργανώθηκαν ένοπλα βουλγαρικά σώματα που ανέλαβαν δράση στην κεντρική και ανατολική Μακεδονία και στρέφονταν εναντίον των κληρικών και των προκρίτων που ήταν αντίθετοι στη «Βουλγαρική Εξαρχία». Στο διάστημα 1897-1904 υπολογίζεται ότι στα βιλαέτια της Θεσσαλονίκης και του Μοναστηρίου εκατοντάδες Έλληνες υπήρξαν θύματα των Βουλγάρων κομιτατζήδων, πολλά χωριά είχαν καταστραφεί και είχαν λεηλατηθεί εκκλησίες που αρνούνταν να υπαχθούν στην 'Εξαρχία'» (σ.273)

Ο «Μακεδονικός Αγώνας» ωστόσο παρουσιάζεται με ηπιότερο τρόπο.

«Τα ελληνικά προξενεία της Θεσσαλονίκης και του Μοναστηρίου έγιναν το κέντρο του αγώνα εναντίον της Βουλγαρικής προπαγάνδας. Ελληνικά ανταρτικά σώματα, στελεχωμένα από αξιωματικούς του ελληνικού στρατού και ενισχυμένα από όλη την Ελλάδα (κυρίως από την Κρήτη) άρχισαν την ένοπλη δράση για να εξουδετερώσουν τις βουλγαρικές ενέργειες [...] Ο κίνδυνος εκβουλαρισμού της Μακεδονίας είχε αποτραπεί.» (σ.274)

Αρκετά λακωνική είναι και η αναφορά στον Β' Βαλκανικό πόλεμο. Ξεχωρίζει το επίθετο «σφοδρές» και το ρήμα «υποχρέωσαν», που τονίζουν το αξιόμαχο του ελληνικού στρατού, στην αναφορά για τη μάχη του Κιλκίς. Αξίζει να θυμίσει κανείς ότι στο παρελθόν η μάχη αυτή, ετύγχανε επικών περιγραφών από εγχειρίδια άλλων περιόδων.

«Οι Έλληνες ύστερα από σφοδρές μάχες υποχρέωσαν τους Βουλγάρους να εγκαταλείψουν το Κιλκίς, το Λαχανά και τη Δοϊράνη (19-23 Ιουνίου) στη συνέχεια κατέλαβαν τις Σέρρες και τη Δράμα και προχώρησαν ως την Αλεξανδρούπολη» (σ.289)

Για τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο διαβάζουμε :

«**Βουλγαρικά και γερμανικά στρατεύματα** κατέλαβαν το οχυρό Ρούπελ (Μάιος 1916) και εισέβαλαν στην ανατολική Μακεδονία [...] Ο ελληνικός στρατός πήρε μέρος στις επιχειρήσεις των συμμάχων στο βαλκανικό μέτωπο και το Μάιο του 1918 πραγματοποίησε θριαμβευτική νίκη εναντίον των Βουλγάρων στο Σκρα, δυτικά του ποταμού Αξιού» (σ.307-308)

Όσο για τη διευθέτηση των ελληνοβουλγαρικών διαφορών μετά το πέρας του Α' Παγκόσμιου πολέμου προστίθεται για πρώτη φορά η αμοιβαία ανταλλαγή πληθυσμών.

*«Με τη συνθήκη του Νεϊγύ, το Νοέμβριο του 1919, η Βουλγαρία έχανε τη νότια Δυτική Θράκη που είχε αποκτήσει το 1913 μετά τους βαλκανικούς πολέμους και έτσι η δυνατότητα διεξόδου της στο Αιγαίο αποκλείστηκε [...] Η συνθήκη προέβλεπε και τη **δυνατότητα αμοιβαίας εθελούσιας μετανάστευσης**: οι Βούλγαροι της Μακεδονίας πήγαν στη Βουλγαρία και οι Έλληνες της Βουλγαρίας ήλθαν στην Ελλάδα» (σ. 314)*

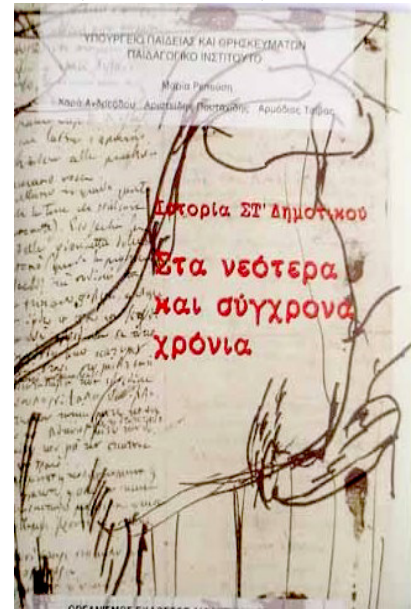
Για τα γεγονότα της περιόδου του Β' Παγκόσμιου πολέμου, αξίζει να αναφερθεί και η περίπτωση των μαζικών εκτελέσεων στο Δοξάτο, ως παράδειγμα δημιουργίας λανθασμένων εντυπώσεων. Εδώ, ο εθνικός «εαυτός» υφίσταται άμεση βία από τους Βουλγάρους. Ωστόσο, ενώ γίνεται ρητή αναφορά για τους υπεύθυνους («Βούλγαροι ναζιστές») των μαζικών εκτελέσεων στο Δοξάτο, για την πυρπόληση των Καλαβρύτων και τη σφαγή στο Κομμένο, το υποκείμενο της δράσης αποσιωπάται. Οι μαθητές και μαθήτριες που αγνοούν τα γεγονότα αυτής της περιόδου, μπορούν κάλλιστα να θεωρήσουν ότι οι δράστες είναι ίδιοι παντού. Διευκρινίζεται όμως ότι δράστες δεν είναι οι Βούλγαροι συλλήβδην, αλλά οι «ναζιστές» Βούλγαροι.

*«Η αντίδραση των κατοχικών στρατευμάτων εκδηλώθηκε σε όλες αυτές τις περιπτώσεις με απάνθρωπα αντίποινα. Στη Δράμα και στο Δοξάτο εκτελέστηκαν ομαδικά από **Βούλγαρους ναζιστές** τρεις χιλιάδες άτομα και εκατοντάδες σε άλλα χωριά της Μακεδονίας και της Θράκης (Σεπτέμβριος- Οκτώβριος 1941). Το Δεκέμβριο του 1943 στην πυρπόληση των Καλαβρύτων βρήκαν το θάνατο 1.100 άτομα και ανάμεσα τους παιδιά κάτω των 14 χρόνων. Με την ίδια σκληρότητα εφαρμόστηκαν αντίποινα στο Δίστομο της Βοιωτίας, στο Κομμένο της Άρτας και αλλού» (σ. 367).*

❖ Η σιωπή του αποσυρθέντος

25. Μαρία Ρεπούση, Χαρίκλεια Ανδρεάδου, Αριστείδης Πουταχίδης και Αρμόδιος Τσιβάς, *Ιστορία Στ' Δημοτικού, Στα νεότερα και σύγχρονα χρόνια*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2006

Το βιβλίο αντικατέστησε το παλαιότερο των Δ. Ακτύπη, Α. Βελαλίδη, Μ. Καίλα, Θ. Κατσουλάκου, Γ. Παπαγρηγορίου και Κ. Χωρεάνθη, «Στα νεότερα χρόνια». Πρόκειται για ένα «διάσημο» πλέον εγχειρίδιο που διδάχτηκε για μία σχολική χρονιά, 2006-2007, αποσύρθηκε εν μέσω «μιας από τις πιο έντονες και παρατεταμένες διαμάχες που γνώρισε η Ελλάδα για τα ζητήματα της εκπαίδευσης»⁸¹. Αντικαταστάθηκε την επόμενη σχολική χρονιά από το προηγούμενο εγχειρίδιο της ομάδας Ακτύπη. Αριθμεί 136 σελίδες και η ύλη του εκτείνεται από την Ευρώπη του 15^{ου} αιώνα ως την Ελλάδα του 20^{ου} αιώνα. Περιέχει πλήθος γραπτών και οπτικών πηγών.

Το συγκεκριμένο εγχειρίδιο διδάχτηκε μόνο κατά το σχολικό έτος 2006-2007 και αποσύρθηκε μετά από μία λυσσαλέα εθνικιστική πολεμική.⁸²

Στα κείμενα του εγχειριδίου παρατηρούμε ένα «άνοιγμα» προς μια πιο νεωτερική θεώρηση των γεγονότων της Ιστορίας. Είναι σαφής η προσπάθεια των συγγραφέων να αμβλύνουν τον δραματικό τρόπο διήγησης και να παραθέσουν απλά τα γεγονότα. Έτσι στο κεφάλαιο «Οι Βαλκανικοί πόλεμοι» της σελίδας 94, οι μαθητές και οι μαθήτριες πληροφορούνται πως «Στις αρχές της δεκαετίας του 1910 αρχίζει μια προσπάθεια συνεννόησης ανάμεσα στα Βαλκανικά κράτη» εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και πως ενώ

⁸¹ Χάρης Αθανασιάδης, *Τα αποσυρθέντα βιβλία. Έθνος και σχολική Ιστορία στην Ελλάδα, 1858-2008*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2018.

⁸² Το εγχειρίδιο αυτό έγινε αντικείμενο δημόσιας αντιπαράθεσης που έμελλε να εξελιχθεί σε μία από τις πιο έντονες και παρατεταμένες διαμάχες που γνώρισε η Ελλάδα για ζητήματα εκπαίδευσης. Στην αντιπαράθεση μετείχαν εκατοντάδες πολίτες, ειδήμονες και μη, καθώς και το σύνολο των οργανωμένων εκφράσεων του ελληνισμού: τα πολιτικά κόμματα και οι Εκκλησίες της Ελλάδας και της Κύπρου, αρκετά πανεπιστημιακά τμήματα, οι περισσότεροι από τους συλλόγους των εκπαιδευτικών και οι ανά τον κόσμο Ενώσεις Ποντίων και Μικρασιατών. Σε πόρισμά της η Ακαδημία Αθηνών («Κριτικές παρατηρήσεις στο βιβλίο Ιστορίας της έκτης δημοτικού», Αθήνα, 22.3.2007) υπογραμμίζει ότι το εγχειρίδιο «δεν συμβάλλει στην ενίσχυση της εθνικής μνήμης και της ελληνικής αυτογνωσίας» και ότι «ακόμα και στις περιπτώσεις ανιδιοτελούς αυτοθυσίας, όταν το ιστορικό υλικό προσφέρεται κατεξοχήν για ψυχική μέθεξη και ανάταση, η άνυδρη αφήγηση του εγχειριδίου καθηλώνει τον αναγνώστη σε μια αδιάφορη πεζότητα. (Χάρης Αθανασιάδης, *Τα αποσυρθέντα βιβλία. Έθνος και σχολική Ιστορία στην Ελλάδα, 1858-2008*, εκδ. Αλεξάνδρεια)

το 1913 «με τη συμμετοχή των Μεγάλων Δυνάμεων υπογράφεται στο Λονδίνο μια συνθήκη μεταξύ των αντίπαλων πλευρών», αυτή η «ρύθμιση των συνόρων ανάμεσα στα βαλκανικά κράτη, δημιουργεί προβλήματα μεταξύ τους. Έτσι, ξεσπά ο Β' Βαλκανικός πόλεμος.» Ακολουθώντας με συνέπεια την προσπάθεια για «άμβλυση» του αιχμηρού εθνικιστικού λόγου οι συγγραφείς αναφέρουν απλά πως «Αυτή τη φορά, η Βουλγαρία είναι αντιμέτωπη στη συμμαχία Ελλάδα-Σερβίας. Τα ελληνικά στρατεύματα κερδίζουν σημαντικές νίκες και η Βουλγαρία αναγκάζεται να υποχωρήσει.» Όσο για τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου πληροφορούμαστε πως έγινε «μετά το τέλος του πολέμου» και ήταν μια «οριστική ρύθμιση των συνόρων των βαλκανικών κρατών», οπότε «Τα βαλκανικά κράτη με τους δύο πολέμους κερδίζουν σημαντικά εδάφη και επεκτείνουν τα σύνορά τους. Η Ελλάδα σχεδόν διπλασιάζει την έκτασή της, με την προσάρτηση της υπόλοιπης Ηπείρου, της Μακεδονίας, της Κρήτης και των νησιών του ανατολικού Αιγαίου.»

Βέβαια εδώ, μπορεί κανείς να παρατηρήσει πως η γενικόλογη διατύπωση, που χαρακτηρίζει άλλωστε τα κείμενα του βιβλίου, δεν επιτρέπει στον ανυποψίαστο δωδεκάχρονο μαθητή να καταλάβει πως υπάρχει κάτι άλλο εκτός από μία Μακεδονία.

Για τον Α' παγκόσμιο πόλεμο διαβάζουμε μόνο πως «Από τα βαλκανικά κράτη, η Τουρκία και η Βουλγαρία προσχωρούν στις Κεντρικές Δυνάμεις.» (σελ.97)

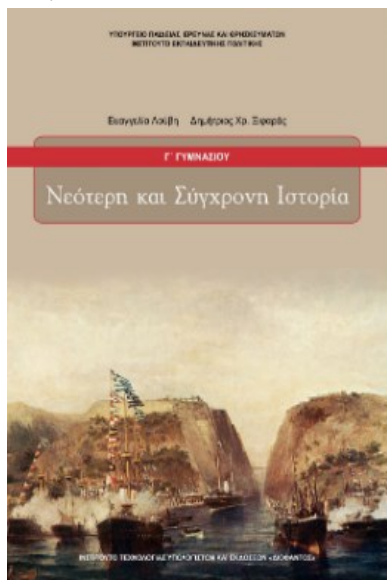
Ενώ για τον Β' παγκόσμιο πόλεμο οι αναφορές είναι ελαφρά γλαφυρότερες : «Τον Απρίλιο του 1941 μετά την αποτυχία των Ιταλών, γερμανικά στρατεύματα εισβάλλουν στην Ελλάδα. Παρά την αντίσταση των Ελλήνων, η οποία κορυφώνεται στη μάχη της Κρήτης, τα γερμανικά στρατεύματα, αρχικά, αλλά και τα βουλγαρικά και ιταλικά, στη συνέχεια, καταλαμβάνουν τη χώρα και διορίζουν κυβέρνηση κατοχής {...}. Οι κατακτητές οργανώνουν αντίποινα στις αντιστασιακές δράσεις. Η πείνα, η τρομοκρατία, το κάψιμο και οι μαζικές εκτελέσεις κυριαρχούν κατά τη διάρκεια της Κατοχής στην Ελλάδα» (σ.112)

Και ενώ το εγχειρίδιο φτάνει ως τις μέρες μας αναφερόμενο στη συνθήκη του Μάαστριχτ το 1992, στην καθημερινή ζωή με το διαδίκτυο και τα οικολογικά προβλήματα, στον αθλητισμό και στον πολιτισμό, αποσιωπά εντελώς τον ορμαγδό της δεκαετίας του '90 στη Γιουγκοσλαβία.

Η σιωπή για το «νέο Μακεδονικό ζήτημα» εν μέρει δικαιολογείται από το όλο γενικόλογο «κλίμα» του βιβλίου. Είναι όμως και αρκούντως βολική, μιας και αποφεύγονται οι «κακοτοπιές» (που έτσι κι αλλιώς δεν κατάφερε να αποφύγει το συγκεκριμένο εγχειρίδιο σε άλλα κεφάλαια και που είχαν ως αποτέλεσμα την απόσυρσή του). Οπότε, και εδώ, με τη σιωπή, η Μακεδονία παραμένει στη σκέψη των μαθητών και των μαθητριών «μία και Ελληνική».

❖ Από τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας στη Δημοκρατία της Μακεδονίας

26. Ευαγγελία Λούβη και Δημήτρης Ξιφαράς, *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία. Γ' Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, 2006.

Πρόκειται για το εν χρήσει εγχειρίδιο της Γ' Γυμνασίου που αντικατέστησε το 2006 εκείνο του Β. Σφυρόερα.

Η ύλη του εκτείνεται από την «Κρίση του παλαιού καθεστώτος στην Ευρώπη και στη Γαλλική Επανάσταση» και φτάνει ως την «Περιγραφή του μεταπολεμικού κόσμου έως τα τέλη του 20^{ου} αιώνα». Το πλήθος των εικόνων και των πηγών που παρατίθενται λειτουργεί συμπληρωματικά στην κύρια ιστορική αφήγηση και εισάγονται στο τέλος κάποιων επιλεγμένων ενοτήτων προτάσεις για διαθεματική προσέγγιση, πράγμα που αποτελεί και το νεωτεριστικό στοιχείο του βιβλίου.

Στο εγχειρίδιο γίνεται προσπάθεια διασύνδεσης της ελληνικής με την ευρωπαϊκή και παγκόσμια ιστορία, χωρίς ωστόσο να αίρεται το παραδοσιακό τριφασικό σχήμα της εθνικής ιστορίας. Το κείμενο αποφορτίζεται από τις αιχμηρές λέξεις και το περικείμενο υπό μορφή πηγών συμπληρώνει και επιβεβαιώνει το αφήγημα του κυρίως κειμένου.⁸³

Ο μεγαλοϊδεατισμός των Βουλγάρων εδώ ακυρώνεται. Οι «απολίτιστοι» και «υπερφίαλοι» «Πρώσοι της Βαλκανικής» εδώ απλά προσπαθούν να διαμορφώσουν μια εθνική ιδέα:

«ΠΗΓΗ: Τα πρώτα βήματα διαμόρφωσης της βουλγαρικής εθνικής ιδέας: Οι προσπάθειες διάδοσης και ανάδειξης της βουλγαρικής εθνικής γλώσσας και κουλτούρας συνέβαλαν στην σταδιακή αφύπνιση του αισθήματος της κοινής γενιάς του λαού εμπνέοντάς του περηφάνια για την καταγωγή του [...] Στο εξωτερικό, Βούλγαροι, συνήθως έμποροι που είχαν εγκατασταθεί στη Ρουμανία ή στη Ρωσία [...] ενθάρρυναν αυτή την κίνηση [...]. Στο Βουκουρέστι βρισκόταν μια βουλγαρική παροικία σχετικά πολυάριθμη και οικονομικά ισχυρή. Το ίδιο και στην Οδησό της Ρωσίας. Και οι δύο ονειρεύονταν την πολιτική χειραφέτηση [...]. Το 1835 [...] με οικονομική ενίσχυση, που στάλθηκε από την Οδησό [...] άνοιγε με 120 μαθητές [...] το πρώτο σχολείο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που παρείχε διδασκαλία στην εθνική βουλγαρική γλώσσα [...]. Το

⁸³ Κοντοβά Μαρία, *Ελλάδα και Βαλκάνια στα Ελληνικά σχολικά βιβλία Ιστορίας της περιόδου 1967-2007*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2014.

ίδιο με την τυπογραφία. Το 1839 ιδρύθηκε το πρώτο τυπογραφείο που χρησιμοποιούσε βουλγαρικούς χαρακτήρες [...]. Το 1844 εμφανιζόταν η πρώτη βουλγαρική εφημερίδα (R. Ristelhueber, *Ιστορία των βαλκανικών λαών, γ' έκδοση, μτφ. Α. Μεθενίτη, Α.Στεφανής, Παπαδήμας, Αθήνα 2003, σ. 171-172*)»

Στην περίπτωση της Ανατολικής Ρωμυλίας βέβαια, οι Βούλγαροι παρουσιάζονται ως αφερέγγυοι:

« Το 1885, οι Βούλγαροι παραβιάζοντας τις αποφάσεις του συνεδρίου του Βερολίνου, προσάρτησαν την Α. Ρωμυλία» (σ.67)

Στη σύντομη αφήγηση για τον Μακεδονικό Αγώνα, αποφεύγεται η λεπτομερής εξιστόρηση των πολεμικών συμβάντων. Γίνεται ωστόσο ιδιαίτερη μνεία στους Έλληνες που έδρασαν στην περιοχή.

«Στα 1896-1897 έφτασαν στη Μακεδονία οι πρώτες ελληνικές ένοπλες ομάδες και άρχισαν να εμπλέκονται σε συγκρούσεις με ομάδες κομιτατζήδων. Επιπλέον, δραστηριοποιούνται στην περιοχή και διάφοροι Έλληνες, όπως ο μητροπολίτης Καστοριάς Γερμανός Καραβαγγέλης και οι διπλωμάτες Ίων Δραγούμης και Λάμπρος Κορομηλάς [...]. Από τις αρχές του 1904 άρχισαν να φτάνουν στη Μακεδονία Έλληνες αξιωματικοί.» (σ. 68)

Η σύναψη ειρήνης εξακολουθεί να είναι αναγκαστική για τους βόρειους γείτονες:

«Η συνθήκη του Νεϊγύ (Νοέμβριος 1919) υποχρέωνε τη Βουλγαρία να παραιτηθεί από κάθε διεκδίκησή της στην Α. Μακεδονία και τη Δ. Θράκη (τα εδάφη αυτά δόθηκαν στην Ελλάδα) [...]. Παράλληλα, προβλεπόταν η δυνατότητα αμοιβαίας ανταλλαγής πληθυσμών ανάμεσα σε Ελλάδα και Βουλγαρία.» (σ.97)

Επίσης, η διευθέτηση των συνόρων είναι ασαφής.

Κατά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, ο εθνικός «εαυτός» υπόκειται άμεση βία από τους Βούλγαρους «φασίστες» που έχουν σοβινιστικές και ανθελληνικές επιδιώξεις:

« Στην Α. Μακεδονία, η πολιτική εκβουλαρισμού που επιχείρησαν να εφαρμόσουν οι Βούλγαροι φασίστες προκάλεσε εξέγερση των Ελλήνων, η οποία αντιμετώπιστηκε με μαζικές εκτελέσεις». (σ. 132)

Μιας και το λεγόμενο «Νέο Μακεδονικό Ζήτημα» είχε ενσκήψει δριμύτατα με τις ογκώδεις διαδηλώσεις του 1992, η σχολική Ιστορία εκλήθη να αφήσει κατά μέρος τον προαιώνιο (Βούλγαρο) εχθρό και να εξηγήσει στους μαθητές και στις μαθήτριες την «στροφή» προς τον άλλο γείτονα που εμφανίζεται στα βόρεια σύνορα και «απειλεί» και πάλι την εθνική υπόσταση.

Το εγχειρίδιο αναφέρεται έστω και σε ελάχιστες αράδες στις πολιτικές διεργασίες που γίνονταν από τα τέλη της δεκαετίας του 1940 στην επικράτεια της πρώην Γιουγκοσλαβίας.

«Το 1948 η Γιουγκοσλαβία ήρθε σε σύγκρουση με τη Σοβιετική ένωση και ακολούθησε έναν δικό της σοσιαλιστικό δρόμο» (σ. 139)

Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας παρουσιάζεται αποσπασματικά, χωρίς αιτιάσεις και ερμηνείες. Έτσι οι μαθητές και μαθήτριες αποκομίζουν την εντύπωση πως τελικά αυτοί οι γιουγκοσλαβικοί πόλεμοι οφείλονται σε ένα δυσερμήνευτο, αδελφοκτόνο μίσος που συνεπήρε ανθρώπους που ως τότε συμβίωναν ειρηνικά. Υπονοείται βέβαια πως κάποια ισχυρά κέντρα αναμείχθηκαν για να προωθήσουν τα δικά τους αντικρουόμενα συμφέροντα, αλλά κατά βάση η αφήγηση είναι ουδέτερη.

« Η Γιουγκοσλαβία διαλύθηκε ύστερα από ένα σκληρό πόλεμο (1991-1999) στον οποίο αναμείχθηκαν με διάφορους τρόπους τόσο οι ΗΠΑ όσο και η Ευρωπαϊκή Ένωση» (σ.148)

Η οριστική διάλυση της Γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας με την αναγνώριση των βορείων δημοκρατιών επισημαίνεται ως μια αρνητική εξέλιξη για τον εθνικό «εαυτό». «Ειδικότερα, η ασκούμενη εξωτερική πολιτική της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας προς την Ελλάδα, προβάλλεται ως μια αλυτρωτική πολιτική σφετερισμού των ελληνικών εδαφικών και πολιτισμικών κεκτημένων.» (Κοντοβά: 2014: 306)

«Οι αλλαγές στα Βαλκάνια (1989-1991) ανέτρεψαν ισορροπίες επωφελείς για την Ελλάδα. Ειδικότερα, από τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας προέκυψε ένα κράτος που υιοθέτησε την ονομασία «Δημοκρατία της Μακεδονίας» (Σεπτέμβριος 1991), διατύπωνε στο σύνταγμά του διεκδικήσεις κατά της Ελλάδας και χρησιμοποιούσε ως έμβλημα το «αστέρι ή ήλιο της Βεργίνας» (16άκτινο αστέρι ή ήλιος , έμβλημα των Μακεδόνων βασιλέων κατά την αρχαιότητα, κοσμί τη χρυσή λάρνακα που βρέθηκε στους τάφους της Βεργίνας» (σ. 164)

Με βάση τα παραπάνω, η αναγνώριση από μέρος της Ελλάδας μιας πρώην δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας που σφετερίζεται όνομα και σύμβολα γίνεται μείζον εθνικό ζήτημα. Αυτή η διαρκής αντιδικία δυσκολεύει την διευθέτηση των διμερών διαφορών. Ωστόσο, με μια συμβιβαστική παρέμβαση της διεθνούς κοινότητας και διπλωματίας καταρτίζεται μια «διεθνής συνθήκη-πλαίσιο» (Κωφός, Βλασίδης, 2003: 21) με βάση την οποία ρυθμίζονται

κάποιοι διμερείς τομείς συνεργασίας, αλλά το ζήτημα της οριστικής ονομασίας της γειτονικής χώρας μετατίθεται στο μέλλον.

«Η Ελλάδα απευθύνθηκε και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία αποφάσισε (Σύνοδος Κορυφής της Λισαβόνας, Ιούνιος 1992) να μην αναγνωριστεί το κράτος αυτό με το όνομα «Μακεδονία». Λίγο αργότερα ο ΟΗΕ δέχτηκε ως μέλος του τη νέα χώρα με το προσωρινό όνομα «Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας», αλλά δεν της επέτρεψε να χρησιμοποιεί τη σημαία με το αστέρι της Βεργίνας. Παράλληλα, οι ευρωπαϊκές χώρες και οι ΗΠΑ προχώρησαν σε σύναψη διπλωματικών σχέσεων με την ΠΓΔΜ (1994) αλλά η Ελλάδα αντιδρώντας, κήρυξε οικονομικό εμπάργκο (απαγόρευση εμπορίου ως μέσο επιβολής κυρώσεων ή άσκηση πίεσης) σε βάρος αυτής της χώρας. Ύστερα από νέες διαπραγματεύσεις, ωστόσο, υπογράφηκε η λεγόμενη Μεταβατική Συμφωνία της Νέας Υόρκης (Σεπτέμβριος 1995). Η Ελλάδα αναγνώρισε η γείτονα χώρα με το προσωρινό της όνομα και της παρέιχε οικονομικές διευκολύνσεις. Η ΠΓΔΜ άλλαξε επίμαχα άρθρα του συντάγματός της και αφαίρεσε το αστέρι της Βεργίνας από τη σημαία της. Το θέμα του ονόματος παραπέμφθηκε σε μελλοντικές διαπραγματεύσεις» (σ. 164)

❖ Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας και η σιωπή για τη Μακεδονία

27. **Ιωάννης Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Θεόδωρος Νημάς και Χάρις Σχολινάκη-Χελιώτη, Ιστορία του Νεότερου και Σύγχρονου κόσμου (από το 1815 έως σήμερα). Γ' τάξη Γενικού Λυκείου και Δ' τάξη του Εσπερινού Λυκείου, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος», Αθήνα, 2007.**

Πρόκειται για εγχειρίδιο που χρησιμοποιείται ακόμα και αντικατέστησε το προηγούμενο της ομάδας των Β. Σκουλάτου, Ν. Δημακόπουλου και Σ. Κόνδη.

Απαρτίζεται από 231 σελίδες με την ύλη του να εκτείνεται από το 1815, όπως άλλωστε μαρτυρά και ο ίδιος ο τίτλος του, μέχρι τις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Εκτός από την κυρίως αφήγηση, παρατίθενται πλήθος γραπτών και οπτικών πηγών, επιλεγμένη ελληνόγλωσση βιβλιογραφία αλλά και διαδικτυακοί τόποι από τους οποίους αντλήθηκαν οι πληροφορίες.

Αναφορικά με τις πολεμικές συρράξεις μεταξύ Βουλγάρων και Ελλήνων, το εγχειρίδιο αυτό διαφοροποιείται από τα προηγούμενα. Δεν αποδίδει ευθύνες στη μία μόνον πλευρά. Επίσης φαίνεται να κρατά αποστάσεις από την εθνοκεντρική οπτική και δεν προκαθορίζει ως αμιγώς ελληνική την εθνικότητα του πληθυσμού που διαβιούσε στην Μακεδονία. Είναι σημαντικό επίσης ότι εδώ αναγνωρίζεται το γεγονός της ανάμειξης των εθνοτήτων (γηγενείς) καθώς και η «ρευστή» εθνική συνείδηση που διέκρινε τον εν λόγω πληθυσμό: «έπρεπε να επιλέξουν στρατόπεδο».

«Ήταν ο Μακεδονικός Αγώνας, ένας σκληρός πόλεμος ανταρτών Ελλήνων και Βουλγάρων, οι οποίοι πολεμούσαν αλλήλους, καθώς και εναντίον Τούρκων, όταν δεν μπορούσαν να αποφύγουν τη σύγκρουση με τις τουρκικές δυνάμεις. Ο σκληρός αγώνας στη Μακεδονία και για τη Μακεδονία δοκίμασε επί πέντε σχεδόν χρόνια (1904-1908) την αντοχή των γηγενών, που έπρεπε να επιλέξουν στρατόπεδο. Πολλοί Έλληνες έπεσαν θύματα των Βουλγάρων και πολλοί Βούλγαροι θύματα των Ελλήνων». (σ. 65)

Σε ότι αφορά την αφήγηση της συμμετοχής της Βουλγαρίας στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο, αυτή είναι ρεαλιστική, αποδίδει τη σφοδρότητα των πολεμικών αναμετρήσεων και των δύο πλευρών και επισημαίνει το «μένος» των Βουλγάρων εναντίον των Ελλήνων:

«Οι εξελίξεις, καθώς τελειώνει το θέρος του 1916, ήταν ραγδαίες. Ισχυρές βουλγαρικές δυνάμεις εισέβαλαν στην Ανατολική Μακεδονία και κατέλαβαν σημαντικό τμήμα της περιοχής. Οι βουλγαρικές στρατιωτικές αρχές έσπευσαν να εξαπολύσουν διωγμό εναντίον των Ελλήνων, με σκοπό την εκδίωξη του ελληνικού πληθυσμού».(σ.83)

Στην παράγραφο επίσης, που αφορά τη διευθέτηση των ελληνοβουλγαρικών διαφορών, το εγχειρίδιο δεν μας διαφωτίζει ιδιαίτερα. Οι μαθητές και μαθήτριες θα πρέπει να φανταστούν την «Καβάλα και την περιοχή της» και να θυμηθούν τις περιοχές που η Σερβία και Ρουμανία είχαν κατακτήσει στον πόλεμο κατά της Βουλγαρίας... «Η ομώνυμη Συνθήκη Ειρήνης,» εννοεί του Βουκουρεστίου «που υπογράφηκε στο Βουκουρέστι την 28^η Ιουλίου/10η Αυγούστου 1913, κατακύρωσε την Καβάλα και την περιοχή της στην Ελλάδα, στη δε Σερβία και τη Ρουμανία τις περιοχές που είχαν κατακτήσει στον πόλεμο κατά της Βουλγαρίας, ο οποίος έμεινε γνωστός ως Β' Βαλκανικός Πόλεμος. Είχε προηγηθεί της υπογραφής της Συνθήκης του Βουκουρεστίου η αναγνώριση — με την ανταλλαγή επιστολών μεταξύ των πρωθυπουργών της Ελλάδας και της Ρουμανίας— θρησκευτικών και εκπαιδευτικών προνομίων στους Βλάχους της Ηπείρου και της Μακεδονίας».

Και ενώ το εγχειρίδιο περνά το 1992 και την Οικονομική και Νομισματική Ένωση και φτάνει να αναφέρει ως και την «πρωθυπουργία από τον Κ.Σημίτη, που παρέμεινε στο αξίωμα αυτό έως τις εκλογές του 2004» (σ.162), δηλαδή, κινείται χρονικά μέσα στη «φωτιά» ενός πολέμου που από το 1991 μαινόταν στα βόρεια σύνορά μας, καμιά αναφορά δεν γίνεται για την διάσπαση της

Γιουγκοσλαβίας και τη δημιουργία του νέου κράτους της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας που έμελλε να αντικαταστήσει τους παλιούς «βαρβάρους». Με εξαιρετικά βολικό τρόπο στρέφεται στο Κυπριακό ζήτημα και κατόπιν αυτού αφιερώνει τις τελευταίες 90 σελίδες του στο κεφάλαιο «Πνευματικά και καλλιτεχνικά ρεύματα από την περίοδο του Ρομαντισμού έως τις αρχές του 21^{ου} αιώνα». Οι σύγχρονοι λυκειόπαιδες καλούνται να ερμηνεύσουν τα φαινόμενα των ογκωδών διαδηλώσεων για τη Μακεδονία, βασιζόμενοι στις ιστορικές «γνώσεις» των ομιλητών στα συλλαλητήρια και των σχολιαστών στα τηλεοπτικά panels.

Συνεπώς, από τα εγχειρίδια της δεκαετίας του 1990 μέχρι σήμερα, πολύ λίγες και αποσπασματικές είναι οι πληροφορίες για την Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, την επονομαζόμενη και «Σκόπια» με μάλλον υποτιμητική διάθεση. Στις ογκώδεις διαδηλώσεις του 1992 αλλά και του 2018, οι «βάρβαροι» δεν ονομάζονταν πλέον Βούλγαροι, αλλά «Σκοπιανοί». Το σύνθημα «Η Μακεδονία είναι μία και ελληνική» απευθυνόταν σε άλλους εχθρούς. Η στροφή αυτή στον προσανατολισμό της κοινής γνώμης δεν έγινε βέβαια από τις λιγοστές σχολικές τους γνώσεις. Τα σχολικά εγχειρίδια κατάφεραν να κατασκευάσουν με ασάφειες και αποσπασματικές πληροφορίες απλώς την αίσθηση ότι ζούμε σε μια εχθρική γειτονιά και περιοριζόμαστε από λαούς που ζουν και αναπνέουν με το όνειρο της δικής μας καταστροφής, αφού αυτή συνεπάγεται την δική τους επιβίωση και πρόοδο. Το δίπολο «εμείς, οι δίκαιοι – οι άλλοι, οι κακοί» είναι το καταστάλαγμα τόσων τόνων χαρτιού και μελανιού.

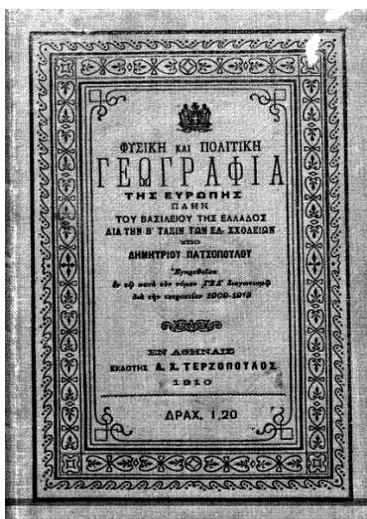
Την σκυτάλη σ' αυτό το εύφορο έδαφος πήραν τα Μ.Μ.Ε. Οι δημοσιογραφούντες ιστορικοί, οι δημοσιογράφοι, οι κάθε λογής αναλυτές, άρχισαν να εξαπολύουν μύδρους εθνικισμού. Η υπόθεση που ξεκίνησε με την ανοχή της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής και που πέρασε στα πολύ «ψιλά» της Ιστορίας με την μικρή ομόσπονδη γιουγκοσλαβική δημοκρατία που ονομαζόταν Μακεδονία ήδη από τη δεκαετία του '40 αποσιωπήθηκε πολύ βολικά. Αφήσαμε το τι έγινε πριν λίγα χρόνια και καταδυθήκαμε στην εξαιρετικά βαρύγδουπη και εύπεπτη αρχαιότητα. Ξαναβγάλαμε τις περικεφαλαίες και τα λάβαρα από τα σεντούκια και πήραμε τους δρόμους.

III. Εγχειρίδια Γεωγραφίας: η «πολυσημία» της Μακεδονίας και των πληθυσμών της

Τα βιβλία της Γεωγραφίας από τη φύση του μαθήματος παρουσιάζουν εκτεταμένα τον εθνικό «άλλο». Επίσης τα βιβλία αυτά, επικεντρώνονται στην σύγχρονη ζωή, χωρίς πολλές αναφορές στο παρελθόν. Έτσι, κατασκευάζεται μια εικόνα του «άλλου» και αντιπαραβάλλεται με αυτήν του εθνικού «εαυτού» μέσα από διάφορες ταξινομήσεις και ιεραρχήσεις των λαών και των πολιτισμών που περιγράφονται. Ακριβώς αυτή η αντιπαραβολή, είναι μία καλή τεχνική για την διαμόρφωση της αναπαράστασης του εθνικού μας «εαυτού»⁸⁴.

❖ *Μόνον δε εν τη βορείω Μακεδονία υπερτερεί το Σλαυϊκόν στοιχείον*

1. **Δημήτριος Πατσόπουλος**, *Φυσική και πολιτική γεωγραφία της Ευρώπης πλην του βασιλείου της Ελλάδος. Δια την Β' τάξιν των Ελληνικών Σχολείων*, εκδ. Δ.Χ. Τερζόπουλος, Αθήνα, 1909.

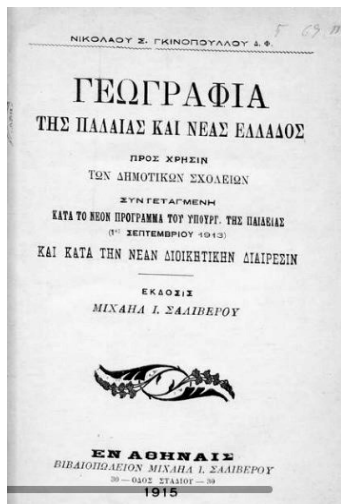
Πρόκειται για σχολικό εγχειρίδιο το οποίο προοριζόταν για τη διδασκαλία του μαθήματος της φυσικής και πολιτικής γεωγραφίας της Ευρώπης πλην της (τότε) Ελλάδας, στη Β' τάξη των Ελληνικών Σχολείων. Εκδότης είναι Δ.Χ. Τερζόπουλος. Το εγχειρίδιο εκτείνεται σε 100 σελίδες και είναι σε γλώσσα καθαρεύουσα.

Στο πρώτο κεφάλαιο του εγχειριδίου οι μαθητές και οι μαθήτριες διαβάζουν: «Α' Νότιος Ευρώπη, α' Ελληνική Χερσόνησος» δηλαδή Βαλκανική όπως την ονομάζουμε σήμερα. Στην 1^η χώρα που είναι η Ευρωπαϊκή Τουρκία και στην πρώτη παράγραφο με τίτλο «Χωρογραφική διαίρεσις» το εγχειρίδιο αναφέρει ότι «Η Ευρωπαϊκή Τουρκία, ήτις καλείται ούτω διότι το Τουρκικόν κράτος δεν περιορίζεται μόνον εν τη Ευρώπη, αλλ' εξαπλούται και επί της Ασίας και της Αφρικής, αποτελείται νυν εκ των εξής χωρών: 1) εκ του πλείστου μέρους της Ηπείρου, 2) εκ της Αλβανίας, 3) εκ του Νοβιπαζάρ, 4) εκ της Βορείου Θεσσαλίας, 5) εκ της Μακεδονίας και 6) εκ της Νοτίου Θράκης [...]. Η Μακεδονία είναι χώρα Ελληνική βάσει της ιστορίας της, [κατοικείται] και σήμερον έτι κατά το πλείστον υπό Ελλήνων γνησιωτάτων κατά τε την καταγωγήν και την γλώσσαν και το εθνικόν φρόνημα. Μόνον δε εν τη βορείω Μακεδονία υπερτερεί το Σλαυϊκόν στοιχείον, διότι το τμήμα τούτο της χώρας κατοικείται κατά το πλείστον υπό Βουλγάρων και Σέρβων».

⁸⁴ Λίνα Βεντούρα, «Εγχειρίδια Γεωγραφίας», στο Φραγκουδάκη-Δραγ (επιμ.), *Τι είν' η πατρίδα μας. Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997

Πρόκειται για πληροφορίες που προέρχονται από την έκδοση του 1911, σελ.13⁸⁵

2. **Νικόλαος Γκινόπουλος**, *Γεωγραφία της παλαιάς και νέας Ελλάδος*, (Στ' Δημοτικού), εκδ. Μιχαήλ Ι. Σαλίβερου, Αθήνα, 1915

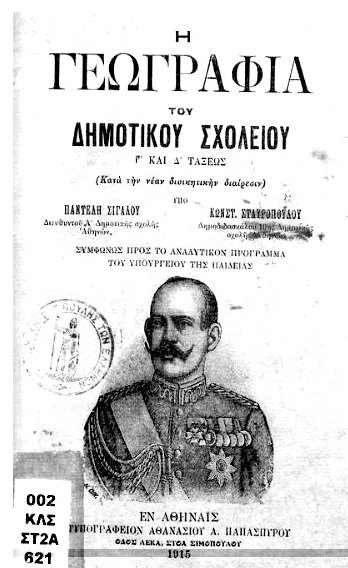
Παρουσιάζει σε 110 σελίδες με αρκετά ασπρόμαυρα σκίτσα την φυσική, οικονομική και πολιτική γεωγραφία της Παλαιάς και Νέας Ελλάδας. Περιέχει και εκτενή αναφορά στις «αλύτρωτες ελληνικές χώρες και νησιά» στις οποίες περιλαμβάνει την Σερβική και Βουλγαρική Μακεδονία, τη Θράκη, τα Δωδεκάνησα και την Κύπρο.

Οι μαθητές και οι μαθήτριες των δημοτικών σχολείων πληροφορούνται ότι «η Σερβική και η Βουλγαρική Μακεδονία ορίζουν προς βορράν την Ελληνική Μακεδονία» (σ. 78-79' έκδ.1923, σ. 76). Οι παραπάνω Μακεδονίες εντάσσονται στις «αλύτρωτες ελληνικές χώρες».

3. **Παντελής Σίγαλος και Κωνσταντίνος Σταυρόπουλος**, *Η Γεωγραφία του Δημοτικού Σχολείου*, (Γ' και Δ' τάξεως), εκδ. Αθ. Παπασπύρου, Αθήνα, 1915.

Μαθητικό βοήθημα που περιλαμβάνει εισαγωγή στη μαθηματική, φυσική και πολιτική γεωγραφία και παρουσιάζει την Ελλάδα ανά διαμέρισμα και νομό από γεωφυσική, πολιτική και οικονομική άποψη. Εκτείνεται σε 79 σελίδες.

Οι συγγραφείς μας πληροφορούν ότι : « ...η συνεχής Ελλάς αποτελείται 1) εκ της Στερεάς και της Ηπείρου· 3) εκ της Θεσσαλίας· και 4) εκ του πλείστου μέρους της Μακεδονίας. Της Μακεδονίας το νότιον μέρος κατελήφθη υπό του στρατού μας κατά τον Βαλκανοτουρκικόν πόλεμον τω 1912. Το δε πλείστον του ανατολικού τω 1913 μετά τον Ελληνοβουλγαρικόν πόλεμον». Με βάση τα παραπάνω, « η Ελληνική Μακεδονία ορίζεται προς Β. υπό της Σερβικής και Βουλγαρικής Μακεδονίας...» Όσο για τον πληθυσμό της, αυτός «*ανέρχεται [εις] 1.150.000 κατοίκους, όλους Έλληνας κατά την καταγωγήν, το φρόνημα και την γλώσσαν. Εκτός των Ελλήνων κατοικούσι και ολίγοι Τούρκοι και Εβραίοι. Είς τινα μέρη της Μακεδονίας είνε εγκατεστημένοι και ολίγοι*

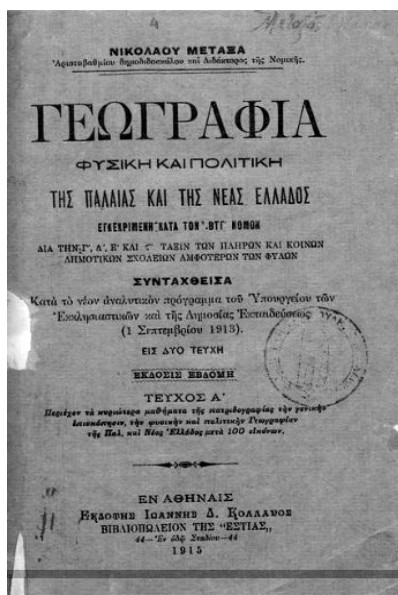
⁸⁵ Το σώμα των πληροφοριών στο κεφάλαιο των εγχειριδίων της Γεωγραφίας προέρχεται από το βιβλίο του Σπύρου Καράβα, *Οι Μακεδονίες των άλλων. Το μαχαίρι της Ιστορίας και οι νομοτέλειες της Γεωγραφίας*, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2018.

Κουτσόβλαχοι, οίτινες ομιλούσι την Ελληνικήν γλώσσαν και είνε Έλληνες κατά το φρόνημα».

Σημειωτέον ότι απουσιάζει κάθε μνεία για τη σύνθεση και το «ποιόν» των κατοίκων των υπόλοιπων περιφερειών.

❖ Η ελληνοσλαβόφωνος διάλεκτος και το κακόζηλον συνοθύλευμα

4. **Νικόλαος Μεταξάς**, *Νεωτάτη Γεωγραφία Φυσική και Πολιτική της Παλαιάς και Νέας Ελλάδος* (τεύχος Α') Γ' Τάξη Δημοτικού, εκδ. Ιωάννου Δ. Κολλάρου, Αθήνα, 1915.

Περιέχει μαθήματα πατριδογνωσίας. Αναφέρεται στα φυσικά, κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά των ελληνικών περιοχών. Το εγχειρίδιο εκτείνεται σε 138 σελίδες με εικόνες και σκίτσα ασπρόμαυρα.

Ο Ν. Μεταξάς κάνει διάκριση μεταξύ «ελληνικής και βουλγαρικής Μακεδονίας» και σημειώνει ότι από τους κατοίκους «της ελληνικής Μακεδονίας, οι πλείστοι [είναι] Έλληνες την καταγωγήν και την γλώσσαν». Προβαίνει μάλιστα και σε μια επιμέρους διάκριση καθαρά γεωγραφική, με ιστορική αφετηρία: κατά τον Μεσαίωνα, «η παροδική επιμειξία, η επελθούσα μεταξύ των Ελλήνων Μακεδόνων και των επιδραμόντων [...] αγρίων

βαρβάρων φυλών είχε ως αποτέλεσμα την παραφθοράν της γλώσσης ιδίως εις τα βορειότερα τμήματα της Μακεδονίας». Οι «επιδραμόντες» στον Άτλαντα του ίδιου συγγραφέα είναι απλά «Σέρβοι και Βούλγαροι οι οποίοι και εκγκατεστάθησαν κυρίως εις τα βόρεια μέρη της Μακεδονίας» ενώ λίγο πιο κάτω επαναλαμβάνει τα περί «βαρβάρων φυλών».

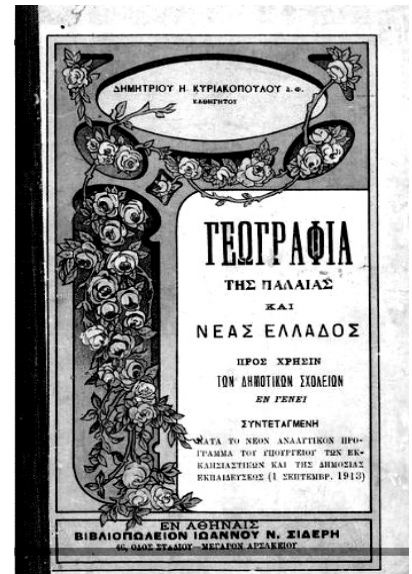
Στο εγχειρίδιο του 1915 σχολιάζεται και η γλώσσα: Όμως στην «Νότιον και ανατολικήν Μακεδονίαν, επίσημος και επικρατεστέρα γλώσσα [...] είναι η ελληνική γλώσσα και μόνον πού και πού εις την ύπαιθρον χώραν ομιλείται ελληνοσλαβόφωνος διάλεκτος. Για τη γλώσσα αυτή αποφάινεται πως δεν είναι ούτε ελληνική, ούτε βουλγαρική, ούτε σλαβική, ούτε τουρκική, αλλά κακόζηλον συνοθύλευμα εξ' όλων τούτων. (σ. 187)

Για τη Βορειοανατολική ή βουλγαρική Μακεδονία κάνει λόγο στο Β' τεύχος του εγχειριδίου του (1916, σ. 167, 168, 181) καθώς και για την ΒΔ. Μακεδονία ή σερβική Μακεδονία (σ. 177) οι οποίες συγκαταλέγονται βεβαίως στις αλύτρωτες ελληνικές χώρες.

5. **Δημήτριος Κυριακόπουλος**, *Γεωγραφία της Παλαιάς και Νέας Ελλάδος προς χρήση των Δημοτικών Σχολείων εν γένει*, εκδ. Ιωάννου Ν. Σιδέρη, Αθήνα, 1918.

Η συνοδευτική εικόνα αφορά την έκδοση του 1918 που εκτείνεται σε 92 σελίδες με εικόνες, σκίτσα και χάρτες όλα ασπρόμαυρα. Παρουσιάζει τη φυσική, οικονομική και πολιτική γεωγραφία της Παλαιάς και Νέας Ελλάδας. Περιέχει και εκτενή αναφορά στις «λοιπές ελληνικές χώρες» στις οποίες περιλαμβάνει την Σερβική και Βουλγαρική Μακεδονία, τη Θράκη, τα Δωδεκάνησα, την Ανατολική Ρωμυλία, την Μικρά Ασία, την Συρία και την Παλαιστίνη. Το εγχειρίδιο επανεκδίδεται στα 1918 και 1919.

Στο εγχειρίδιο διαβάζουμε ότι : «...Ελληνική Μακεδονία ορίζεται προς Β. υπό της Σερβικής και Μακεδονίας...» οι οποίες ανήκουν στις «λοιπές ελληνικές χώρες» ή αλλιώς «αλύτρωτες». Για τις δύο αυτές Μακεδονίες προσθέτει ότι «δια της συνθήκης του Βουκουρεστίου (1913) η μεν Βορειοδυτική Μακεδονία παρεχωρήθη εις την Σερβίαν, η δε Βορειοανατολική εις την Βουλγαρίαν». Για τον πληθυσμό της «Ελληνικής Μακεδονίας», εκτός των Τούρκων και των «ολίγων Βλάχων», μαθαίνουμε ότι «οι κατοικούντες εν Μακεδονία Έλληνες (περί το 1 εκατομ.) διαφυλάττουσι καθαράν την καταγωγήν αυτών και την γλώσσαν». Άξιες λόγου πόλεις της «Σερβικής Μακεδονίας» είναι το «Μοναστήριον (ή Βιτώλια, 60.000 κατ.), τα Σκόπια (47.000 κατ.), το Πετρίτσι (8.000 κατ.), το Μελένικον (5.000 κατ.) και το Νευροκόπιον παρά τον ποταμόν Νέστον». Το εγχειρίδιο επανεκδίδεται το 1922 και 1923 με τον διαφορετικό τίτλο : Γεωγραφία της Μεγάλης Ελλάδος, ωστόσο τα αντίστοιχα παραθέματα δεν αλλάζουν ουσιαστικά.

Στα 1926 το ίδιο εγχειρίδιο (του Δ. Η. Κυριακόπουλου) επανεκδίδεται με τον τίτλο : *Γεωγραφία της Μεγάλης Ελλάδος, προς χρήση των δημοτικών σχολείων εν γένει*.

Στις επανεκδόσεις του ίδιου εγχειριδίου στα 1932 και 1935, έχουμε διαφοροποιήσεις. Η σημαντικότερη αφορά το κεφάλαιο για τις «λοιπές ελληνικές χώρες» που δεν υπάρχει πια. Η «Ελληνική Μακεδονία προς βορράν συνορεύει πλέον με τη Σερβία και τη Βουλγαρία». Παρά ταύτα, δηλώνεται ότι μετά τους Βαλκανικούς πολέμους «από τη Μακεδονία το περισσότερο μέρος, η δυτική και η ανατολική παραχωρήθηκε στην Ελλάδα, η βόρεια στη Σερβία και λίγη στη Βουλγαρία».

❖ *Απολίτιστοι, αγροίκοι, σκαιοί και πλεονέκτες*

6. **Δημήτριος Δημητράκος** (επιμ. Τσαμασφύρου) , *Η Ευρώπη* (γεωγραφικό εγχειρίδιο), εκδ. Δημητράκου, Αθήνα, 1924.

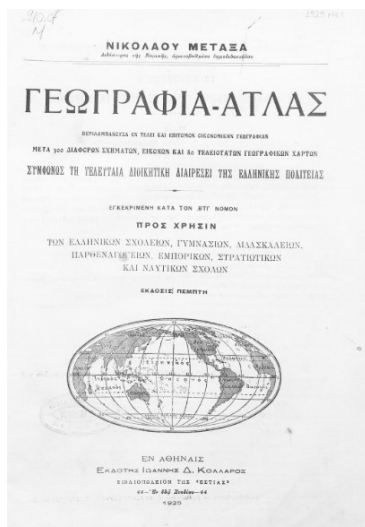
Μαθητικό βοήθημα Γεωγραφίας που εκτείνεται σε 309 σελίδες εμπλουτισμένες ασπρόμαυρες εικόνες και χάρτες. Περιλαμβάνει εισαγωγή στη φυσική, γεωγραφία και ανθρωπογεωγραφία και εξετάζει την Ελλάδα και τις χώρες της Ευρώπης από γεωφυσική, πολιτική και οικονομική άποψη.

Το εγχειρίδιο αυτό δεν παρουσιάζει κάποια διαφοροποίηση από τα προηγούμενα εγχειρίδια. Μεταξύ των περιοχών που περιλαμβάνει η «δημοκρατία της Ελλάδος» αναφέρεται και η «νότιος» και «ανατολική Μακεδονία» (σ. 91) τις οποίες «απέκτησε» μετά τους πολέμους του 1912-1913 (σ. 94). Στη Βουλγαρία συμπεριλαμβάνεται η «βορειοανατολική Μακεδονία» (σ. 108) ενώ στη «Νοτιοσλαβία» η «βόρειος Μακεδονία» (σ.119). Ο συγγραφέας δεν παραλείπει να χαρακτηρίσει τους Βουλγάρους «απολίτιστους, αγροίκους, σκαιοί και πλεονέκτες». (σ. 110).

Στα 1934, στην απλουστευμένη μορφή του γεωγραφικού εγχειριδίου του ίδιου συγγραφέα, με τον ίδιο τίτλο, η διάκριση των τριών Μακεδονιών παραλείπεται και η Μακεδονία αναφέρεται μόνο ως περιφέρεια της Ελλάδας. Για το εγχειρίδιο αυτό προϋπάρχει έκδοση του 1933 και θα επανεκδοθεί το 1939.

7. **Νικόλαος Μεταξάς**, *Γεωγραφία – Άτλας*, περιλαμβάνουσα εν τέλει και επίτομον οικονομικήν γεωγραφίαν, μετά τριακοσίων διαφόρων σχημάτων, εικόνων και ογδόντα τελειοτάτων γεωγραφικών χαρτών, προς χρήσιν των Ελληνικών Σχολείων, Γυμνασίων, Διδασκαλείων, Παρθεναγωγείων, Εμπορικών-Στρατιωτικών και Ναυτικών σχολών, εκδ. Ιωάννης Δ. Κολλάρος, Αθήνα, 1925.

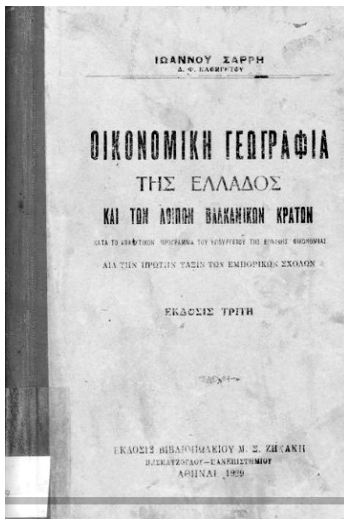
Το εγχειρίδιο εκτείνεται σε 427 σελίδες με εικόνες σχεδιαγράμματα, σκίτσα και χάρτες, όλα ασπρόμαυρα. Εδώ έχουμε την 5^η έκδοση.

Ο «αριστοβάθμιος δημοδιδάσκαλος» και συγγραφέας του άτλαντα, επαναλαμβάνει τη διάκριση σε «τρεις Μακεδονίες» (σ. 238, 242, 248, 251) και επιχαιρεί για την

ελληνικότητα της «ελληνικής Μακεδονίας» της οποίας, χάρη στην εγκατάσταση των προσφύγων, «τα 90% των κατοίκων αποτελούνται ήδη από ακραιφνείς και αμιγείς Έλληνας...»

❖ *Βουλγαρομακεδόνες και Μακεδονοσλάβοι*

8. **Ιωάννης Σαρρής**, *Οικονομική Γεωγραφία της Ελλάδος και των λοιπών Βαλκανικών Κρατών δια την Πρώτην Τάξιν των Εμπορικών Σχολών*, εκδ. Μ. Σ. Ζηκάκης, Αθήνα, 1929.

Σχολικό εγχειρίδιο Γεωγραφίας που περιλαμβάνει στοιχεία μαθηματικής, αστρονομικής και φυσικής γεωγραφίας. Περιέχει στοιχεία γεωφυσικά και πολιτικά της Ελλάδας και των χωρών της χερσονήσου του Αίμου. Είναι σε γλώσσα καθαρεύουσα, εκτείνεται σε 112 σελίδες με ασπρόμαυρες εικόνες και χάρτες. Η Γεωγραφία εκδίδεται από το 1925 μέχρι το 1929. Η συγκεκριμένη εικόνα προέρχεται από το αντίτυπο του 1929.

Και στο εγχειρίδιο του «διδάκτορος Φιλοσοφίας και καθηγητή» Ιωάννη Σαρρή, η διαίρεση της Μακεδονίας σε τρεις διαφορετικές επικράτειες είναι δεδομένη: «Εις την Ελλάδα ανήκει η Νοτιοδυτική Μακεδονία, η Χαλκιδική χερσόνησος και η Νοτιοανατολική Μακεδονία». (σ. 43). Η ελληνική Μακεδονία ως εκ τούτου συνορεύει με τη «Βουλγαρική» και τη «Σερβική» Μακεδονία (σ. 78, 93, 98). Η τελευταία αποτελεί μία από τις «φυσικές περιοχές της Νοτιοσλαβίας», όπου όμως «οι ενταύθα σλαβόφωνοι διαφέρουν των Σέρβων. Μόνον εις τα Σκόπια και εις τα Βελεσσά είνε αληθείς Σέρβοι· οι λοιποί είνε απόγονοι των αρχαίων Μακεδόνων οι οποίοι παρέλαβον Σλαβικόν ιδίωμα». (σ. 98, 99) Είναι ενδιαφέρον ότι η θεωρία αυτή, που επινοήθηκε από τους μηχανισμούς της ελληνικής προπαγάνδας ήδη από τη δεκαετία του 1860, προκειμένου να τεκμηριωθούν τα «ιστορικά και απaráγραπτα δίκαια τον ελλητισμού» στη Μακεδονία, ήταν ακόμη σε χρήση, έστω και σε περίοδο εθνικιστικής ύφεσης.

Και πάλι σε εγχειρίδιο του Ιωάννη Σαρρή, το 1933-1935 με τίτλο «Γεωγραφία της Ευρώπης δια την Β' Τάξιν των Γυμνασίων», δημοσιεύεται χάρτης με τις επεκτάσεις της «Σερβίας (Νοτιοσλαβίας)» μέχρι το 1918 (σ. 11), όπου σημαίνεται η «Σερβική Μακεδονία». Για την οροσειρά του Αίμου μνημονεύεται ότι «ήτο άλλοτε όριον των Ελληνικών χωρών» και προσδιορίζει το βόρειο σύνορο της Θράκης, η οποία μαζί με «μικρόν μέρος της Μακεδονίας ανήκει εις την Βουλγαρίαν» (σ. 20). Με άλλη ευκαιρία αποκαλεί τους απογόνους των αρχαίων Μακεδόνων «Βουλγαρομακεδόνες» και το σλαβικό ιδίωμα «βουλγαρική γλώσσα».

❖ Η ανταλλαγή πληθυσμών και η ομοιογένεια

9. Στην «Γεωγραφία της Ελλάδος» δια την Α' Τάξιν του Γυμνασίου, του **Ιωάννη**

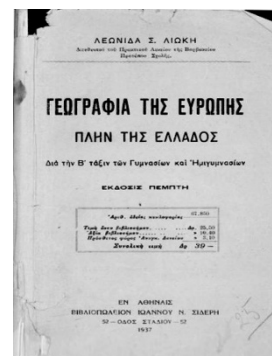
Σαρρή (εκδ. Ιωάννου Ν. Σιδέρη) και πάλι, και σε όλες τις επανεκδόσεις της κατά το 1933, 1934 και 1935, η γεωμορφολογική προσέγγιση του συγγραφέα είναι η πλέον άρτια επιστημονικά, ιδίως εάν συγκριθεί με όσες ακολούθησαν. Εκείνο που αποφεύγει ο Σαρρής είναι να μετατρέψει έμμεσα το χερσαίο πολιτικό σύνορο της Ελλάδας σε φυσικό. Κατά συνέπεια, δεν δημιουργείται στον αναγνώστη η λανθασμένη εντύπωση ότι, λόγου χάριν, η Μακεδονία «τελειώνει» στην Ειδομένη και στο Μπέλες, συνηθισμένη παρανόηση στις περισσότερες σχολικές γεωγραφίες, ιδιαίτερα της τελευταίας 50ετίας. Αντίθετα, η σειρά των βουνών

«*Βόρας (Καϊμάκτσαλαν), Βέρμιον και Πίερον*» (Πιέρια) εμφανίζονται ως φυσική συνέχεια της «*Μπάμπουννας*» που βρίσκεται στη «*Σερβική Μακεδονία* (σ. 66). Το όρος αυτό, μαζί με εκείνα του Βαρνούντα και του Βόρα, ορίζουν το λεκανοπέδιο της Πελαγονίας, του οποίου κύριον κέντρον είναι το Μοναστήριον, ενώ μόνον το νότιον μέρος του λεκανοπεδίου κατέχει σήμερα η Ελλάς όπου η πόλις Φλώρινα» (σ. 68). Όσο για την κοιλάδα του Αξιού, που «*αποτελείται από μικρά λεκανοπέδια*» και εκτείνεται ένθεν κακείθεν των συνόρων, το χωριό «*Ειδομένη είνε επί του Ελληνικού εδάφους, ενώ πέραν τούτου, από του λεκανοπεδίου της Γευγελής, εισέρχεται εις την Σερβικήν Μακεδονίαν. Το λεκανοπέδιον τούτο φθάνει προς Β. (εις την Σερβικήν Μακεδονίαν) μέχρι της φάραγγος Σιδηράς Πύλης (Ντεμίρ καπού)*» (σ.75). Όσο για τους ομογλώσσους τους της Ελληνικής Μακεδονίας, αυτοί αναφέρονται ως «*Μακεδονοσλάβοι*», για τους οποίους γράφει πιο συγκεκριμένα: «*Εις τα βόρεια της Μακεδονίας [ενν. της Ελληνικής] κατοικούν ολίγοι Σλαβόφωνοι (80 χιλ.) εις τους οποίους πολύ έχει επιδράσει ο Ελληνικός πολιτισμός. Ομιλούν και την Ελληνικήν γλώσσαν, ανέκαθεν δε ανήκον εις την Ορθόδοξον Ελληνικήν Εκκλησίαν*». Ο συγγραφέας διαπιστώνει ότι «*σήμερα*», μετά την «*ανταλλαγή των πληθυσμών, εγκατεστάθησαν εδώ Έλληνες πρόσφυγες [και] έγινεν ομοιογένεια εις την Ελληνικήν Μακεδονίαν*» (σ.66)

10. Λεωνίδα Λιώκης, Γεωγραφία της Ευρώπης πλην της Ελλάδος δια την Β' Τάξιν των Γυμνασίων, εκδ. Ιωάννης Ν. Σιδέρης, Αθήνα, 1932.

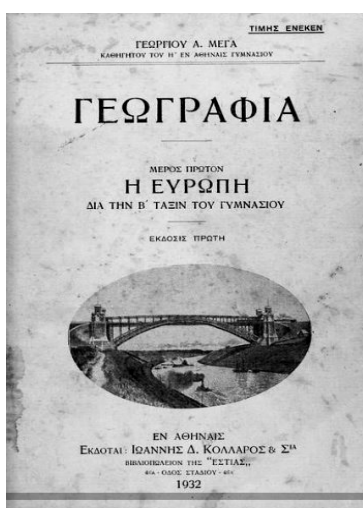
Σχολικό εγχειρίδιο 192 σελίδων, με ασπρόμαυρες εικόνες και χάρτες. Εξετάζει τις χώρες της Ευρώπης, πλην της Ελλάδας, από γεωμορφολογική, οικονομική και πολιτική άποψη. Το εσώφυλλο (εδώ) που σώζεται, προέρχεται από την 5^η επανέκδοση του εγχειριδίου, στα 1937.

Εδώ διαβάζουμε ότι «η Σερβική Μακεδονία αποτελεί μία από τις περιφέρειες της Νοτιοσλαβίας» (σ. 13,17).

❖ Τα φυσικά όρια του Βουλγαρισμού

11. Γεώργιος Μέγας, Γεωγραφία. Μέρος πρώτον. Η Ευρώπη δια την Β' Τάξιν του Γυμνασίου, εκδ. Ιωάννης Δ. Κολλάρος, Αθήνα, 1932.

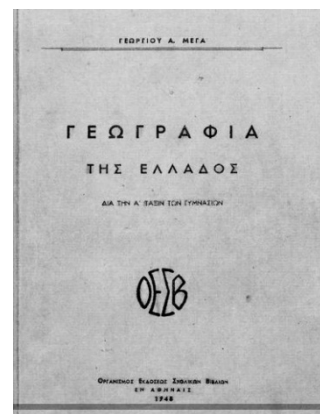

Πρόκειται για σχολικό εγχειρίδιο 168 σελίδων με εικόνες και χάρτες όλα ασπρόμαυρα που εξετάζει την Ευρώπη και τα κράτη της από γεωφυσική, πολιτική και οικονομική άποψη. Γίνεται ειδική αναφορά στις εμπορικές σχέσεις των ευρωπαϊκών κρατών με την Ελλάδα. Το εξώφυλλο του εγχειριδίου προέρχεται από την 6^η επανέκδοσή του στα 1938.

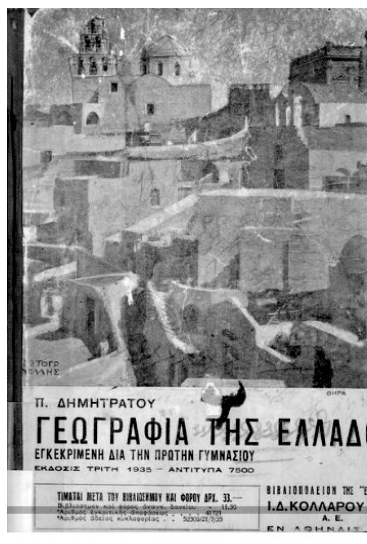
Στην πρώτη του έκδοση το 1932, το εγχειρίδιο του Γεωργίου Μέγα, σημειώνει ότι μεταξύ των χωρών που απελευθέρωσε η Ελλάδα το 1912 ήταν και η «νότια Μακεδονία», και έτσι «η γραμμή των συνόρων μας προς την Σερβίαν αφήκεν ευρείαν ζώνην της Δυτικής Μακεδονίας με πληθυσμόν ελληνικόν εις την διοίκησιν των Σέρβων» (σ. 160-161). Από το τμήμα αυτό της Μακεδονίας, «μικρόν μόνον μέρος περιήλθεν εις την Ελλάδα· το μεγαλύτερον αυτής μέρος με το Μοναστήριον (30 χιλ.) το προς βορράν προπύργιον του Ελληνισμού, καθώς και ανατολικώτερον η Γεβγελή, η Δοϊράνη και η Στρώμνιτσα, περιελήφθησαν εις τα σερβικά σύνορα αν και είχαν ελληνικώτατον πληθυσμόν» (σ. 20). Για τη Βουλγαρία ο ίδιος σημειώνει ότι, εκτός από το Μελένικο, «το οποίον άλλοτε είχεν αμιγή ελληνικόν πληθυσμόν [...] κατά τα τελευταία έτη, αφού εξεδίωξαν [οι Βούλγαροι] τους Έλληνας, οι οποίοι από χρόνων κατώκουν την βόρειον Θράκην, επέτυχον να εκβουλγαρίσουν όλην την χώραν βορείως της Ροδόπης, ώστε το όρος τούτο και ο Δούναβης ν' αποτελούν τώρα τα φυσικά όρια του Βουλγαρισμού» (σ. 13). Ο ίδιος αποδέχεται ότι «τα πολιτικά όρια των κρατών σπανίως ταυτίζονται με τα εθνικά των όρια» (σ. 160) και παραθέτει έναν πρωτόλειο εθνολογικό χάρτη της Βαλκανικής

χερσονήσου (σ. 31), σύμφωνα με τον οποίο οι Έλληνες απλώνονται στη νότια Αλβανία και Σερβία καθώς και σε μικρό τμήμα της νοτιοδυτικής Βουλγαρίας

12. Το 1947 εκδίδεται για πρώτη φορά η *Γεωγραφία της Ελλάδος δια την Α' Τάξιν των Γυμνασίων* του **Γεωργίου Μέγα**. Θα γνωρίσει πολλαπλές επανεκδόσεις μέχρι και το 1968 από τον ΟΕΣΒ (και μετέπειτα ΟΕΔΒ). Οι μαθητές έχουν την ευκαιρία να μάθουν ότι τη Μακεδονία «δεν την κατέχει όλην σήμερα η Ελλάς. Το βόρειον μέρος της το κατέχουν δύο άλλα κράτη, η Νοτιοσλαβία και η Βουλγαρία» (σ. 113 [έκδ. 1947, 1948, 1950, 1951]- σ. 115, 117 [έκδ. 1955, 1957, 1958]- σ. 112 [έκδ. 1964, 1968]).

13. **Παναγιώτης Δημητράτος**, *Η Ελλάς. Γεωγραφία δια την Α' Τάξιν του Γυμνασίου*, εκδ. Ιωάννης Δ. Κολλάρος, Αθήνα, 1933.

Σχολικό εγχειρίδιο εκτεινόμενο σε 206 σελίδες, με ασπρόμαυρες εικόνες και ασπρόμαυρους χάρτες. Εξετάζει τα γεωγραφικά διαμερίσματα της Ελλάδας από γεωφυσική, οικονομική και πολιτική πλευρά. Εκδίδεται από το 1933 έως το 1935. Το εξώφυλλο της εικόνας προέρχεται από την 3^η έκδοση του 1935.

Στο εγχειρίδιο σημειώνεται ότι «η Μακεδονία αποτελεί μέρος του ελληνικού κράτους, ενώ και μέχρι του 1922 μέρος του πληθυσμού της Μακεδονίας ήσαν τούρκοι και βούλγαροι. Στη συνέχεια, όμως, οι τούρκοι και οι βούλγαροι της Μακεδονίας και των άλλων ελληνικών μερών ανεχώρησαν εις τας πατρίδας των [...] Ούτω η

Μακεδονία μετά μακρούς και σκληρούς αγώνας απέκτησεν εθνικήν ομοιογένειαν».

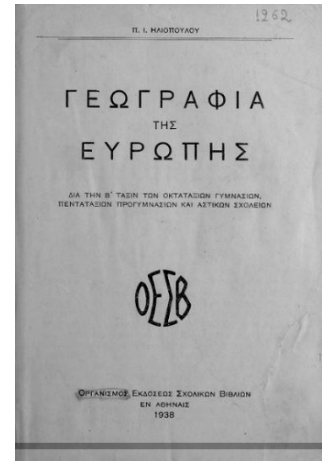
❖ *Σερβική Μακεδονία : η συνέχεια της Ελληνικής Μακεδονίας*

14. Π.Ι. Ηλιόπουλος, Γεωγραφία της Ευρώπης δια την Β' Τάξιν των Οκταταξίων Γυμνασίων, ΟΕΣΒ, ΑΘΗΝΑ, 1938.

Σχολικό εγχειρίδιο γεωγραφίας εκτεινόμενο σε 260 σελίδες με εικόνες και χάρτες ασπρόμαυρα. Εξετάζει τις χώρες της Ευρώπης πλην της Ελλάδας, από γεωμορφολογική, οικονομική και πολιτική άποψη.

Άλλο ένα γεωγραφικό εγχειρίδιο που μακροημέρευσε. Πρωτοκυκλοφορεί το 1938 και εξακολουθεί να εκδίδεται από τον ΟΕΣΒ μέχρι το 1959.

Αναφερόμενος ο συγγραφέας στα λεκανοπέδια του Στρυμόνα και του Νέστου, στη νοτιοδυτική Βουλγαρία, επισημαίνει ότι «η περιοχή αυτή παρουσιάζει γεωλογική κατασκευήν ανάλογον με την της Ελληνικής Μακεδονίας, της οποίας είναι συνέχεια» (σ. 26· όλες οι παραπομπές από την έκδοση του 1938, αλλά τα ίδια επαναλαμβάνονται και στις μεταγενέστερες εκδόσεις). Όσο για την περιοχή της «Σερβικής Μακεδονίας», αυτή αποτελεί «συνέχεια της Ελληνικής Μακεδονίας» (σ. 38), ενώ είναι μία από τις πέντε «φυσικές» περιοχές της Γιουγκοσλαβίας (σ. 37). Ο όρος «Σερβική Μακεδονία» απαντάται δέκα φορές στο εγχειρίδιο (σ. 37,38,39,41,42,54), μία φορά αναφέρεται ως «Β. Δ. Μακεδονία» (σ. 39) και μία απλά ως «Μακεδονία» (σ.43).

15. Νικόλαος Παπασπύρου, Νέα Γεωγραφία . Η Ευρώπη δια την Στ' Τάξιν, εκδ. Δημ. Τζάκας και Στεφ. Δελλαγραμμάτικας, Αθήνα, 1939.

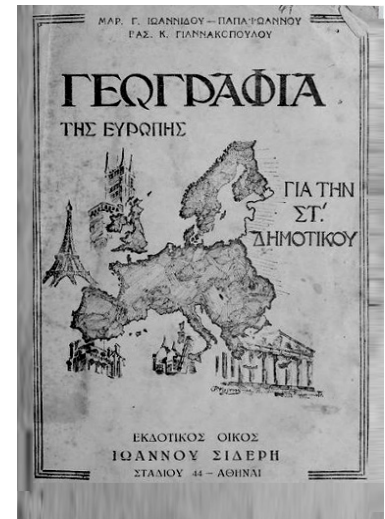
Πρόκειται για σχολικό εγχειρίδιο που εκτεινόταν σε 114 σελίδες και είχε πλούσια εικονογράφηση με σκίτσα, χάρτες και εικόνες όλα ασπρόμαυρα. Προοριζόταν για τη διδασκαλία του μαθήματος της Γεωγραφίας στην Ε' και Στ' Δημοτικού. Έφερε την σφραγίδα του συγγραφέα και τη σφραγίδα του εκδότη : Δημ. Τζάκας και Στεφ. Δελλαγραμμάτικας. Το παρόν εξώφυλλο προέρχεται από την 6^η έκδοση του εγχειριδίου στα 1939.

Ο συγγραφέας μας πληροφορεί ότι το 1918 συγκροτήθηκε « ένα μεγάλο Βασίλειον της Νοτιοσλαβίας ή Γιουγκοσλαβίας». Οι χώρες που το απαρτίζουν, πλην της «παλαιάς Σερβίας, είναι το Μαυροβούνιον, μέρος της

Μακεδονίας, η Βοσνία και Ερζεγοβίνη, η Δαλματία, η Σλαβονία και η Κροατία» (σ. 43). Τα ίδια ακριβώς επαναλαμβάνει και στην έκδοση του 1950. Το 1967, στο εγχειρίδιο του ίδιου Γεωγραφία της Ευρώπης δια την ΣΤΤάξιν του Δημοτικού Σχολείου, αλλάζει η διατύπωση, αλλά το περιεχόμενο είναι ταυτόσημο.

16. Μάριου Ιωαννίδου, Βασιλ. Παπαϊωάννου και Β. Γιαννακοπούλου, Γεωγραφία της Ευρώπης για την Στ' Τάξη των Δημοτικών Σχολείων, εκδ. Ιωάννης Ν. Σιδέρης, Αθήνα, 1950.

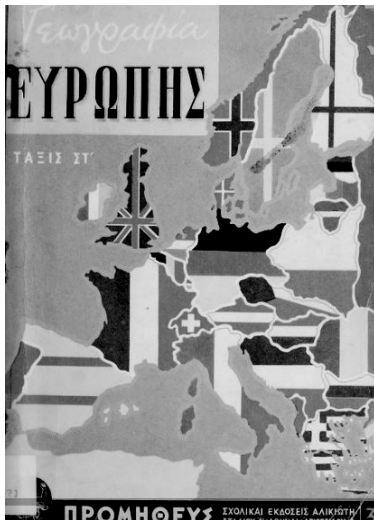
Μαθητικό βοήθημα Γεωγραφίας που περιέχει στοιχεία φυσικής και μαθηματικής γεωγραφίας και εξετάζει τα κράτη της Ευρώπης από γεωφυσική, πολιτική και οικονομική άποψη. Περιλαμβάνει και στοιχεία ανθρωπογεωγραφίας. Εκτείνεται σε 116 σελίδες με ασπρόμαυρη εικονογράφηση.

Η έκδοση του 1950 δεν έγινε από τον ΟΕΣΒ, φέρει όμως την έγκριση του Υπουργείου Παιδείας για την τριετία 1950-1953. Στην έκδοση αυτή αναδημοσιεύεται ο χάρτης της Γεωγραφίας του Ιω. Σαρρή του 1933, με την επισήμανση ότι η Σερβική Μακεδονία αποτελεί ένα από τα τμήματα της Γιουγκοσλαβίας (σ. 50,52). Τον ίδιο χάρτη της Γιουγκοσλαβίας του Ιω. Σαρρή αναδημοσιεύει επίσης και ο Λάζαρος Γαβαλάς στη Γεωγραφία της Ευρώπης διά τους μαθητάς της ΣΤ' Τάξεως των Δημοτικών Σχολείων (χ. χ., αλλά εγκεκριμένη από το Υπουργείο το 1955).

❖ *Σερβική Μακεδονία και σερβομακεδονική γλώσσα*

17. Δημήτριος Γιαννιάς, Γεωγραφία της Ευρώπης (βοήθημα). Τάξις Στ', εκδ. Αλικιώτη, Αθήνα, 1955.

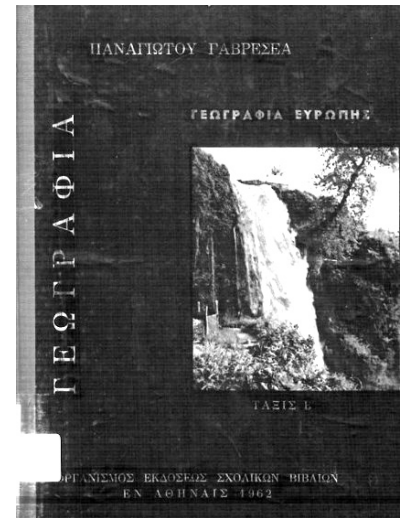
Μαθητικό βοήθημα που περιέχει στοιχεία φυσικής και μαθηματικής γεωγραφίας και εξετάζει τα κράτη της Ευρώπης από γεωφυσική, πολιτική και οικονομική άποψη. Περιλαμβάνει στοιχεία ανθρωπογεωγραφίας. Εκδίδεται από το 1955 μέχρι το 1958 και εκτείνεται σε 128 σελίδες με εικόνες και χάρτες σε έγχρωμη και μαυρόασπρη εκτύπωση.

Στο βοήθημα διαβάζουμε : «η Γιουγκοσλαβία αποτελείται από τα εξής τμήματα: τη Σερβία, την Κροατία, την Σλοβενία, τη Βοσνία, την Ερζεγοβίνη, τη Δαλματία το Μαυροβούνιο και τη Σερβική

Μακεδονία» (σ. 54). Μάλιστα παρατίθεται και χάρτης (σ. 53) με τη σήμανση «Σερβική Μακεδονία». Πληροφορούμαστε επίσης ότι εκτός από τη σερβική γλώσσα, στη χώρα ομιλούνται και η κροατική, η σλοβένικη και η «σερβομακεδονική» (σ. 52). Επίσης δεν λείπουν και σχόλια σοβινιστικού τύπου για την Βουλγαρία και τους Βουλγάρους όπως και σχόλια περί αλυτρωτισμού που άλλωστε υπάρχουν σε όλα σχεδόν τα εγχειρίδια της Γεωγραφίας μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1980.

18. Παναγιώτης Γαβρεσέας, Γεωγραφία της Ευρώπης δια την Β' Τάξιν των Γυμνασίων, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1962

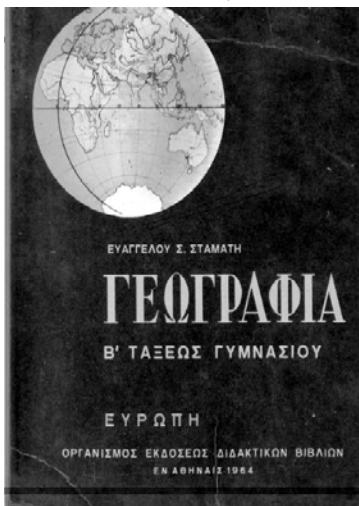
Σχολικό εγχειρίδιο Γεωγραφίας Β' Γυμνασίου που περιλαμβάνει εισαγωγή στη φυσική και πολιτισμική γεωγραφία της Ευρώπης και εξετάζει τις χώρες της από γεωμορφολογική, οικονομική και πολιτική άποψη. Εκτείνεται σε 252 σελίδες με εικόνες και σκίτσα ασπρόμαυρα. Γλώσσα : Απλή καθαρεύουσα. Έκδοση ΟΕΔΒ.

Εδώ αναφέρεται ότι η «Σερβική Μακεδονία» είναι μία από τις έξι «Λαϊκές Δημοκρατίες του ομόσπονδου» κράτους της Γιουγκοσλαβίας, στο οποίο κατοικούν «περί το 1 εκατομ. Σέρβοι της Μακεδονίας» (έκδ. 1963, σ. 23, 32). Το κείμενο συνοδεύεται από δύο χάρτες της Γιουγκοσλαβίας, με την ένδειξη «Σερβική Μακεδονία» στον πολιτικό χάρτη και «Μακεδονία» χωρίς άλλο προσδιορισμό στον επόμενο (σ. 24, 26). Ο όρος «Σερβική Μακεδονία» απαντάται εδώ εννέα φορές (σ. 23,25,27,29,32,35)

❖ *Η κατεχομένη Μακεδονία*

19. Ευάγγελος Σταμάτης, Γεωγραφία Ευρώπης, Φυσική, Πολιτική, Οικονομική δια την Β' Τάξιν του Γυμνασίου, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1964.

Σχολικό Εγχειρίδιο Γεωγραφίας Β' Γυμνασίου που περιλαμβάνει στοιχεία φυσικής και μαθηματικής γεωγραφίας και εξετάζει χώρες της Ευρώπης από γεωμορφολογική, οικονομική και πολιτική άποψη. Περιέχει και στοιχεία Γεωλογίας. Εκτείνεται σε 260 σελίδες με φωτογραφίες και χάρτες (ασπρόμαυρες και έγχρωμες). Γλώσσα : Απλή καθαρεύουσα. Έκδοση ΟΕΔΒ. Το συγκεκριμένο εγχειρίδιο επανεκδόθηκε το 1965 και το 1967, με αλλαγές μόνο στους αριθμούς των σελίδων των παραθεμάτων. Στις πρώτες του σελίδες

αναδημοσιεύεται ο χάρτης της Γιουγκοσλαβίας, που είχαμε συναντήσει και στο εγχειρίδιο του Παναγιώτη Γαβρεσέα του 1962. Στο εγχειρίδιο διαβάζουμε «κατά το 1912-1913 κατέλαβεν η Σερβία την βόρειον Μακεδονίαν». (σελ. 28) Προστίθεται επίσης ότι «μέχρι του 1918 έζων εις την σημερινήν Μακεδονίαν την κατεχομένην υπό των Γιουγκοσλάβων πολλοί Έλληνες» (σελ. 29).

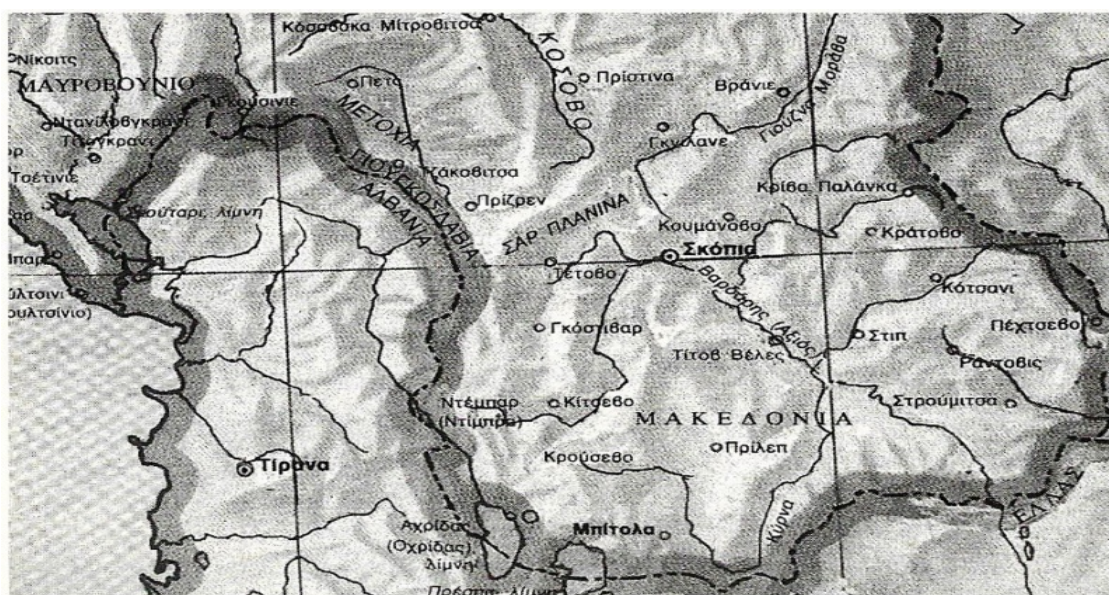
❖ Η άλλη Μακεδονία επί χάρτου

20. Ευστράτιος Παπάνης, *Η Γεωγραφία Β' Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1969.

Σχολικό εγχειρίδιο Γεωγραφίας Β' Γυμνασίου που περιλαμβάνει εισαγωγή στη φυσική και μαθηματική γεωγραφία και παρουσιάζει τις χώρες της Ευρώπης από γεωμορφολογική, πολιτική, πολιτισμική και οικονομική άποψη. Περιέχει και αναφορά στις οικονομικές σχέσεις της Ελλάδας με τα ευρωπαϊκά κράτη. Πρωτοεμφανίζεται στα 1969 και επανεκδίδεται μέχρι το 1982. Φέρει το σύμβολο της δικτατορίας μέχρι το 1974. Εκτείνεται σε 243 σελίδες με ασπρόμαυρη εικονογράφηση (σκίτσα και χάρτες). Γλώσσα : καθαρεύουσα. ΟΕΔΒ. Το συγκεκριμένο εξώφυλλο είναι από την 4^η έκδοση του 1971.

Και πάλι στις πρώτες σελίδες του βιβλίου διευκρινίζεται η ιδιότητα του συγγραφέα που είναι Φυσικός και Γυμνασιάρχης. Το βιβλίο αυτό θα ανατυπώνεται συνεχώς μέχρι το 1982. Οι γενιές των μαθητών που διαβάζουν το συγκεκριμένο εγχειρίδιο, από το 1969 μέχρι και το 1982 βλέπουν τον χάρτη με τα σύνορα της Ελλάδας και την ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ εκτός αυτών.

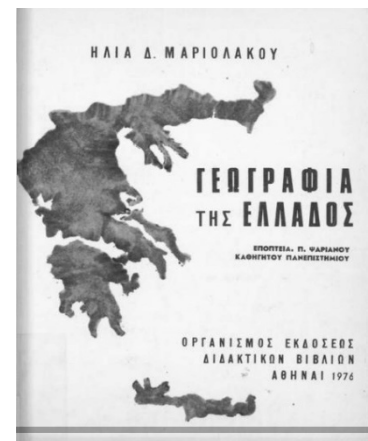

Ο συγγραφέας σημειώνει ότι μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο «εσχηματίσθη η Ομοσπονδιακή Λαϊκή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας με τας εξής χώρας : Παλαιάν Σερβίαν- Κροατίαν- Σλοβενίαν- Βοσνίαν- Ερζεγοβίνην- Μαυροβούνιον και την λεγομένην Σερβικήν Μακεδονίαν. Παρατηρούμε εδώ ότι η μετοχή «λεγομένη» επαναλαμβάνεται σε όλες τις εκδόσεις της εικοσαετούς παρουσίας του βιβλίου στα θρανία της Β' Γυμνασίου στα ελληνικά σχολεία. Βέβαια, τα αντίστοιχα βιβλία της Ιστορίας την ίδια εποχή δεν μπαίνουν καν στον κόπο να αναφέρουν την πληροφορία αυτή.

❖ *Μόνον το νότιον τμήμα της Μακεδονίας ανήκει εις την Ελλάδα*

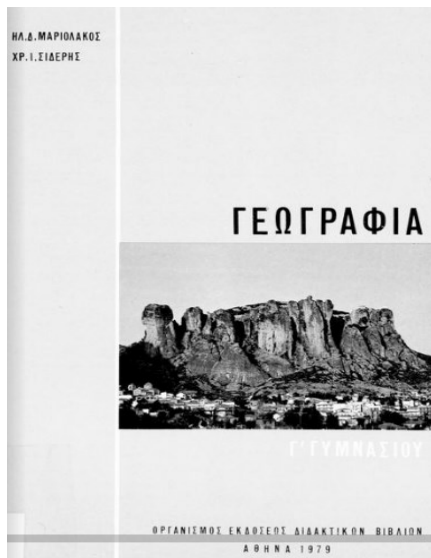
21. Ηλίας Μαριολάκος, Γεωγραφία της Ελλάδος. Α' Γυμνασίου, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1969.

Σχολικό εγχειρίδιο Γεωγραφίας Α' Γυμνασίου που περιέχει στοιχεία γενικής γεωγραφίας και εξετάζει την Ελλάδα ανά γεωγραφικό διαμέρισμα από γεωφυσική, οικονομική και πολιτική άποψη. Εκτείνεται σε 188 σελίδες με ασπρόμαυρη εικονογράφηση από εικόνες και σκίτσα. Το παρόν εξώφυλλο προέρχεται από την 6^η έκδοση του 1976 και μεταγλωττίστηκε στη Δημοτική από το φιλόλογο Χρ. Μηλιώνη, με τη συμβολή του φιλόλογου Ε. Βικέτου. Εκδόσεις ΟΕΔΒ.

Εκδίδεται μεταξύ 1969 και 1976. Εδώ διαβάζουμε ότι «η ελληνική Μακεδονία περιλαμβάνει το μεγαλύτερον μέρος της Μακεδονίας, η οποία εκτείνεται και πέραν των βορείων συνόρων της Ελλάδος μέχρι των ορέων του Σκάρδου και Ρίλου». Και για να γίνει σαφέστερος συνεχίζει: «Σήμερον δεν ανήκει ολόκληρος η Μακεδονία εις την Ελλάδα, αλλά μόνον το νότιον τμήμα αυτής. Τα βόρεια τμήματα της τα κατέχουν η Βουλγαρία και η Γιουγκοσλαβία» (έκδ. 1970, σ. 101-102, έκδ. 1976, σ. 100 [σε δημοτική γλώσσα]).

22. **Ηλίας Μαριολάκος**, *Στοιχεία Γενικής Γεωγραφίας της Ελλάδας. Γ' Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1979.

Σχολικό εγχειρίδιο Γεωγραφίας της Γ' Γυμνασίου. Το βιβλίο ξεκινά με μια γεωφυσική παρουσίαση του ελληνικού χώρου όπου αναφέρεται στα είδη των πετρωμάτων της Ελλάδας για να συνεχίσει με μια ανθρωπογεωγραφική προσέγγιση εξετάζοντας την πληθυσμιακή σύσταση της χώρας. Στο τρίτο μέρος περιγράφει τη γεωργία, την κτηνοτροφία, την αλιεία και τη δασονομία της χώρας. Τέλος, παρουσιάζει την οικονομική γεωγραφία της Ελλάδας, το εμπόριο και τον τουρισμό, και κλείνει αναλύοντας την περίπτωση της Ελλάδας σε σχέση με το Ευρωπαϊκό πλαίσιο. Εκτείνεται σε 142 σελίδες με έγχρωμη εικονογράφηση (εικόνες και σκίτσα).

Γλώσσα : Δημοτική. Το παρόν εξώφυλλο προέρχεται από την 3^η έκδοση του 1981.

Το εγχειρίδιο –που συνυπογράφουν ο Ηλίας Μαριολάκος και ο Χρ. Σιδέρης- επανεκδίδεται τουλάχιστον μέχρι το 1994. Εδώ παραλείπονται οι πληροφορίες του εγχειριδίου του 1969 του Ηλία Μαριολάκου.

Η σχολική Γεωγραφία από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 αλλάζει ρότα. Η πολιτική Γεωγραφία εγκαταλείπεται σταδιακά και υποκαθίσταται από την οικονομική και περιβαλλοντολογική Γεωγραφία, τη Γεωλογία και τα ζητήματα που αφορούν τις σχέσεις της Ελλάδας με την ΕΟΚ .

Η βόρεια Μακεδονία της Νοτιοσλαβίας και Βουλγαρίας, η Σερβική Μακεδονία της Ομόσπονδης Γιουγκοσλαβίας, ακόμη και η λεγομένη Σερβική Μακεδονία του Παπάνη, από τη δεκαετία του 1980 και εξής δεν θεωρούνται άξιες μνείας. Μαζί με την απάλειψη μειωτικών χαρακτηρισμών ως προς την προέλευση και το πολιτισμικό status των περιόικων στην Ελλάδα λαών, απονευρώνεται και η ιστορική και πολιτική Γεωγραφία, τουτέστιν η κυρίαρχη μέχρι τότε θέαση της Γεωγραφίας.

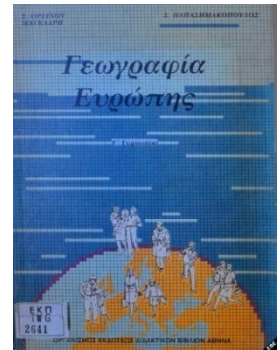
❖ Όταν η πολιτική Γεωγραφία εξοστρακίζεται

23. Σοφία Ορεινού-Μάγκλαρη και Στέφανος Παπασημακόπουλος : *Γεωγραφία της Ευρώπης, Γ' Γυμνασίου, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1984*

Εκτείνεται σε 240 σελίδες με έγχρωμες εικόνες χάρτες και σχεδιαγράμματα. Γλώσσα: δημοτική. Έκδοση του ΟΕΔΒ.

Διδάσκεται στις σχολικές αίθουσες από το 1984 μέχρι και το 1994.

Εδώ, δεν ανιχνεύεται τίποτε σχετικό με την πολιτική γεωγραφία των κρατών ή τη φυσική μορφολογία ευρύτερων περιοχών. Μια ματιά στα περιεχόμενα του εγχειριδίου αυτού είναι αρκούντως κατατοπιστική για την αλλαγή προσανατολισμού για την οποία έγινε λόγος παραπάνω.

24. Αθηνά Καραμπάτσα , *Γεωλογία- Γεωγραφία Β' Γυμνασίου, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 1997.*

Το εγχειρίδιο επικεντρώνεται στη μελέτη της Ευρώπης και της Ελλάδας, ενώ η ύλη αναπτύσσεται σε 4 μεγάλες διδακτικές ενότητες. Εξετάζεται ο πληθυσμός της Ευρώπης, η εξέλιξη του στο χρόνο, η γεωγραφική του κατανομή, η πολιτική διαίρεση της ηπείρου. Όπου κρίνεται αναγκαίο εξετάζεται το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό στον ελληνικό χώρο. Είναι αναρτημένο σε ψηφιακή μορφή στη Διαδικτυακή πύλη του Υπουργείου Παιδείας, Φωτόδεντρο.

Στο ίδιο πνεύμα της «νέας εποχής» το εγχειρίδιο αυτό επιχειρεί να δια φωτίσει τους μαθητές σχετικά με τα Βαλκάνια: «*Η ιστορία αυτής της περιοχής είναι πολύπλοκη γιατί στο έδαφος της συναντήθηκαν από τα πανάρχαια χρόνια πολλές διαφορετικές εθνότητες, πολιτισμοί και θρησκείες που βρέθηκαν σε σύγκρουση ανάμεσα τους*» (έκδ. 2007, Μάθημα 14, σ. 55). Στη δε επόμενη σελίδα μαθαίνουμε ότι «*οι βουνοκορφές της [Ροδόπης] είναι τα σύνορα ανάμεσα στη χώρα μας και στη γειτονική Βουλγαρία*» (σ. 56).⁸⁶

⁸⁶ Οι πληροφορίες για τα εγχειρίδια της Γεωγραφίας προέρχονται σχεδόν αποκλειστικά από το βιβλίο του Σ.Καράβα «*Οι Μακεδονίες των άλλων*» *Το μαχαίρι της Ιστορίας και οι νομοτέλειες της Γεωγραφίας*. Εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2018.

Συμπερασματικά

Ιχνηλατώντας τα επίμαχα εδάφια των εγχειριδίων της Ιστορίας και της Γεωγραφίας από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα ως τις μέρες μας, διαπιστώνουμε ότι:

Τα εγχειρίδια της Ιστορίας με τον ακραίο ως την δεκαετία του '80 εθνικιστικό και φρονηματιστικό τους λόγο, φανερά καθοδηγούμενο από τις εκάστοτε πολιτικές ηγεσίες, προσπάθησαν να φανατίσουν και να αποπροσανατολίσουν τους μαθητικούς πληθυσμούς σε ότι αφορά στις σχέσεις της χώρας με τους βόρειους γείτονες. Μέσα από ηρωολατρεία, εθνικά στερεότυπα και προκαταλήψεις που ανάγονται στον 19^ο αιώνα, κορώνες «ενδόξων σελίδων της Ιστορίας μας» ή οίμωγές για τα «δεινά του γένους», ανάθρεψαν γενιές φοβικών ανθρώπων που βλέπουν τον εχθρό προ των πυλών και τον αντιμετωπίζουν με εντυπωσιακούς χορούς «χάκα».⁸⁷

Ειδικότερα, στην περίοδο της στρατιωτικής δικτατορίας, μέσα από τα σχολικά εγχειρίδια εγχαράσσεται στις συνειδήσεις των μαθητών και μαθητριών πως το έθνος είναι μια φυσική οντότητα με συλλογική συνείδηση, σκέψη και δράση και λαμβάνει βιολογικές διαστάσεις με συνεχείς αναφορές στο αίμα, στους τάφους, στα οστά των προγόνων και τα τοιαύτα. Οι 12χρονοι μαθητές και μαθήτριες της εποχής της χούντας των συνταγματαρχών διανύουν σήμερα την 6^η δεκαετία της ζωής τους. Ως εξαιρετικοί μαθητές και μαθήτριες «έμαθαν» καλά το μάθημα της Ιστορίας που διδάχτηκαν. Πόσοι από αυτούς δεν φώναζαν στα συλλαλητήρια του 1992 και του 2018 πως «Η Μακεδονία είναι μία και είναι ελληνική»; «Το όνομά μας είναι η ψυχή μας»; Πόσοι από αυτούς δεν πιστεύουν ακράδαντα πως οι Βούλγαροι είναι οι κυρίως υπαίτιοι των δεινών του Έθνους; Άσχετα αν οι «βάρβαροι» δεν ονομάζονται πλέον Βούλγαροι αλλά «Σκοπιανοί» - Ποια η διαφορά άλλωστε;

Μετά την κατάρρευση της δικτατορίας, με την αποκατάσταση της δημοκρατίας, τη νομιμοποίηση και επανενσωμάτωση του Κομμουνιστικού Κόμματος στο μεταπολιτευτικό πολιτικό σύστημα, την τουρκική στρατιωτική επέμβαση στην Κύπρο και τη μετατόπιση του «κινδύνου» από τον βορρά στην ανατολή, επέρχεται μια βελτίωση στις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις που αποφορτίζει τις σχετικές αφηγήσεις στα ιστορικά εγχειρίδια. Οι συγγραφείς της περιόδου προσπαθώντας να μην αποκλίνουν από την περιρρέουσα διπλωματική ατμόσφαιρα, χρησιμοποιούν προσεκτικό λόγο, αποσιωπούν κάποια «τραυματικά» γεγονότα και αποφεύγουν τους

⁸⁷ Οι πολεμιστές Μαοί, συνήθιζαν να χορεύουν πριν από τις μάχες με σκοπό κυρίως να εκφοβίσουν τον αντίπαλο και να τονώσουν την αυτοπεποίθησή τους, να γιορτάσουν μια νίκη, να τιμήσουν αρχηγούς φυλών, νεκρούς ήρωες κ.λ.π. Οι πολεμιστές-χορευτές με συνοφρυωμένα πρόσωπα και μορφασμούς αποτροπαϊκού χαρακτήρα βγάζουν κραυγές, πηδούν όσο πιο ψηλά μπορούν και επιδεικνύουν τους μυς τους.

αρνητικούς χαρακτηρισμούς ως προς την συμπεριφορά και δράση των Βουλγάρων. Βέβαια, υπόρρητα, ο βουλγαρικός λαός εξακολουθεί να μην έχει μερίδιο στις ιστορικές, φιλειρηνικές και πολιτισμικές εξελίξεις, μιας και τέτοιες πληροφορίες παραλείπονται.

Μετά την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού και κατά την περίοδο της ψύχρασης των σχέσεων Ελλάδας – Βουλγαρίας λόγω της αναγνώρισης του κράτους της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας από την Βουλγαρία στα 1992, τα βιβλία που συνεγράφησαν περιγράφουν και πάλι ευσύνοπτα μεν, γλαφυρά δε τις διμερείς πολεμικές συρράξεις και αποδίδουν την έχθρα των δύο λαών στις «μεγαλοϊδεατικές βλέψεις της Βουλγαρίας» (βλ. ανάλυση του εγχειριδίου του Ν. Σφυρόερα). Επίσης, οι αναφορές σε περιόδους ειρηνικής συμβίωσης, διμερούς συνεργασίας και διευθέτησης των διαφορών είναι λίγες και ακόμα και στις περιπτώσεις που επισημαίνονται, προβάλλονται ως μια εξωτερικά επιβαλλόμενη συνέπεια (που συνεπάγεται και εδαφικές απώλειες).

Αντίθετα, η Σερβία, που ήταν στο ίδιο «στρατόπεδο» με την Ελλάδα στους βαλκανικούς και στους παγκόσμιους πολέμους φαίνεται στα βιβλία, ως ο μόνος σταθερός σύμμαχος στο απειλητικό βαλκανικό περιβάλλον. Και εδώ ακριβώς ξεκινά η σύγχυση στα μυαλά των μαθητών και μαθητριών: γιατί, οι αναφορές στην πρώην Γιουγκοσλαβία ως ομόσπονδο κράτος είναι ελάχιστες μεν, ουδέτερες δε. Οι Σέρβοι χρωματίζονται μάλλον θετικά και βρίσκονται μέσα στο «συγκεχυμένο» Γιουγκοσλαβικό περιβάλλον. Οι πολιτικές εξελίξεις στη «σοσιαλιστική» Γιουγκοσλαβία περιγράφονται ελάχιστα και αποσπασματικά. Μόνο στο τελευταίο ιστορικό εγχειρίδιο που εισήχθη στα σχολεία το 2006 και χρησιμοποιείται ακόμα, αναφέρεται η ύπαρξη της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, χωρίς αιτιάσεις ή επεξηγήσεις ωστόσο. Η σχετική αφήγηση εμμένει στην επισήμανση των αρνητικών διαστάσεων που σηματοδότησε για την Ελλάδα η αναγνώριση και ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της γειτονικής βόρειας δημοκρατίας. Επίσης γίνεται λόγος για «σφετερισμό» συμβόλων και αλυτρωτισμό εκ μέρους της βορείου γείτονος.

Τα εγχειρίδια της Γεωγραφίας είναι πιο ξεκάθαρα ως προς το «μακεδονικό» και «νέο-μακεδονικό» ζήτημα. Υπάρχουν φυσικά στις αρχές του αιώνα οι συγγραφείς που δεν συγγράφουν μόνο Γεωγραφίες αλλά και Γραμματικές, Ιστορίες, Ιστορίες της Παλαιάς & Καινής Διαθήκης, Άτλαντες, όπως οι Γκινόπουλος και Ν. Μεταξάς. Σε αυτά τα εγχειρίδια αλλά και σ' εκείνα της επταετίας, πέρα από τους αλυτρωτισμούς που διαβάζει κανείς, επισημαίνεται πως κάποια «Βόρεια Μακεδονία» υπάρχει και στους «άλλους» γείτονες. Αυτή αναφέρεται ως «Σερβική» ή «Βουλγαρική» αλλά σε κάθε περίπτωση όχι «μόνο» Ελληνική. Μέσα στη δεκαετία του '70 τα εγχειρίδια της Γεωγραφίας γίνονται πιο «ουδέτερα». Απαλείφονται οι μειωτικοί χαρακτηρισμοί ως προς την προέλευση και το πολιτισμικό status των γειτονικών με την Ελλάδα λαών. Η οπτική γωνία της Γεωγραφίας αλλάζει. Επίσης οι συγγραφείς των εγχειριδίων

δεν είναι βέβαια γεωγράφοι, μιας και στην Ελλάδα δεν υπήρχε παράδοση γεωγραφικών σπουδών, αλλά ως φυσικοί, μαθηματικοί και γεωλόγοι, έχουν μια πιο «τεχνοκρατική» ματιά, που τους απομακρύνει από αλυτρωτικά πάθη.

Έχοντας εξετάσει ένα σώμα εγχειριδίων της Γεωγραφίας κατά τη διάρκεια όλου του 20ου αιώνα φτάνουμε στο συμπέρασμα ότι τα εγχειρίδια αυτά ίσως και λόγω της φύσης της ίδιας της επιστήμης, που είναι υποχρεωμένη να υπακούει σε κάποιες νομοτέλειες, μιλούν για τις περισσότερες Μακεδονίες που σήμερα η «κοινή γνώμη» των ογκωδέστατων συλλαλητηρίων φαίνεται να αγνοεί.

Επίσης θα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι συγγραφείς των εγχειριδίων αυτών δεν σήκωναν τόσο το βάρος της εκάστοτε κυβερνητικής γραμμής. Ήταν σαφώς πιο «ελεύθεροι» να «ονομάζουν» αυτά που οι Ιστορικοί αποσιωπούσαν, μιας και οι Ιστορικοί «επιτελούσαν εθνικό έργο».

Τα εγχειρίδια των τελευταίων δύο δεκαετιών βέβαια, δείχνουν μια αλλαγή πορείας ως προς το Μακεδονικό ζήτημα. Διαφαίνεται η προσπάθεια να αμβλυνηθεί ο οξύς εθνικιστικός λόγος στα εγχειρίδια της Ιστορίας, ενώ στα εγχειρίδια της Γεωγραφίας εγκαταλείπεται προοδευτικά η ... αναζήτηση και αιτιολόγηση των συνόρων της Ελλάδας και των γειτόνων της.

Στις 18 Ιουνίου 2018 γίνεται ένα νέο βήμα προς την αναθεώρηση των εγχειριδίων της Ιστορίας (κυρίως). Πρόκειται για την συμφωνία των **Πρεσπών**⁸⁸ που οριοθετεί μια νέα ιστορικοπολιτική πραγματικότητα μεταξύ των λαών που κατοικούν στην επίμαχη περιοχή. Ίσως η συμφωνία αυτή να αποτελέσει τον πρόλογο μιας καινούργιας εποχής στην πολύπαθη ιστορία της συγγραφής των σχολικών εγχειριδίων.

Άρθρο 8, παράγραφος 5

Εντός ενός μηνός από τη θέση σε ισχύ της παρούσης Συμφωνίας, τα Μέρη (Ελλάδα-Βόρεια Μακεδονία) θα συγκροτήσουν με ανταλλαγή διπλωματικών διακοινώσεων, στη βάση της ισότητας, μία Κοινή Διεπιστημονική Επιτροπή Εμπειρογνομόνων σε ιστορικά, αρχαιολογικά και εκπαιδευτικά θέματα, για να εξετάσει την αντικειμενική, επιστημονική ερμηνεία των ιστορικών γεγονότων βασισμένη σε αυθεντικές, στοιχειοθετημένες και επιστημονικά στέρεες ιστορικές πηγές και αρχαιολογικά ευρήματα. Οι εργασίες της Επιτροπής θα τελούν υπό την επίβλεψη των Υπουργείων Εξωτερικών των Μερών σε συνεργασία με άλλες αρμόδιες αρχές. Η Επιτροπή θα εξετάσει και, εφόσον θεωρήσει κατάλληλο, θα αναθεωρήσει οιαδήποτε

⁸⁸ Η Συμφωνία των Πρεσπών είναι διακρατική συμφωνία που συνομολογήθηκε στις 12 Ιουνίου 2018 ανάμεσα στην Ελληνική Δημοκρατία και τη Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας η οποία μετονομάστηκε κατ' αυτόν τον τρόπο με τη θέση σε ισχύ της συμφωνίας στις 12 Φεβρουαρίου 2019, και έγινε υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών με σκοπό την επίλυση του ζητήματος της ονομασίας της τελευταίας. Η Συμφωνία αντικατέστησε την Ενδιάμεση Συμφωνία του 1995 και κατήργησε τη συνταγματική ονομασία Δημοκρατία της Μακεδονίας και την προσωρινή ονομασία πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, μετονομάζοντας και αναγνωρίζοντας καθολικά τη χώρα ως Δημοκρατία της Βόρειας Μακεδονίας.

σχολικά εγχειρίδια και βοηθητικό σχολικό υλικό όπως χάρτες, ιστορικούς άτλαντες, οδηγούς διδασκαλίας που χρησιμοποιούνται σε ένα από τα Μέρη, σύμφωνα με τις αρχές και τους σκοπούς της ΟΥΝΕΣΚΟ και του Συμβουλίου της Ευρώπης. Για τον σκοπό αυτό, η Επιτροπή θα θέσει συγκεκριμένα χρονοδιαγράμματα ώστε να διασφαλισθεί ότι σε ένα από τα Μέρη κανένα σχολικό εγχειρίδιο ή βοηθητικό σχολικό υλικό σε χρήση τη χρονιά μετά την υπογραφή της παρούσης Συμφωνίας δεν περιέχει αλυτρωτικές/αναθεωρητικές αναφορές. Η Επιτροπή επίσης θα εξετάσει οιοσδήποτε νέες εκδόσεις σχολικών εγχειριδίων και βοηθητικού σχολικού υλικού όπως προβλέπεται σε αυτό το Άρθρο. Η Επιτροπή θα συνεδριάζει τακτικά, τουλάχιστον δύο φορές ετησίως, και θα υποβάλει μία Ετήσια Έκθεση για τις δραστηριότητες και τις συστάσεις της προκειμένου να εγκριθούν από το Ανώτατο Συμβούλιο Συνεργασίας, όπως αυτό θα συσταθεί κατ' εφαρμογή του Άρθρου 12.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, περιμένουμε μια καινούργια σειρά σχολικών εγχειριδίων με ένα αφήγημα που θα καθοδηγείται «από το πνεύμα και τις αρχές της δημοκρατίας, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών και της αξιοπρέπειας».

Ίσως να βρισκόμαστε στο ξεκίνημα για την υλοποίηση αυτού του «ευσεβούς πόθου».

Βιβλία – Διδακτορικές Διατριβές κατά αλφαβητική σειρά

1. Αθανασιάδης Χάρης, *Τα αποσυρθέντα βιβλία. Έθνος και σχολική Ιστορία στην Ελλάδα, 1858-2008*, εκδ. Αλεξάνδρεια, 2018.
2. Ασδραχάς Σπυρίδων, *Περί Δικανικής ιστορίας και Κατασκευαστική της μνήμης 1995*, Ιστορικά απεικασματα, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, σελ. 33-40.
3. Δημαράς Αλέξης, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, εκδ. Ερμής, Αθήνα, τ.Α.σελ.Λ', 1990.
4. Καράβας Σπύρος, *Οι Μακεδονίες των άλλων. Το μαχαίρι της Ιστορίας και οι νομοτέλειες της Γεωγραφίας*. Εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2018.
5. Κοντοβά Μαρία, *Ελλάδα και Βαλκάνια στα ελληνικά σχολικά βιβλία Ιστορίας της περιόδου 1967-2007*, Διδακτορική Διατριβή, Θεσσαλονίκη 2014.
6. Μαριόλης Δημήτρης, *Εθνική ταυτότητα και ιδεολογία στα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας της στ' δημοτικού της μετεμφυλιακής περιόδου 1950-1974*, Αθήνα, Ιούνιος 1013.
7. Μπονίδης Κυριάκος, *Το περιεχόμενο του σχολικού βιβλίου ως αντικείμενο έρευνας*, Μεταίχμιο, 2004.
8. Μπουζάκης Σήφης, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)*, Gutenberg, Αθήνα, 1996.
9. Σταμέλος Γιώργος & Καρανάτσης Κώστας, *Εθνικές συνιστώσες και εκπαίδευση: σχηματική απόδοση ιστορικής επισκόπησης*, Επιστημονική επετηρίδα Αρέθας, 3, 321-334, Πανεπιστήμιο Πατρών, 2005
10. Ferro Mark, *Πώς αφηγούνται την ιστορία σε ολόκληρο τον κόσμο*, μτφ. Πελαγία Μαρκέτου, Μεταίχμιο, 2001
11. Φραγκουδάκη Άννα & Θάλεια Δραγώνα(επιμ.), *Τι ειν' η πατρίδα μας; Εθνοκεντρισμός στην εκπαίδευση*, εκδ. Αλεξάνδρεια, 1997, Αθήνα.
12. Χαμηλάκης Γιάννης, *Το έθνος και τα ερείπιά του*, Εκδ. του Εικοστού πρώτου, Αθήνα, 2012

Άλλες πηγές :

Ηλεκτρονικές εφημερίδες και ιστοσελίδες

1. Αφροδίτη Μάνου από Σύνταγμα: Να παραδώσουμε την πατρίδα, ακέραια όπως την παραλάβαμε, Πρώτο ΘΕΜΑ, 20 Ιανουαρίου 2019. Διαθέσιμο στο: <https://www.protothema.gr/greece/article/857044/afroditi-manou-aposudagma-na-paradosoume-tin-patrida-akeraiia-opos-tin-paralavame/>, τελευταία επίσκεψη 10/04/2019.

2. Ιωάννα Μάρκου, *Σφυρηλατώντας την εθνική συνείδηση: το μακεδονικό ζήτημα στα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας*, Επίκαιρα, τεύχος #5, στον ιστότοπο <https://marginalia.gr/arthro/sfyirilatontas-tin-ethniki-syneidisi-to-makedoniko-zitima-sta-scholika-egcheiridia-istorias/> τελευταία επίσκεψη 11/4/2019.
3. <https://www.tanea.gr/2002/10/07/lifearts/culture/kataramena-biblia-sxolikis-istorias/>, τελευταία επίσκεψη 29/5/2019.
4. ΙΕΠ (Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής)

Σχολικά Εγχειρίδια Γεωγραφίας κατά χρονολογική σειρά

1. Δημήτριος Πατσόπουλος, *Φυσική και πολιτική γεωγραφία της Ευρώπης πλην του βασιλείου της Ελλάδος δια την Β' τάξιν των Ελληνικών Σχολείων*. Εκδ. Δ. Χ. Τερζόπουλος, Αθήνα, 1911.
2. Νικόλαος Γκινόπουλος. *Γεωγραφία της παλαιάς και νέας Ελλάδος*. (Στ' δημοτικού), εκδ. Μιχαήλ Ι. Σαλίβερου, Αθήνα, 1915.
3. Παντελής Σίγαλος & Κωνσταντίνος Σταυρόπουλος, *Η Γεωγραφία του Δημοτικού Σχολείου (Γ' και Δ' τάξεως)*, τυπογρ. Αθανασίου Α. Παπασπύρου, 1915, Αθήνα.
4. Δημήτριος Κυριακόπουλος, *Γεωγραφία της Παλαιάς και Νέας Ελλάδος προς χρήσιν των Δημοτικών Σχολείων εν γένει*, βιβλιοπωλείον Ιωάννου Ν. Σιδέρη, Αθήνα, ¹1916 (1918 και 1919)
5. Νικόλαος Μεταξάς, *Γεωγραφία Φυσική και Πολιτική της Παλαιάς και Νέας Ελλάδος*, τχ. Α', εκδ. Ιωάννης Δ.Κολλάρος, Αθήνα, 1915
6. Νικόλαος Μεταξάς, *Γεωγραφία-Ατλας : περιλαμβάνουσα εν τέλει και επίτομον οικονομικήν γεωγραφίαν, μετά 300 διαφόρων σχημάτων, εικόνων, και 80 τελειοτάτων γεωγραφικών χαρτών συμφώνως τη τελευταία διοικητική διαιρέσει της ελληνικής πολιτείας : εγκεκριμένη κατά τον 'ΒΤΓ νόμον προς χρήσιν των ελληνικών σχολείων, γυμνασίων, διδασκαλείων, παρθεναγωγείων, εμπορικών, στρατιωτικών και ναυτικών σχολών*, εκδ. Ιωάννης Δ. Κολλάρος, Αθήνα, 1925.
7. Δημήτριος Δημητράκος, *Η Ευρώπη*, επιμ. Δημήτριος Τσαμασφύρος, εκδ. Δ.&Π. Δημητράκου, Αθήνα, 1924
8. Ιωάννης Σαρρής, *Οικονομική Γεωγραφία της Ελλάδος και των λοιπών Βαλκανικών Κρατών δια την Πρώτην Τάξιν των Εμπορικών Σχολών*, εκδ. Μ. Σ. Ζηκάκη, Αθήνα, 1925, 1929.
9. Ιωάννη Σαρρή, *Γεωγραφία της Ευρώπης δια την Β' Τάξιν των Γυμνασίων*, εκδ. Μιχαήλ Ζηκάκη, Αθήνα, ¹1933, ³1935.
10. Ιωάννης Σαρρής, *Γεωγραφία της Ελλάδος δια την Α' Τάξιν του Γυμνασίου*, εκδ. Μιχαήλ Ζηκάκη, Αθήνα, ²1933 – ³1934 – ⁵1937.

11. Λεωνίδας Λιώκης, *Γεωγραφία της Ευρώπης πλην της Ελλάδος διά την Β' Τάξιν των Γυμνασίων και Ημιγυμνασίων*, βιβλιοπ. Ιωάννου Ν. Σιδέρη, Αθήνα, ¹ 1932-⁵ 1937.
12. Παναγιώτης Δημητράτος, *Η Ελλάς. Γεωγραφία διά την Α Τάξιν του Γυμνασίου*, εκδ. Ι.Δ. Κολλάρου, Αθήνα, ⁶ 1939.
13. Νικόλαος Παπασπύρου, *Νέα Γεωγραφία. Η Ευρώπη δια την ΣΤ' Τάξιν του Δημοτικού και το β'έτος συνδιδασκαλίας Ε' και Στ'*, εκδ. Τζάκα Δελαγραμμάτικα, Αθήνα, ⁶ 1939.
14. Γεώργιος Μέγας, *Γεωγραφία της Ελλάδος δια την Α' Τάξιν των Γυμνασίων*, εκδ. ΟΕΣΒ, Αθήνα 1947.
15. Γεώργιος Μέγας, *Γεωγραφία. Μέρος πρώτον. Η Ευρώπη διά την Β' Τάξιν του Γυμνασίου*, εκδ. Ιωάννης Δ. Κολλάρος & Σία, Αθήνα, ¹ 1932.
16. Π. Ι. Ηλιόπουλος, *Γεωγραφία της Ευρώπης διά την Β' Τάξιν των Οκταταξίων Γυμνασίων, πενταταξίων Προγυμνασίων και Αστικών Σχολείων*, ΟΕΣΒ, Αθήνα, 1938.
17. Μαρία Ιωαννίδου - Παπαϊωάννου & Βασ. Γιαννακοπούλου, *Γεωγραφία της Ευρώπης για την ΣΤ' Τάξη των Δημοτικών Σχολείων*, εκδ. Ιωάννου Σιδέρη, Αθήνα, 1950.
18. Δημήτριος Γιαννιάς, *Γεωγραφία της Ευρώπης Τάξις ΣΤ'(βοήθημα), Σχολικά εκδόσεις Αλικιώτη «Ο Προμηθεύς», Αθήνα, 1955-1958.*
19. Παναγιώτης Γαβρεσέας, *Γεωγραφία της Ευρώπης διά την Β' Τάξιν των Γυμνασίων*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, ¹ 1962, ² 1963.
20. Ευάγγελος Σταμάτης, *Γεωγραφία Ευρώπης, Φυσική, Πολιτική, Οικονομική δια την Β' Τάξιν του Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, ¹ 1964.
21. Ευστράτιος Παπάνης, *Η Γεωγραφία Β' Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, ¹ 1969.
22. Ηλίας Μαριολάκος, *Γεωγραφία της Ελλάδος Α' Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1969.
23. Σοφία Ορεινού-Μάγκλαρη και Στέφανος Παπασημακόπουλος : *Γεωγραφία της Ευρώπης, Γ' Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1984
24. Αθηνά Καραμπάτσα, *Γεωλογία- Γεωγραφία Β' Γυμνασίου*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα, 1997.

Σχολικά Εγχειρίδια Ιστορίας κατά χρονολογική σειρά

1. Νικόλαος Βραχνός, *Ιστορία της Νέας Ευρώπης και του Ελληνικού Έθνους από του 1453 μέχρι του 1914 για την Δ' Γυμνασίου*, τυπογραφείον Αριστ. Ζ. Διαλήσματος, Αθήνα, 8 1915.
2. Αντώνιος Χωραφάς, *Ελληνική Ιστορία από της Αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως υπό των Φράγκων μέχρι των καθ' ημάς χρόνων δια την τρίτην τάξιν των Ελληνικών Σχολείων και την αντίστοιχον των λοιπών σχολείων της Μέσης Εκπαιδεύσεως*, εκδ. Ιωάννης Δ. Κολλάρος, Αθήνα, 1922.
3. Χαράλαμπος Θεοδορίδης και Αναστάσιος Λαζάρου, *Ιστορία Ελληνική και Ευρωπαϊκή των Νέων Χρόνων δια την Δ' Τάξιν των Γυμνασίων και τας αντίστοιχους των λοιπών σχολείων της Μέσης Εκπαιδεύσεως μετά 100 εικόνων και 10 χαρτών*, εκδ. Ιωάννης Ν. Σιδέρης, Αθήνα, 1923.
4. Αδαμάντιος Ι. Αδαμαντίου, *Νεωτέρα Ιστορία Ελληνική και Ευρωπαϊκή δια την Γ' τάξιν των Ελληνικών Σχολείων*, εκδ. Ιωάννου Ν. Σιδέρη, Αθήνα, 1924.
5. Νικ. Σ. Γκινόπουλος, *Ιστορία του νεώτερου Ελληνισμού για την Στ' Δημοτικού*, εκδ. Δ. Δημητράκου, Αθήνα 1934.
6. Κ. Γ. Λαγουμιτζάκης, *Ιστορία της Μακεδονίας τεύχος δεύτερον δια την Στ' τάξιν και το δεύτερον έτος συνδιδασκαλίας Ε' και Στ'*, εκδ. Δημητράκου, Αθήνα, 1935.
7. Χαράλαμπος Θεοδορίδης και Αναστάσιος Λαζάρου, *Ιστορία Ελληνική και Ευρωπαϊκή των Νέων Χρόνων δια την Δ' Τάξιν των Γυμνασίων και τας αντίστοιχους των λοιπών σχολείων της Μέσης Εκπαιδεύσεως μετά 100 εικόνων και 10 χαρτών*, εκδ. Ιωάννης Ν. Σιδέρης, Αθήνα, 1938.
8. Αναστάσιος Λαζάρου, *Ιστορία των Νεωτάτων Χρόνων από της Συνθήκης της Βιέννης (1815) μέχρι των ημερών μας. Δια την Στ' Τάξιν του Εξαταξίου Γυμνασίου Νέου Τύπου*, ΟΕΣΒ, Αθήνα, 1946.
9. Αγγελική Πάτση & Αλέξανδρος Σιββάς, *Ελληνική Ιστορία Νέων Χρόνων για την Στ' Τάξιν του Δημοτικού Σχολείου*, εκδ. Ν. Αλικιώτης, Αθήνα, 1950.
10. Νικ. Δημητροκάλλης & Λαζ. Πετρίδης, *Ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος δια την έκτην τάξιν των Δημοτικών Σχολείων*, εκδ. Π. Δημητράκος, Αθήνα, 1950.
11. Χ. Δημητρακόπουλος, *Οι Απελευθερωτικοί Αγώνες του Έθνους. Ιστορία Στ' Δημοτικού*, εκδ. Ν. Αλικιώτη, 1955.
12. Ιωάννης Καμπανάς, *Ιστορία της Νέας Ελλάδος για την Στ' Δημοτικού*, εκδ. Ιωάννης Καμπανάς, Αθήνα, 1955.
13. Χ. Δημητρακόπουλος, *Οι Απελευθερωτικοί Αγώνες του Έθνους. Ιστορία Στ' Δημοτικού*, εκδ. Ν. Αλικιώτη, 1967.

14. Ν. Διαμαντόπουλος και Α. Κυριαζόπουλος, *Ελληνική Ιστορία των Νεότερων χρόνων για την Στ' δημοτικού*, εκδ. Καγιάφα, Αθήνα, 1967.
15. Κωνσταντίνος Σακκαδάκης, *Ελληνική Ιστορία των Νεωτέρων χρόνων για την Στ' Δημοτικού*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1969.
16. Α. Ματαράσης και Σ. Παπασταματίου, *Ιστορία των νεωτέρων και των νεωτάτων χρόνων*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1966.
17. Χαράλαμπος Θεοδωρίδης και Αναστάσιος Λαζάρου, *Ιστορία Ελληνική και Ευρωπαϊκή των νέων χρόνων*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1973
18. Γεώργιος Καφεντζής, *Ιστορία των νεώτερων χρόνων*, Στ' Δημοτικού, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1974
19. Γεωργία Κουλικούρδη, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία από τον 15ο αι. μ.Χ. ως σήμερα για την Γ' Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1974
20. Ν. Διαμαντόπουλος και Α. Κυριαζόπουλος, *Ελληνική Ιστορία των Νεότερων χρόνων για την Στ' δημοτικού*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1986.
21. Βασίλης Κρεμμυδάς, *Ιστορία Νεότερη-Σύγχρονη, Ελληνική-Ευρωπαϊκή και Παγκόσμια για την Γ' τάξη των Γυμνασίων*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1984.
22. Β. Σκουλάτος- Ν. Δημακόπουλος και Σ. Κόνδη, *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη για την Γ' Λυκείου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1983.
23. Δ. Ακτύπης, Α. Βελαλίδης, Μ. Καιλα, Θ. Κατσουλάκος, Γ. Παπαγεηγορίου και Κ. Χωρεάνθης, *Στα Νεότερα Χρόνια. Στ' Δημοτικού*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 1989.
24. Βασίλης Σφυρόερας, *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη για την Γ' Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, ⁵ 1991.
25. Μαρία Ρεπούση, Χαρίκλεια Ανδρεάδου, Αριστείδης Πουταχίδης και Αρμόδιος Τσιβάς, *Ιστορία Στ' Δημοτικού, Στα νεότερα και σύγχρονα χρόνια*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2006.
26. Ευαγγελία Λούβη και Δημήτριος Χρ. Ξιφαράς, *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία. Γ' Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2006
27. Ιωάννης Κολιόπουλος, Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Θεόδωρος Νημάς και Χάρις Σχολινάκη-Χελιώτη, *Ιστορία του Νεότερου και Σύγχρονου κόσμου (από το 1815 έως σήμερα). Γ' τάξη Γενικού Λυκείου και Δ' τάξη του Εσπερινού Λυκείου, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος», Αθήνα, 2007.*